వైశాఖమాసంలో ఒకనాటి మధ్యాహ్నాన ఎండ మహా తీక్షణంగా ఉన్నది. ఇక తాపం చెప్ప శక్యమేగాదు. సరిగ్గా ఇలాంటి సమయాన ముఖర్జీలవారి అబ్బాయి దేవదాసు పాఠశాలలో ఒక మూలను చిరిగిన చాపపై కూర్చుని, కళ్ళు మూస్తూ, తెరుస్తూ, కాళ్లు చాపి, పలక క్రిందపెట్టి, ఆవలించి, చివరకు మహా ఆలోచనలో పడిపోయాడు. పడి, ఇలాంటి చక్కటి సమయాన గాలిపటం ఎగరవేసుకుంటూ పొలాలమీద తిరగటానికి బదులు పాఠశాలలో కట్టుపడి వుండటం ఏమాత్రం మంచిది కాదని స్థిరపరచు

కున్నాడు. ఉర్వర మస్తిష్కంలో చప్పున ఒక యుక్తి కూడ అంకురించింది. అతను పలక చేతపుచ్చుకుని లేచి నిలబడినాడు.

ఇప్పుడు మధ్యాహ్న భోజనానికి [illegible]. పాఠశాలకు సమీపంలోనే ఉన్న మర్రిచెట్టు క్రింద పిల్లలు గోలచేస్తూ బిళ్ళగోళ్ళు ఆడుతున్నారు. దేవదాసు ఒక మాటు అటు చూశాడు. మధ్యాహ్న భోజనానికి అతన్ని వదిలిపెట్టరు. ఎందుకంటే, బడినుంచి బయటపడిన తర్వాత, మరల దానిలో ప్రవేశించడానికి దేవదాసు నెంత మాత్రమూ ఇష్టపడడని గోవిందపండితుడు అనుభవపూర్వకంగా గ్రహించాడు. పైగా అతని తండ్రి కూడా వదలవద్దన్నాడు. ఈ కారణాలన్నింటివల్లా అతను, ఈ సమయంలో బడిపెద్ద 'భోలా' అవాప్తిలో ఉండవలసి వచ్చింది.

పాఠశాలలో ఇపుడు పంతులుగారు ఒక్కరు మాత్రం మధ్యాహ్నపు బడలికచేత కళ్ళు మూసుకొని కునుకుతున్నారు. బడి పెద్ద భోలా ఒకమూలను పీపూ కాళ్ళూ విరిగిన బెంచిమీద చిన్నపంతులుగారి ఠీవితో కూర్చొని, మధ్య మధ్య మహానిర్లక్ష్యంగా ఒకమారు పిల్లలకేసి చూస్తూ మరోమారు దేవదాసు పార్వతుల మీద యాదృచ్ఛికంగా ఒకచూపు పారవేస్తూ ఉన్నాడు. పార్వతి రెండుమూడు మాసాల క్రిందటనే పంతులు గారి [illegible] ఆజ్ఞలలోకి వచ్చింది కదా. ఈ కొద్దికాలంలోనే పంతులుగారు ఆ పిల్ల మనస్సును రంజింపజేసి ఉండవచ్చును. [illegible] ధైర్యంగా చూస్తూ, నవ్వుతూ ఉన్న పంతులుగారి [illegible] గీస్తూ [illegible]ప్పుడు, ఒక చిత్ర[illegible] గీస్తూ ఉన్న [illegible]లో తన ఆశలూ లెం[illegible] [illegible] చూస్తూ ఉన్నది. ఎప్పుడు [illegible] ఏమీ పొందలేదు. కాని అంతకే [illegible] ఆనందమూ, తృప్తీ, అనుభవిస్తూ ఉన్నది.

ఈ సమయంలోనే దేవదాసు పలకచేతపుచ్చుకొని లేచి నిలబడి, భోలాను ఉద్దేశించి బిగ్గరగా- 'లెక్క కుదరటంలేదు' అని అన్నాడు.

"ఏ లెక్క?'' అని భోలా శాంత గంభీరస్వరంతో అడిగాడు.

"మణుగు లెక్క.''

"పలకేదీ?''

దీని అర్థం ప్రతివిషయానికీ పలక తనకు తెచ్చి చూపించమని. దేవదాసు పలక చేతికిచ్చి దాపునే నిలబడ్డాడు. భోలా బిగ్గరగా పైకి అంటూ వ్రాయ నారంభించాడు:

"ఒక మణుగు నూనె ధర పద్దానుగురూపాయలా, తొమ్మిదణాలా, మూడు పైసలైతే

ఈ సమయంలోనే ఒక ఘటన ఘటిల్లింది. కాళ్ళూ పీపూ విరిగిన ఈ బెంచీని

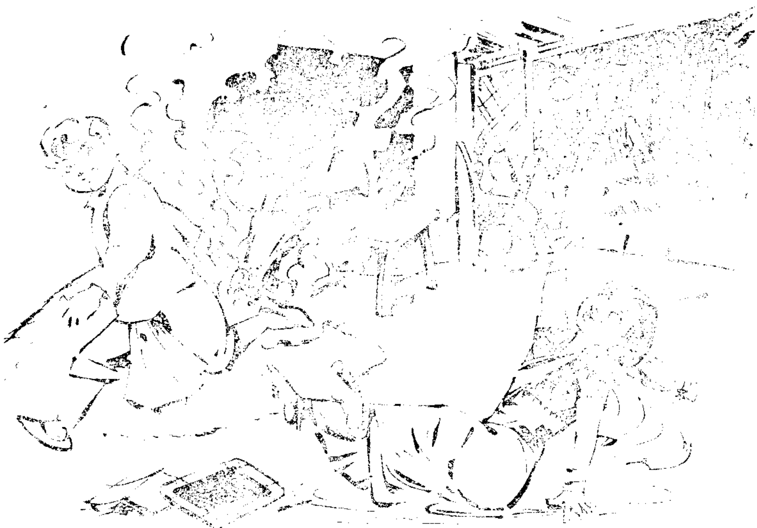

బడిపెద్ద భోలా తన పదవికి తగిన ఆసనంగా నిర్ణయించుకుని, నియమం తప్పకుండా ఇప్పటికి మూడు సంవత్సరాల నుంచీ కూర్చుంటూ వస్తున్నాడు. బెంచీకి వెనక ఒక పొడి సున్నపురాపి [illegible] పంతులుగారు [illegible] ఎప్పుడో. [illegible] చాక ధరకు [illegible] అన్జోపెట్టారు [illegible] నున్నగా ఉంటే దీనికో [illegible] వీరి ఉద్దేశము. [illegible] కూర్చుంటున్న వీరికి శ్రద్ధా [illegible] విపరీతంగా ఉంది. [illegible] ప్రపంచ [illegible] విద్యార్థులు దీనితో ఒక్కరేనుప్పు [illegible] కుండా [illegible] ప్రియమిత్రుడూ, [illegible] వయసులో [illegible] పెద్దా అయిన భోలానాధుడికి—తాను మహాయత్నంతో కూడబెట్టిన [illegible]— జాగ్రత్తగా కనిపెట్టి ఉండేవారం వప్పగించాడు. అందుచేతనే భోలా ఆ బెంచీ మీద కూర్చుంటూ ఉండేవాడు.

భోలానాధుడు వ్రాస్తున్నాడు:— "ఒక మణుగు నూనెధర పద్ధానురూపాయలా, తొమ్మిదణాలా, మూడుపైసలైతే....అమ్మనాయనో" — తర్వాత పెద్ద గందరగోళం అయింది. పార్వతి బిగ్గరగా చీత్కారంచేసి, చప్పట్లు కొట్టుతూ నేలమీద పొర్ల నారంభించింది. నిద్రాభంగం కావడంచేత, గోవిందపండితుడు రక్త నేత్రాలతో చివుక్కుమని లేచి నిలుచున్నాడు. చెట్టుక్రింద వున్న పిల్లలు వరసగా నిలబడి 'ఛక్ ఛక్' మంటూ పరుగెత్తుతూ వీరి కంటపడ్డారు. అటునుంచి దృష్టి మరల్చి పాత

శాలలో చూశాడు—విరిగిపోయిన బెంచీమీద ఒకజోడు కాళ్ళు ఆడుతూ ఉన్నాయి, సున్నం మధ్యనుంచి అగ్నిపర్వతంలోంచి వచ్చినట్టుగా పొగ వస్తూ ఉన్నది.

"ఏంటి? ఏంటి? ఏంటిరా?" అని కేకపెట్టారు.

చెప్పటానికిక అక్కడ మిగిలిందల్లా పార్వతి. కాని, ఇంకా ఆ పిల్ల నేలమీద పొర్లుతూ చప్పట్లుకొట్టుతూ ఉన్నది. పంతులుగారి విఫలప్రశ్న, క్రుద్ధభావంతో 'ఏంటి? ఏంటి? ఏంటిరా?' అని తిరిగి వచ్చింది. తర్వాత శ్వేతమూర్తి భోలానాధుడు సున్నం పడనెట్టుకొని లేచి నిలబడ్డాడు. పంతులుగారు మరల చీత్కారం చేశారు : 'కోతి వెధవా! నువ్వేనా దాంట్లో?"

"ఊఁ- ఊఁ- ఊఁ-"

"మళ్ళీ?"

"దేవాయ్- పడేసి- ఊఁ-ఊఁ- మణుగుల్లెక్క-"

"పైగా పితుర్లా!"

కాని తర్వాత సంగతంతా గ్రహించి చాపమీద కూర్చుని- 'దేవాయ్ పడేసి పారిపోయాడా?' అని అడిగాడు.

"ఊఁ, ఊఁ, ఊఁ' అని భోలా పెద్ద పెట్టున ఏడ్చాడు.

తర్వాత కాసేపు సున్నం దులిపారు. కాని, తెలుపు పూర్తిగా పోకపోవడంచేత పిల్ల భోలా భూతం మాదిరిగా కనిపించ నారంభించాడు. అప్పటికీ వాడి ఏడుపు తగ్గలేదు.

"ఏమిటి దేవాయేనా పడేసి పారిపోయింది?" అని పంతులు మళ్ళీ అడిగాడు.

"ఊఁ—ఊఁ—"

"వాడి పని చెప్తాలే!"

"ఊఁ—ఊఁ—"

"మిగతా వెధవలేరీ?"

పిల్లలు కొందరు జేవురించిన ముఖాలతో రొప్పుకుంటూ వచ్చి దేవదాసు చిక్కలేదని చెప్పారు.

ఒకడు—"అబ్బా, రాయి ఎంత గురిగా—"

పంతులు—"చిక్కనే లేదా?"

ఇంకో కుర్రవాడు వెనకటివాడి మాటనే ప్రతిధ్వనించబోయాడు :

'అబ్బా, రాయి—'

'నువ్వూరుకోరా వెధవా—'

వాడు మాటదిగమింగి పక్కకుపోయి నిలబడ్డాడు. నిప్పుల క్రోధంచేత మొదట పంతులు పార్వతిని బెదిరించాడు. తర్వాత, భోలానాథుని చేయిపట్టుకుని- 'పద, ఒకమాటు కచేరీ చావిడికి పోయి కనపడివద్దాము' అన్నాడు.

దీని అర్థం ఏమిటంటే- జమీందారు నారాయణముఖర్జీగారి దగ్గిరికి పోయి వారి కొడుకుమీద ఫిర్యాదు చేద్దామని.

అప్పుడు మూడు గంటలై ఉంటుంది. జమీందారు నారాయణ ముఖర్జీగారు పంచపాళిలో కూర్చుని హుక్కా తాగుతున్నారు. నౌకరొకడు విసనకర్రతో విసురుతున్నాడు. విద్యార్థులను వెంట పెట్టుకొని వేళకాని వేళను పంతులు రావటంచూసి నారాయణబాబు కొంచెం విస్మితుడై- 'గోవిందుడా!' అని అన్నాడు. గోవిందుడు కాయస్థుడు నేలకు వంగి నమస్కరించి, భోలాను చూపించి సంగతంతా సవిస్తరంగా వర్ణించాడు

ముఖర్జీగారు విరక్తుడై—'అదే, చూస్తే దేవాయ్ చెయ్యి మిగిలిపోయేట్టుగా ఉన్నాడు!' అన్నాడు.

'ఏమి చేయమంటారో తమరే సెలవివ్వండి.'

నారాయణబాబు హుక్కాగొట్టం క్రిందపెట్టి 'వాడు ఎక్కడికి వెళ్లాడు?' అని అడిగాడు

'నాకెలా తెలుసునండీ పట్టుకోబోయినవాళ్ళను రాళ్ళతో కొట్టాడట.'

కాసేపు ఇద్దరూ మాట్లాడలేదు. తర్వాత నారాయణబాబు "ఇంటికి వెళ్ళు ఏదో వొకటి చేస్తాం" అని చెప్పి పంతుల్ని పంపించాడు.

గోవింద పండితుడు కుర్రవాళ్ళ వెంటపెట్టుకుని పాఠశాలకు తిరిగివచ్చి కోపంతోనూ, ముఖంతోనూ, నానావిధ భావభంగిమలతోనూ, పిల్లకాయల నందరినీ భయపెట్టి- "దేవదాసుతండ్రి ఈ ప్రాంతానికి జమీందారయితే అయ్యాడు కాని, వాణ్ణిమాత్రం ఇక బళ్లో అడుగుపెట్టనివ్వ"నని ప్రతిజ్ఞచేశాడు. ఆ రోజున బడి మామూలుకంటే కొంచెం ముందుగానే వదలిపెట్టాడు. దోవను వెళ్ళేటప్పుడు కుర్రాళ్ళు ఈ విషయమే చర్చించ నారంభించారు.

ఒకడు.—అబ్బ! దేవాయి ఎంత పొగరుబోతురా!

ఇంకొకడు—భోలాకు బుద్ధి చెప్పాడురా!

మరొకడు—అబ్బ ఏం గురిరా!

వేరొకడు భోలాను సమర్థించాడు!—చూస్తారుగా, భోలా తప్పక వాడిపని పడతాడు.

"హుష్. వాడిక బళ్ళోకివస్తేగా ఏమన్నా చేయటానికి?"

ఈ పిల్లల గుంపుకు ఒక పక్కగా పలకా పుస్తకాలూ చేత పట్టుకొని పార్వతి కూడా ఇంటికి వస్తూ ఉన్నది. ఈ సంభాషణ విని దగ్గరమున్న [illegible] వాడి చేయిపట్టుకుని—"మణీ!" దేవదాసు ఇక నిజంగా బళ్ళోకి రావివ్వరా?" అని అడిగింది.

"ఉహుం! అసలు [illegible] పెట్టనివ్వరు" అన్నాడు మణి.

పార్వతి విడంగా [illegible] పోయింది—ఈ సమాధానం ఆ పిల్లకేమీ బాగుండలేదు. పార్వతి తండ్రిపేరు నీలకంఠ చక్రవర్తి, జమీందారుగారికి [illegible]. అంతే ముఖర్జీ గారి [illegible] పక్కనే వీరి చిన్న [illegible] [illegible]. వీరి [illegible] పన్నెండు ఎకరాల [illegible], [illegible] సౌకర్యం, జమీందారుగారితో లావాదేవీలు కూడా [illegible] [illegible] ప్రియుడు—ఉన్నదానితో కాలం హాయిగానే గడుపుతున్నాడు.

[illegible] [illegible] దేవదాసు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] పక్కండో [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]లో [illegible]—[illegible] [illegible] సమయానికి హాజరై [illegible] [illegible] ఈ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. "[illegible], [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] [illegible].

"[illegible]"

[illegible] [illegible] ఆశ్చర్యం [illegible]. "[illegible] [illegible] ఏమిటి?"

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]—[illegible]—హీ, హీ, హీ—[illegible] [illegible]—హీ. హీ—[illegible]—[illegible] [illegible]. [illegible]"

దేవదాసు [illegible] [illegible] [illegible] పార్వతి [illegible] [illegible] [illegible]—"[illegible] [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible].

"[illegible] [illegible]—హీ, హీ ..."

దేవదాసు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. "[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?"

"నాకేం తెలుసు?"

"నీకు తెలుసులే చెప్పవూ! [illegible] వాడికి చాలా [illegible]."

"ఆ మాట నిజమే—కాని నేను చెప్పను."

"ఎందుకని చెప్పనే?"

"చెప్తే నన్ను కొడతాడు. నేనే ఏదన్నా తీసుకెళ్ళి ఇచ్చి వస్తాను."

ధర్మదాసుకు కొంతవరకు సంతృప్తి కలిగింది.

"అలాగే ఇవ్వు. కాని సాయంకాలం లోపల ఎలాగన్నా మైదుపుచ్చి ఇంటికి తీసుకురా."

"తీసుకొస్తానులే!"

పార్వతి ఇంటికి చేరుకోకముందే ఈ సంగతి ఆమె తల్లికీ దేవదాసు తల్లికీ తెలిసింది. వాళ్లు మళ్ళీ పార్వతిని అడిగారు. కాసేపు నవ్వుతూనూ, కాసేపు గంభీరంగానూ తనచేత పడ్డ బాధనంతటినీ వర్ణించింది. తర్వాత కొంగున మరమరాలు కట్టుకుని జమీందారుగారి పూలతోటకు బయలుదేరింది. తోట వీరింటికి దగ్గరే. దాంట్లో ఒకమూలన వెదురు గుబురు ఉన్నది. చాటుగా పొగాకు తాగటంకోసం దేవదాసు అందులో కొంచెం చోటు శుభ్రంచేసుకుని అడ్డా పెట్టుకున్నాడు. వాడు పారిపోయి వస్తుంటే, అక్కడే దాక్కుంటాడని పార్వతికి తెలుసు. అందుకే పార్వతి సరాసరి అక్కడికి వెళ్ళింది. దేవదాసు వెదురు పొదలో కూర్చుని పెద్దవాళ్ళ హుక్కా తాగుతూ పొగ పానం చేస్తున్నాడు. ముఖం గంభీరంగా ఉన్నది— కాని తగిలిన దెబ్బలు కూడా స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. పార్వతిని చూడగానే వాడికి సంతోషం కలిగింది. కాని దాన్ని బయటకు కనపడనివ్వకుండా పొగ గుప్పున వదులుతూ—"ఇలా రా" అని గంభీరంగా అన్నాడు.

పార్వతి దగ్గరకు వచ్చి కూర్చున్నది. దేవదాసు దృష్టి ముందుగా పైట చెంగున కట్టివున్న మూటమీద పడింది. ఒక్క ప్రశ్నా అడక్కుండా మూట విప్పి తిని వేయడం మొదలుపెట్టి— "పారూ! పంతులు ఏమన్నాడే?" అని అడిగాడు.

"పెదనాన్నతో వచ్చి చెప్పాడు."

"నాన్నతో చెప్పాడా?" అన్నాడు దేవదాసు కళ్ళు పెద్దవిచేసి.

"ఆఁ."

"తర్వాత?"

"నిన్నిక బళ్ళోకి పంపించరట."

"అవసరం ఎవడు కోరుతున్నాడు!"

తినుబండారం పూర్తికావచ్చింది. దేవదాసు పార్వతి వంకచూసి—"మిఠాయితే!" అన్నాడు.

"మిఠాయి తీసుకు రాలేదు."

"అయితే నీళ్ళివ్వు."

''నీళ్లక్కడ తెచ్చేది?''

''ఏమీ లేకుండా ఎందుకువచ్చా? పో, నీళ్ల తీసుకురా!'' అన్నాడు విసుక్కుంటూ.

అతని కర్కశ స్వరం పార్వతికి బాగుండలేదు—''నేను మళ్ళీ పోలేను. నువ్వే తాగివద్దువుగాని రా'' అన్నది.

''నే నిప్పుడు రాగలనా?''

''మరి ఇక్కడే ఉండి పోతావా?''

''ఇక్కడే ఉంటాను—ఆ తర్వాత ఎటో అటు వెళ్ళిపోతాను.''

దేవదాసు శ్మశాన వైరాగ్యం చూపేవరకు పార్వతి కళ్ళల్లో నీరు తిరిగింది. అతని మాటలు ఈపిల్ల మనసును కలచివేశాయి ''నేను కూడా వస్తాను, దేవదా!'' అన్నది.

''ఎక్కడికీ?—నా వెంటా?—అదెలా?''

పార్వతి తల తిప్పుతూ—''నేనూ వస్తాగా?'' అన్నది.

''ఉహుం, రానక్కరలేదు, ముందు నువు నీళ్ళు తీసుకురా.''

''నేనూ వస్తాగా!'' అన్నది పార్వతి మళ్ళీ పూర్వం మాదిరిగానే.

''ముందు నీళ్ల తీసుకురా!''

''నేను పోను—నువ్వు పారిపోతావు.''

''అబ్బే, పారిపోనుగా.''

కాని పార్వతికి ఈ మాటమీద విశ్వాసం కుదరలేదు. అందుచేత అక్కడినుంచి కదలలేదు. ''పో, చెప్తుంటే!'' దేవదాస్ హుకుమిచ్చాడు.

''నేను పోలేను.''

దేవదాసు కోపంతో, పార్వతి జుట్టు పట్టుకులాగి—''పో, చెప్తుంటే!'' అని గద్దించాడు. పార్వతి మాట్లాడలేదు. తర్వాత వీపుమీద ఒక గుద్దు పడింది. ''పోనా?''

''నేను చచ్చినా పోను'' అన్నది పార్వతి ఏడుస్తూ.

దేవదాసు అక్కడినుంచి లేచి వెళ్ళిపోయాడు. పార్వతి ఏడుస్తూ తిన్నగా దేవదాసు తండ్రి దగ్గరకువచ్చి నిలబడింది. ముఖర్జీగారికి పార్వతి అంటే చాలా ప్రేమ.

''పారూ! ఎందుకమ్మా ఏడుస్తున్నావు?'' అని బుజ్జగిస్తూ అడిగాడు.

''దేవదాసు కొట్టాడు.''

''ఏడీ వాడు?''

''ఆ వెదురు గుమ్మలో కూర్చుని హుక్కా తాగుతున్నాడు''

అసలు పంతులుగారు వచ్చినప్పటినుంచే వారు ఉడికిపోతున్నారు. ఈ మాట వినగానే భగ్గుమన్నారు. ''దేవాయి హుక్కాకూడా తాగుతున్నాడా?''

"ఆఁ. రోజూ తాగుతున్నాడు. హుక్కా ఆ వెదురు గుమ్మెలో దాచిపెట్టాడు—"

"ఇన్నాళ్ళనుంచీ ఎందుకు చెప్పలేదు?"

"కొడతాడని."

ఈమాట యధార్థం కాదు. వెల్లడిచేస్తే దేవదాసుచేత దెబ్బలు తినాల్సి వస్తుందనే భయం పార్వతికి ఎప్పుడూలేదు. దేవదాసుకే దెబ్బలు తగుల్తాయని యిన్నాళ్ళనుంచీ దాచింది. ఇవ్వాళ ఆ ఉడుకుమీద వెళ్ళగక్కింది. ఆ పిల్లకు ప్రాయం కూడా ఎంత? —ఎనిమిదేళ్ళు సరిగ్గా నిండలేదు. ఇంకా కోపం చాలా ఎక్కువ. అలాగని ఆ పిల్లకు వివేచనాశక్తి లేదనడానికి వీల్లేదు. ఇంటికిపోయి పక్కమీద పండుకుని చాలాసేపు ఏడ్చి ఏడ్చి నిద్రపోయింది. ఆ రాత్రి అన్నం కూడా తినలేదు.

*　　　*　　　*

మర్నాడు దేవదాసును బాగా కొట్టారు. ఆ పగలంతా గదిలో పెట్టి గడియవేశారు. వాళ్ళ అమ్మ చాలా ఏడ్చి గోలచేసినమీదట వాడిని వదలిపెట్టారు. మూడోనాడు తెల్లవారకముందే తప్పించుకుని పార్వతి యింటి కిటికీ దగ్గరకు వచ్చి నిలబడి— "పారూ!" అన్నాడు.

పార్వతి రెండో పిలుపుకు కిటికీ తెరిచి—"ఎవరు! దేవదా?" అన్నది.

"ఆఁ. నేను! దబ్బున రా." అని దేవదాసు చేయి ఊపాడు. ఇద్దరూ కలుసుకున్నాక-"నేను హుక్కా తాగుతానని ఎందుకు చెప్పావు?" అన్నాడు.

''నన్నెందుకు కొట్టావు నువ్వు?''

''నువ్వు నీళ్ళు తీసుకు రావటాని కెందుకు పోలేదు?''

పార్వతి మాట్లాడలేదు.

''నువ్వొక గొడ్డువు. ఇకెప్పుడూ యిలాంటివి చెప్పమాకు!'' అన్నాడు దేవదాసు.

''చెప్పనులే!'' అన్నది పార్వతి.

''ఐతేపద, గాలం కొట్టుకొద్దాం. ఇవ్వాళ చెరువులో చేపలుపట్టాలి.''

వెదురుగుమ్మెకు దగ్గరగానే గానుగుచెట్టు ఒకటి ఉన్నది. దేవదాసు అది యెక్కి-చాలా కష్టంతో వెదురుచువ్వ ఒకటి వొంచి పార్వతికి పట్టుకోమని యిచ్చి ''జాగర్త. దాన్ని వదిలిపెట్టేవు? నేను క్రిందపడతాను'' అన్నాడు. పార్వతి ప్రాణాలన్నీ బిగపట్టి ఆ కొమ్మ పట్టుకొన్నది. దేవదాసు అది పట్టుకుని గానుగకొమ్మమీద కాళ్ళుపెట్టి చువ్వ కోస్తూ ఉన్నాడు.

''ఇక ఇళ్ళోకిరావా, దేవదా?'' అన్నది పార్వతి క్రిందనుంచి.

''ఊహూఁ.''

''పెదబాబు నిన్ను పంపుతాడుగా?''

''నాన్నే ఇక పోవద్దని చెప్పాడు—పంతులే యింటికి వస్తాడట!''

పార్వతి కొంచెం ఆలోచనలో పడింది.

''రేపటినుంచీ యీ ఎండాకాలమల్లా ప్రొద్దుటపూట బడి పెడతారట—నే నిక పోతాను.'' అన్నిది పార్వతి కాసేపు ఉండి.

దేవదాసు పైనుండే ''పల్లకాదు?'' అని గుడ్లు ఉరిమాడు.

పార్వతి యీ సమయంలో కొంచెం పరధ్యానంగా ఉండి చేతిలో చువ్వ వదిలి పెట్టింది. చువ్వ పైకిపోవటమూ, దేవదాసు క్రిందపడటమూ ఒక్కమాటు జరిగాయి. ఎక్కువ ఎత్తు లేకపోవటంచేత దెబ్బలు తగలలేదు కాని ఒంటిమీద చాలాచోట్ల గీచుకు పోయింది. దేవదాసు మండిపడుతూ లేచి, ఎండుపుల్ల ఒకటి తీసుకొని, పార్వతి వీపు మీదా, చెంపలమీదా—అందిన చోటనల్లా యిష్టంవచ్చినట్టు—కొట్టి ''పో, నా ఎదట నుంచి!'' అని హుంకరించాడు.

మొదట పార్వతి చాలా సిగ్గుపడింది. కాని దెబ్బలు ఎక్కువ తగిలినకొద్దీ అభిమానం తోనూ, కోపంతోనూ ఆ పిల్ల కళ్ళు నిప్పులు కక్కినవి. ఏడుస్తూనే-''నేను పెదబాబు దగ్గరికి పోతున్నాగా!'' అని బెదిరించింది.

''పో, ఇప్పుడే చెప్పుకో, పో.'' అని దేవదాసు ఇంకోదెబ్బ వేశాడు.

పార్వతి వెళ్ళిపోయింది. కొంతదూరంపోయాక దేవదాసు పిలిచాడు. కాని పార్వతి వినిపించుకోలేదు. ఇంకా త్వరగా వెళ్ళిపోసాగింది.

"ఓ పారూ! ఒక్కమాట వినిపోవే!" అని దేవదాసు మళ్ళీ కేకవేశాడు. పార్వతి జవాబివ్వలేదు. దేవదాసు విరక్తుడై కాసేపు ఏమేమో వాగి, "పోయిచావు!" అని మనస్సులో తిట్టుకున్నాడు. పార్వతి పోయాక ఒకటి రెండు చువ్వలు నరికాడు. కాని అతని మనస్సు మాత్రం ఏమీ బాగాలేదు.

పార్వతి ఏడుస్తూ ఇంటికి వచ్చేసింది. చెంపమీద దెబ్బలు నీలిరంగుకు వచ్చాయి. వాళ్ళనాయనమ్మ చూసి "అమ్మయ్యో! ఎవరే ఇలా కొట్టింది, పారూ?" అని అడిగింది.

"పంతులుగారు." అన్నది పార్వతి కళ్ళు తుడుచుకొంటూ.

నాయనమ్మ పిల్లను చంకన వేసుకొని—"పద, ఒకమాటు నారాయణ దగ్గరికి వెళ్ళొద్దాము—ఎలాంటి పంతులో. వీడు! అహా, పిల్ల ప్రాణాలు తీశాడే!" అన్నది.

పార్వతి, నాయనమ్మ మెడ వాటేసుకుని—"పద!" అన్నది.

సాగలా నాయనమ్మ ముఖర్జీ దగ్గరికి వచ్చి పంతులుగారి పూర్వీకుల నందరినీ, వైనాలవారీగా ఎత్తి, వాడికి పారలౌకిక అశుభం కోరింది. తర్వాత గోవిందుని నానా తిట్లు తిట్టి—"చూడు నారాయణా! వాడి పొగరు! శూద్రాధైకూడా బ్రాహ్మణ పిల్లమీద చెయ్యివేసాడు ఎలా కొట్టాడో చూడు ఒకసారి!" అని బుగ్గమీద దెబ్బలను, మహా వ్యథతో పసినిది చూపించ నారంభించింది.

"ఎవరుకొట్టారు పాపా!" అని నారాయణబాబు ప్రశ్నించాడు.

పార్వతి మాట్లాడలేదు. అన్నది నాయనమ్మ "ఇంకెవరు? మన గొడ్డుమోతు పంతులే!" అని చీత్కారం చేసింది.

"ఎందుకు కొట్టాడు?"

పార్వతి ఈసారికూడా మాట్లాడలేదు. ముఖర్జీగారు పార్వతి ఏదో తప్పుచేసి ఉంటుందని ఊహించారు. అయినా ఇలా కొట్టడం భావ్యం కాదని తన అభిప్రాయం వెల్లడించారు. వారి మాట విని పార్వతి—"ఇక్కడ కూడా కొట్టాడు." అని చొక్కా ఎత్తి వీపు చూపించింది.

వీపుమీద వాతలు ఇంకా స్పష్టంగానూ ఇంకా బలంగానూ ఉన్నాయి. అంచేత వారిద్దరికీ మహాకోపం వచ్చింది. ముఖర్జీగారు పంతులును పిలిపించి సంజాయిషీ తీసుకుంటానని చెప్పారు. ఇలాంటి పంతులు దగ్గరికి ఇక పిల్లను పంపడం కూడా మంచిది కాదని తీర్మానించారు. తీర్మానం విని పార్వతి, నాయనమ్మ చంక ఎక్కి సంతోషంతో ఇంటికి వచ్చేసింది. కాని ఇంటివద్ద తల్లి క్రాస్‌లో పడిపోయింది.

"ఎందుకు కొట్టాడో చెప్పు?"

"ఊరకనే కొట్టాడు" అన్నది పార్వతి.

"ఊరకనే కొడతాడా ఎక్కడన్నా?" అని తల్లి పార్వతి చెవి మెలేసింది.

పార్వతి నాయనమ్మ ఆ గదిముందుగా పోతూ ఇది చూచి ఆగి—'అదికాదే పిల్లా! తల్లివై ఉండి నువ్వు కొట్టుతున్నావు కాని ఊరక, ఇక ఆ ముండాకొడుకు చెయిచేసుకో లేడటే!" అన్నది.

"ఉత్త పుణ్యానికి ఎప్పుడూ కొట్టడు. ఇంత బుద్ధిగల అమ్మాయి—ఏమి చేసిందో, అందుకే దెబ్బలు తిన్నది."

"ఉహుం- దేవదా కూడా పోవటంలేదు."

"నువ్వు పోవటంలేదు సరే, దేవదాసు కూడా పోవటంలేదా?" అని అడిగింది నవ్వుతూ.

"ఉహుం. మే మెవ్వరం పోవటంలేదు."

"అయితే మంచిదే—మా మనో బళ్ళోకి వెళ్ళింది."

మనోరమ మేనత్త కూర్చోమన్నది, కాని పార్వతి తిరిగివచ్చింది. దోవలో రసిక పాల్ దుకాణంవద్ద ముగ్గురు సాతాని స్త్రీలు ఊర్ధ్వపుండ్రాలు పెట్టుకొని కంజరి చేతపట్టి బిచ్చం అడుక్కుంటున్నారు. పార్వతి వాళ్ళని కేకవేసింది. 'ఓ అమ్మీ, మీకు పాటలు వచ్చా?"

అందులో ఒక సాతాని తిరిగి చూచి 'ఎందుకు రావు తల్లీ?' అన్నది.

"అయితే పాడండి."

అప్పుడు ముగ్గురూ తిరిగి చూశారు. అందులో ఒకతె- 'ఊరక పాడం తల్లీ, బిచ్చం వేయాలి. మీ ఇంటికి పోదాం పద విందువుగాని' అంది.

"కాదు, ఇక్కడే పాడండి."

"కాణీ ఇవ్వాలి, తల్లీ."

"కాణీ లేదు, రూపాయి ఉంది" అని పార్వతి కొంగున మూట చూపించింది. మూట చూసి వాళ్ళు దుకాణం వదలి కొంచెందూరం వచ్చి కూర్చున్నారు. కంజరి వాయిస్తూ ముగ్గురూ గొంతులు కలిపి పాడారు. ఏమిపాడారో, దానికి అర్థం ఏమిటో- పార్వతికి బొత్తిగా తెలియలేదు. తెలుసుకోవాలని ప్రయత్నించినా తెలుసుకోలేదు. అసలు మనస్సే అక్కడలేదు—దేవదాసు దగ్గరకు ఎప్పుడో పరుగెత్తింది.

పార్వతి కొంగున ఉన్న మూటవిప్పి మూడు రూపాయలు వాళ్ళ చేతిలో పెట్టింది. వాళ్ళు ముగ్గురూ విస్తుపోయి ఆ పిల్ల ముఖంవంక చూస్తూ ఉండిపోయారు.

"ఈ రూపాయలు ఎవరివి తల్లీ?" అని ఒకతె అడిగింది.

"దేవ దాదావి."

"నిన్ను కొట్టడా?"

పార్వతి కొంచెం ఆలోచించి—'కొట్టడు' అన్నది.

"నూరేళ్ళు బ్రతుకమ్మా!" అని ఒకతె ఆశీర్వదించింది.

పార్వతి నవ్వుతూ 'ముగ్గురికీ భాగాలు చక్కగా కుదిరాయి కదూ?" అంది.

"ఆఁ, కుదిరాయి" అని తల తిప్పి, తర్వాత- 'రాధాకృష్ణులు నిన్ను కాపాడుతారు తల్లీ!" అని ఆశీర్వదించారు. ఈ దానశీల దెబ్బలు తినకుండా ఉండాలని వాళ్ళ కోరిక. పార్వతి ఆవేళ పెందలాడే ఇంటికి తిరిగి వచ్చింది.

మర్నాడు ప్రొద్దున్నే దేవదాసు కనిపించాడు. వాడి చేతిలో దారపుకండె ఉన్నది. గాలిపటం లేదు. అదిప్పుడు కొనాలి.

"పారూ! రూపాయలు తే" అని పార్వతిని అడిగాడు.

పార్వతి ముఖాన నెత్తురుచుక్కలేదు. 'లేవు' అన్నది.

"ఏమయినై?"

"సాతాని స్త్రీల కిచ్చాను—పాటపాడితే."

"అన్నీ ఇచ్చావా?"

"అన్నీ ఎన్ని? మూడేగా!"

"ఓసి, దెయ్యమా? అన్నీ ఇవ్వవచ్చా?"

"బాగా వుంది. వాళ్ళు ముగ్గురుండిరి! మూడురూపాయలు ఇవ్వకపోతే వాళ్ళకి భాగమెలా కుదురుతుంది?"

దేవదాసు గంభీరంగా—"నేనయితే రెండురూపాయ లిచ్చేవాడిని" అని దారపు కండెతో నేలమీద లెఖ్ఖవేసి—"అలాగైతే వారికి ఒక్కొక్కరికి పదిఅణాల అర్ధణా అరకానీ వచ్చేది!" అన్నాడు.

పార్వతి కొంచెంసేపు ఆలోచించి—"వాళ్ళకు నీ మాదిరిగా మణుగు లెఖ్ఖలువచ్చా. పంచుకోటానికి?" అని అడిగింది.

దేవదాసు మణుగులెఖ్ఖలు కూడా నేర్చుకున్నాడు పార్వతి ఈ మాట అతనికి ఆనందం కలిగించింది—"అది నిజమే" అన్నాడు.

పార్వతి దేవదాసు చేయిపట్టుకుని—"నన్ను కొడతా వనుకున్నాను, దేవదా!" అన్నది.

"ఎందుకు కొడతాను?" అన్నాడు దేవదాసు విస్మయంతో.

"సాతాన్లు చెప్పారుగా నువ్వు కొడతావని"

ఈమాట అతనికి మహా ఆనందం కలిగించింది. పార్వతి భుజాన భారంవేసి—"ఛా, తప్పుచేయకపోతే ఎందుకు కొడతాను!" అన్నాడు

పార్వతి చేసిన ఈ పని తన పీనల్‌కోడ్‌లో ఏ సెక్షన్ క్రిందికీ రాదని బహూశా దేవదాసు భావించి ఉంటాడు ఎందుకంటే మూడురూపాయలు కాబట్టి ముగ్గురూ చక్కగా పంచుకో గలిగారు. సాతాలలో మణుగులలెఖ్ఖలు కూడా నేర్చుకోనటువంటి సాతాని స్త్రీలకు మూడు రూపాయలకు బదులు రెండు రూపాయలివ్వటం, వారిని బాధించటమే అని కూడా ఇతను ఎంచాడు.

తర్వాత దేవదాసు దారపుబంతి వెదురుగుమ్మెలో దాచివచ్చి పార్వతి చెయ్యిపట్టుకుని గాలిపటం కొంటానికి కోమటింటికి బయలుదేరాడు.

*　　　*　　　*

"సరే, అలాగే అనుకో. కాని, నేనుమాత్రం ఇంక దాన్ని బళ్ళోకి పోనివ్వను."

"ఇక రాత కూతలు నేర్చుకోదా?"

"ఎందుకమ్మీ అంత సతుకు? కాస్త ఉత్తరం గీకటం, రెండాకులు రామాయణం చదవటం వస్తే సరిపోయె. పారూ ఏమన్నా ప్లీడరు కాబోతున్నదా, జడ్జీపని చేయ బోతున్నదా?"

తల్లి ఇక మాట్లాడలేదు. ఆ రోజున దేవదాసు చాలా భయపడుతూనే ఇంటికి చేరాడు. పార్వతి తప్పక అంతా చెప్పి వుంటుందని అతని నమ్మకం. కాని ఇంట్లో ఆ లక్షణాలేవీ కనబడలేదు. పైగా ఇవ్వాళ పంతులు పార్వతిని చావ చితకకొట్టాడనీ, రేపటినుంచి ఇక బళ్ళోకి పోదనీ, తల్లిదగ్గర విని మహా సంతోషంతో ఆ పూట సరిగా అన్నంకూడా తినలేదు. ఎలాగో రెండు మెతుకులు ముక్కూ- నోటా కుక్కుకుని పార్వతి దగ్గరికి రొప్పుకుంటూ పరుగెత్తుకొచ్చి—"పారూ, నువ్విక బళ్ళోకి పోవటగా!" అన్నాడు.

"పోను."

"ఎందుకనీ?"

"పంతులుగారు కొట్టారని చెప్పాను."

దేవదాసు పకపక నవ్వుతూ పార్వతి వీపు చరచి, 'నీవంటి బుద్ధిమంతురాలు ఈ ప్రపంచంలో ఇక ఎక్కడా లేదని, యోగ్యతాపత్రం ఇచ్చాడు! తర్వాత విస్మళంగా పార్వతి బుగ్గ మీద దెబ్బలు జాగర్తగా పరీక్షించి—'అబ్బా!' అని నిట్టూర్చాడు. పార్వతి అతనివంక చూసి మందహాసం చేస్తూ- 'ఏమిటీ?' అంది.

"దెబ్బలు బాగా తగిలాయి కాదూ, పారూ!"

"ఊఁ" అన్నది పార్వతి తల తిప్పుతూ.

"నువ్వలా ఎందుకు చేశావు? అందుకనే నాకు కోపంవచ్చి కొట్టాను."

పార్వతి కళ్ళల్లో నీరు తిరిగింది. ఏంచేశానని అడగాలనుకున్నది కాని, అడగలేక పోయింది. దేవదాసు పార్వతి తల నిమురుతూ- 'ఇక అలా చేయకు- ఏమంటావు?' అన్నాడు.

"చేయను" అన్నది పార్వతి తల తిప్పి.

దేవదాసు ఇంకోమాటు పార్వతి వీపు చరచి- 'శభాష్, ఇక నేను నిన్నెప్పుడూ కొట్టను!' అని బరవాసా యిచ్చాడు.

* * *

రోజులు గడచిపోతూ ఉన్నవి. ఈ బాలబాలికల ఇద్దరి ఆనందానికి హద్దులేదు; పగలంతా ఎండలో తిరగటం, సాయంత్రం వచ్చి దెబ్బలు తినటం; మళ్ళీ ఉదయాన్నే లేచిపోవటం, తిరిగి తిట్లు తినటం మామూలయిపోయింది. రాత్రి ఏమీ ఒడుదుడుకు లేకుండా, నిశ్చింతగా నిద్రపోయేవారు. మళ్ళీ తెల్లవారగానే ఊరిమీద పడి అల్లరి ఆగమూ చేస్తూ తిరగేవారు. వీళ్ళకు ఇక స్నేహితులు కూడా ఎవ్వరూ లేరు- వాళ్ళ అవసరం కూడా లేదు వీళ్ళకి-ఊరంతా ఉపద్రవాలు చేస్తూ తిరగటానికి వీరిద్దరే చాలు.

ఆ నాడు వీళ్ళు ప్రొద్దుపొడిచినప్పుడు పోయి చెరువులో దిగి రెండు ఝాములవరకూ బయిటికి రాలేదు. నీళ్ళన్నీ కెలికి, గుడ్డలన్నీ బురద కొట్టుకొని తాము పట్టిన పదిహేను బురదమట్టలూ యోగ్యతానుసారంగా భాగం వేసుకుని, ఎర్రటి కళ్ళతో ఇంటికి తిరిగి వచ్చారు. పార్వతిని, యథోచితంగా సత్కరించి గదిలో పెట్టి తలుపు బిగించింది తల్లి. దేవదాసు సంగతి సరిగా తెలియదు. ఎందుకంటే వా డిలాంటి సంగతులేవీ బయట పెట్టడు. పార్వతి గదిలో కూర్చుని ఏడుస్తూ ఉండగా—మధ్యాహ్నం రెండూ రెండున్నర గంటలకు దేవదాసు గది కిటికీ దగ్గరకువచ్చి—' పారూ, ఓ పారూ!' అని నెమ్మదిగా పలిచాడు. పార్వతి బహుశా ఇది విని ఉంటుంది. కాని కోపంతో జవాబివ్వలేదు. ఇక సాయంకాలంతా దేవదాసు వీరింటి దగ్గర ఉన్న చంపావృక్షం మీదనే గడిపాడు. సాయంకాలం ధర్మదాసు చాలా బలవంతాన వాడిని చెట్టునుంచి క్రిందికి దించి ఇంటికి తీసుకుపోయాడు.

అది ఆవేళనే. మర్నాడు ఉదయాన్నుంచీ పార్వతి దేవదాసు కోసం ఆతురతతో ఎదురుచూస్తూనే ఉన్నది. కాని దేవదాసు రాలేదు. పొద్దున్నే తండ్రివెంట ప్రక్క గ్రామానికి వెళ్ళాడట. పార్వతికి ఏమీతోచక ఇంటినుంచి బయలుదేరింది. నిన్న దేవదాసు చెరువులో దిగేటప్పుడు పార్వతి చేతికి మూడు రూపాయలు ఇచ్చాడు. జేబులోనుంచి పడిపోతవని, అవి ఇంకా కొంగునే ఉన్నవి. పార్వతి చెంగు తిప్పుకుంటూ తాను కాసేపు ఏకాకిగానే తిరిగింది. తోడెవ్వరూ దొరకలేదు. అప్పుడు బడి ఉదయం పెట్టుతున్నారు. పార్వతి పడమట బజారుకుపోయింది. మనోరమ ఇల్లు అక్కడనే. ఆ పిల్లకూడా బడిలోనే చదువుతూ ఉన్నది. వయస్సులో కొంచెం పెద్ద. పార్వతి సఖి. చాలా రోజులనుంచి ఒకరినొకరు చూసుకోలేదు.

''మనో, ఇంట్లో ఉన్నావా?'' అని వాకిట్లోకిపోయి పిలిచింది.

మనోరమ మేనత్త బయటకు వచ్చి 'పారూ!'' అని పలకరించింది.

''ఆఁ, నేనే! మనో ఎక్కడ అత్తయ్యా?''

''బళ్ళోకి పోయింది—నువ్వు పోవటంలేదా?''

ఈ విధంగా ఒక సంవత్సరం గడిచింది. ఇక గడవటం కష్టమైంది. దేవదాసు తల్లి పోరు నానాటికీ యెక్కువైంది. "చూడండి దేవాయి ఊరక గాలికి తిరిగి పాడవు తున్నాడు. వాడిని యిక చదివించడం లేదా?" అని భర్తను అడిగింది.

వారు కొంచెం ఆలోచించి—"దేవాయిని కలకత్తా పంపుతాను. నగేను యింట్లో ఉండి చదువుకుంటాడు" అన్నాడు. నగేనుడు దేవదాసుకు మేనమామ అవుతాడు.

ఈ సంగతి అందరికీ తెలిసింది. పార్వతి విని చాలా భయపడింది. దేవదాసు ఒంటరిగా కనపడగానే అతని చేతులు పట్టుకొని ఊగులాడుతూ "నువ్వు కలకత్తా పోతావటగా, దేవదా?" అని అడిగింది.

"ఎవరన్నారు?"

"పెదబాబు చెప్పాడు."

"ఛా—నేను పోను."

"మరి నిన్ను బలవంతంగా పంపితేనో?"

"బలవంతంగానా?"

దేవదాసు ఈ మాట అనేటప్పుడు పెట్టిన ముఖభంగిమను చూసి, ఈ ప్రపంచంలో ఎవ్వరూ అతనిచేత బలవంతాన ఏ పనీ చేయించలేరని పార్వతి స్పష్టంగా గ్రహించింది. పార్వతికి కావలసినది కూడా ఇదే. అందుకని మహా ఆనందంతో ఇంకోమాటు అతని చేతులు పట్టుకొని ఊగులాడుతూ, ముఖంవంక చూసి—"చూడు దేవదా, ఒకవేళ పోతావేమో!" అన్నది.

"ఎవ్వటికీ పోను."

కాని ఈ ప్రతిజ్ఞ నిలువలేదు. తండ్రి అతన్ని తిట్టీ, భయపెట్టీ ఆఖరికి ధర్మదాసును తోడిచ్చి కలకత్తా పంపించాడు. వెళ్ళేరోజున దేవదాసు మనస్సు చాలా బాధపడింది. కొత్తచోటుకు పోతున్నాననే ఆనందంకానీ, కుతూహలంకానీ, అతని కేమాత్రం కలగలేదు. దేవదాసును వదలిపెట్టడం పార్వతి కెంతమాత్రం యిష్టంలేదు. ఏడ్చింది; గోలచేసింది; కాని ఆ పిల్లమాట ఎవరు వింటారు? మొదట అభిమానంచేత దేవదాసుతో మాట్లాడనే లేదు. కాని చివరకు, దేవదాసు పిలిచి—"పారూ! మళ్ళీ నేను త్వరలో వస్తాను. పంపకపోతే పారిపోయైనా వస్తాను" అని ధైర్యం చెప్పినప్పుడు పార్వతి అలకమాని, తన క్షుభితహృదయం విప్పి అనేక సంగతులు చెప్పింది.

పిమ్మట దేవదాసు, తల్లి ఆశీర్వాదంతోపాటు ఆఖరి కన్నీటిచుక్కకూడా శిరస్సున ధరించి—సూటుకేసు చేత పట్టుకుని గుర్రపుబండి ఎక్కి వెళ్ళిపోయాడు. పార్వతికి అప్పుడు చాలా వేదనకలిగింది. కళ్ళవెంట ఎంతో నీరు కార్చింది. అభిమానంతో

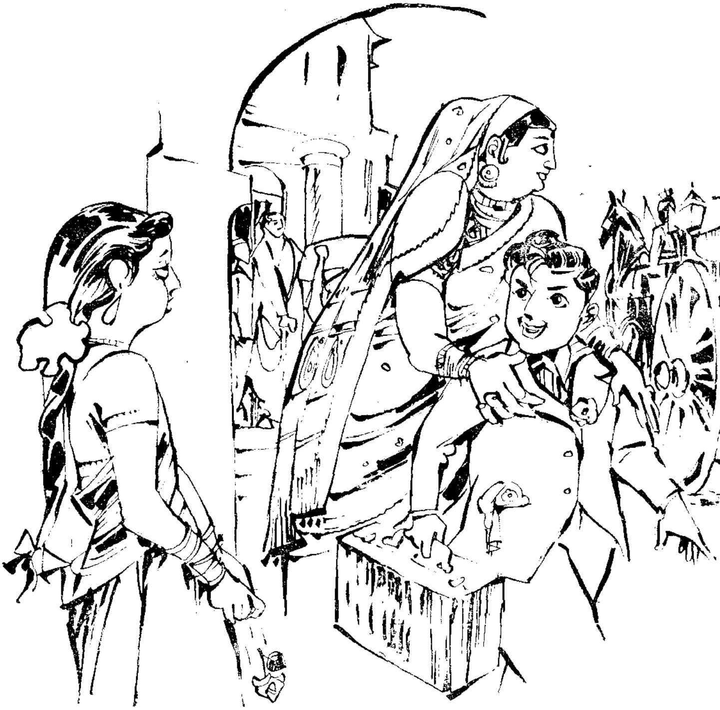

ఆమె హృదయం బ్రద్దలయిపోయింది. మొదట కొంతకాలం పార్వతి ఇలాగడిపింది.

తర్వాత ఒకనాటి ఉదయాన లేచి చూచేవరకు, ఆమెకు చేసే పనులేవీ కనిపించ లేదు. ఇంతకుపూర్వం బడి మానేసి నప్పటినుండి, ఉదయం నుంచీ సాయం కాలంవరకు, ఉత్త అల్లరీ ఆగంతోనే సరిపోయేది. అప్పుడు చేయాల్సిన పనులు చాలా ఉండేవి—సమయం చాలేదికాదు. ఇప్పుడు సమయం చాలా ఉన్నది—కాని ఎంత వెదకినా, చేసేపని కనిపించలేదు. ఒకరోజున ఉదయం లేవగానే ఉత్తరం రాయటానికి కూర్చునేది. పది గంటలయ్యేది. తల్లి విసుక్కుంటూ ఉండడం చూసి- "అయ్యో, దాన్ని రాసుకోనియ్యవే. పొద్దుటిపూట ఊరిమీద తిరిగేకంటే రాసుకోటం మంచిది కాదూ?" అని నాయనమ్మ సమర్థించేది. ఇక దేవదాసు దగ్గరనుంచి ఉత్తరం వచ్చిన రోజున పార్వతికి పండగ; గదిలో కూర్చుని ఆ రోజెల్లా ఆ ఉత్తరం చదివేది.

ఇలా రెండు మాసాలు గడిచాయి. ఉత్తరాలు రాయటం, రావటంకూడా క్రమంగా మందగించాయి. ఉత్సాహం కొంత తగ్గిపోయింది.

ఒకనాటి ఉదయం పార్వతి—"అమ్మా, నేను మళ్ళీ బళ్ళోకిపోతానే!" అని తల్లిని అడిగింది.

"అలాగే పో తల్లీ! నిన్ను నేను బళ్ళోకి ఎప్పుడు పోవద్దన్నాను?" అన్నది ఆమె.

ఆ రోజున మధ్యాహ్నం, చాలా రోజులక్రిందట మూలపారవేసిన పలకాపుస్తకాలు బయటకు తీసి, దాసీ చేయిపట్టుకొని, మళ్ళీ వెనకటిచోటుకే పోయి శాంతంగానూ, ధైర్యంగానూ కూర్చున్నది.

"పంతులుగారూ! మా పారూను కొట్టాగిట్టా మాకండి. దాని యిష్టంతో అది బళ్ళోకి వచ్చింది. ఇష్టమైతే చదువుకుంటుంది. లేకపోతే ఇంటికొస్తుంది" అన్నది దాసీది పంతులుగారితో.

"తథాస్తు!" అని పంతులు లోపల అనుకుని, పైకి- "అలాగేలే" అన్నాడు. పార్వతిని కూడా కలకత్తా ఎందుకు పంపలేదని ఒకమాటు అడగా లనుకున్నాడు. కాని తన మనసులో ఉద్దేశాన్ని బయట పెట్టలేకపోయాడు.

భోలా వెనకటి బెంచిమీదనే కూర్చుని ఉన్నాడు. అతన్ని చూడగానే పార్వతికి నవ్వు వచ్చే పర్యంతమైంది; కాని మరుక్షణానే ఆమె కళ్ళలో నీరు తిరిగింది. తర్వాత భోలా మీద చాలా కోపంకూడా వచ్చింది. దేవదాసు ఇల్లు వదలిపెట్టడానికి కారకుడు వీడేనని ఆమె అనుకున్నది.

ఇలా కొన్నిమాసాలు గడిచాయి.

కొంతకాలానికి దేవదాసు తిరిగి ఇంటికి వచ్చాడు. రావటమే తడవుగా పార్వతి దగ్గరకు పరుగెత్తుకొచ్చాడు. అనేక సంగతులు మాట్లాడుకున్నారు. పార్వతికి చెప్ప వలసింది ఎక్కువేమీలేదు; ఉన్నా చెప్పలేకపోయింది. దేవదాసు అనేక సంగతులు చెప్పాడు-అన్నీ కలకత్తావే-కొన్నాళ్ళకు ఎండకాలపు సెలవులుకూడా అయిపోయాయి. దేవదాసు మళ్ళీ కలకత్తా వెళ్ళిపోయాడు. పార్వతి ఈమాటూ ఏడ్చింది. కాని మునుపు టంత గభీరత లేదు.

ఈ విధంగా నాలుగుసంవత్సరాలు గడిచాయి.

ఈ నాలుగు సంవత్సరాల్లో దేవదాసు స్వభావం చాలా మారిపోవటం చూసి పార్వతి చాటున అనేకసార్లు కళ్ళు తుడుచుకున్నది. ఇంతకు పూర్వం దేవదాసులో ఉండే పల్లెటూరుతన మంతా పట్టణవాసంతో తుడుచుకుపోయింది. పాలిష్ చేసిన బూట్లూ, మంచిచొక్కాలూ, సన్ననిధోవతులూ, చేతికర్రా, బంగారపు గడియారం గొలుసూ-వీటిలో ఏవి లేకపోయినా అతను బయటికి రావటానికి సిగ్గుపడేవాడు. ఇప్పుడు నదిఒడ్డుకు షికారు పోవటం అతనికి ఇష్టంలేదు. తుపాకి తీసుకుని వేటకు

పోవడంలోనే అతనికి ఆనందం. చిన్న చిన్న పక్కేచేపలకు బదులు పెద్ద పెద్ద వాలుగలు పట్టాలని ప్రయత్నించేవాడు. ఇంతటితో ఆగినా ఫరవాలేదు, సాంఘిక-రాచకీయాలూ, క్రికెట్, ఫుట్‌బాల్ మొదలగువాటిని గురించి చర్చిస్తూ ఉండేవాడు. అయ్యో! ఎక్కడి పార్వతి, ఇంకెక్కడి తాల్‌సోనాపుర గ్రామం? బాల్యస్మృతిలో చిక్కుకొని పోకుండా వున్న ఒకటి రెండు ఆనందదాయక విషయాలు అతనికి జ్ఞాపకం లేదంటానికి వీల్లేదు. కాని, వివిధ విషయాలమీద ఉన్న ఉత్సాహంలో అవి అతని హృదయంలో ఎక్కువసేపు నిలిచేవికావు.

మళ్ళీ సెలవులు పూర్తికావచ్చినవి. క్రిందటి సంవత్సరం ఇతను రాలేదు. మిత్రులతో కలసి దేశాటనకి వెళ్లాడు. ఈ మాటు తల్లిదండ్రులు ఘట్టిగా రమ్మని ఉత్తరం వ్రాశారు. అందుచేత ఇష్టంలేకపోయినా బెడ్‌చుట్టి స్వగ్రామం రావటానికి హౌరాస్టేషను చేరుకున్నాడు.

ఇంటికి వచ్చినరోజున అతని ఒంట్లో బాగుండలేదు. అందుచేత ఆవాళ బయటకు రాలేదు. మర్నాడు పార్వతి ఇంటికివచ్చి- "అత్తయ్యా" అని పిలిచాడు.

"రా, నాయనా! కూర్చో" అని పార్వతితల్లి ఆదరంతో ఆహ్వానించింది. ఆమెతో కాసేపు మాట్లాడిన తర్వాత- "పారూ ఎక్కడ అత్తయ్యా!" అని అడిగాడు.

"అదిగో! ఆ వెనకగదిలో ఉంది."

దేవదాసు అక్కడకు వెళ్ళాడు. పార్వతి సందెదీపం వెలగిస్తూ ఉన్నది.

"పారూ!" అని పిలిచాడు. పార్వతి మొదట చకితురాలయింది. తర్వాత నమస్కారంచేసి ఎడంగాపోయి నిలబడింది. "ఏం చేస్తున్నావు, పారూ?"

ఇదంత ముఖ్యప్రశ్నకాదు— అందుకని పార్వతి జవాబివ్వలేదు. అసలు దేవదాసంటే కాస్త సిగ్గుకూడా పడుతున్నది.

"ప్రొద్దుకూకింది, వెళ్ళొస్తాను. ఒంట్లోకూడా బాగాలేదు" అని దేవదాసు వెళ్ళిపోయాడు.

*　　　*　　　*

పార్వతి ఇప్పుడు పదమూడో ఏట పాదంపెట్టిందని వాళ్ళ నాయనమ్మ చెప్పుతూ ఉన్నది. ఈ వయస్సులో ఆడపిల్లలకు శారీరక సౌందర్యం అకస్మాత్తుగా యెక్కడనుంచో ఊడిపడుతుంది. వాళ్ళ చిట్టి ఒక్కమాటే పెద్దదయిందని తల్లిదండ్రులు ఆశ్చర్యపోతారు. ఇక ఎవరిచేతిలో పెడదామా అని త్రొక్కిసలాడుతారు. చక్రవర్తిగారింట్లో కూడా కొన్నాళ్ళనుంచి ఈ విషయమే చర్చ జరుగుతూ ఉన్నది. అందరికంటే తల్లికి ఎక్కువగా ఆతురత ఉన్నది. మాటల సందర్భంలో మాటిమాటికి—"అబ్బే! పార్వతిని ఇక ఉంచటం భావ్యంకాదు" అని భర్తతో అంటూ ఉండేది. వాళ్ళంత భాగ్యవంతులు కాదు. ఐనా పిల్ల చక్కనిదనే ధైర్యం ఒకటి ఉన్నది. ప్రపంచంలో రూపానికి గనుక విలువ ఉంటే పార్వతిని గురించి వీరికి పనే ఉండదు. ఇంకో సంగతికూడా ఉన్నది—ఇది ఇక్కడే చెప్పడం మంచిది. ఇంతకు పూర్వం కుమార్తెల వివాహం చెయ్యటానికి చక్రవర్తుల కుటుంబం అంత తొట్రుపడేదికాదు. కొడుకుల వివాహానికి పడేది. కుమార్తెల వివాహానికి శుల్కం తీసుకునేవారు. కొడుకులవివాహానికి పణం ఇచ్చి పిల్లని ఇంటికి తెచ్చుకునేవాళ్లు. నీలకంఠుని తండ్రి కూడా కుమార్తెవివాహానికి శుల్కం తీసుకున్నాడు. నీలకంఠునికి ఈ ఆచారమంటే తగని ఏవగింపు. పార్వతిని అమ్మి డబ్బు సంపాయించటం అతనికేమాత్రం ఇష్టంలేదు. ఈ సంగతి పార్వతి తల్లికికూడా తెలుసును. అందుచేతనే కుమార్తెకు త్వరగా వివాహంచేయమని భర్తను ఒత్తిడిచేసేది. ఇప్పటివరకు పార్వతి తల్లి తన మనసులో ఒక దురాశకు చోటిచ్చింది. దేవదాసుతో ఏదోవిధంగా పెళ్ళి కావచ్చునని అనుకున్నది. ఈ ఆశ గగనకుసుమమని ఆమెకు తోచలేదు. పట్టుపట్టితే దేవదాసు తప్పక పెళ్ళిచేసుకుంటాడని ఆమె విశ్వాసం. బహుశా ఆ నమ్మకంతోటే, నీలకంఠుని తల్లి దేవదాసు తల్లి దగ్గర ఒకనాడు ఈ ప్రసంగం ఎత్తింది.

"చూడు అమ్మాయి! దేవదాసుకూ, మా పారూకూ ఎంత స్నేహమో! అలాంటి అన్యోన్యత నే నెక్కడా చూడలేదు."

"ఎందుకుండదు పెద్దమ్మా? వాళ్ళిద్దరూ ఒక్క కడుపునపుట్టిన బిడ్డల్లాగా చిన్నప్పటి నుంచీ పెరిగారు."

"అదేను, అమ్మాయీ- అందుకనే అనుకుంటూ ఉంటాను—వాళ్ళిద్దరికీ....ఇదిగో దేవదాసు కలకత్తా వెళ్ళినప్పుడు చూచావుగా, దానికి ఎనిమిదేళ్లకూడా నిండలేదు. ఆ వయస్సులోనే వాడికోసం తిండీతిప్పలు మాని కట్టెపుల్లలా గయింది. మనందరికీ తెలుసుగా—దేవదాసు దగ్గరనుంచి ఉత్తరంముక్క వస్తే దానికి పండుగలా ఉండేది!"

దేవదాసు తల్లి దీనిభావం గ్రహించింది. కొంచెం నవ్వించికూడా. ఈ నవ్వులో హేళన ఎంత వున్నదో తెలియదు, కాని వేదనమాత్రం చాలా వున్నది. ఈ సంగతు లన్నీ ఆమెకూ తెలుసు; పార్వతి మీద ప్రేమకూడా వున్నది. కాని వారి వంశము పిల్లలను అమ్ముకొనేది! పైగా పొరుగుపిల్ల. ఛీ, ఛీ.

"ఇప్పుడు పెళ్ళిచేయడానికి వారికి బొత్తిగా ఇష్టంలేదు, అమ్మా! అందులో చదువు కొంటూ ఉన్నాడు. మా పెద్దబ్బాయి ద్విజదాసు పెళ్ళి చిన్నప్పుడే చేయటంవల్ల వాడి చదువంతా నాశనమయిందని నన్నిప్పటికీ దెప్పుతూ ఉంటారు."

పార్వతి నాయనమ్మ నిరుత్సాహపడింది. అయినా అని చూచింది.

"అదంతా నాకూ తెలుసు అమ్మాయీ! నువ్వెరుగుదువుగా, పార్వతి కాస్త కాలుబారు పిల్ల—పైగా ఏపుగా పెరిగింది—అందుకనే, నారాయణ ఇష్టపడకపోతే—"

దేవదాసు తల్లి అడ్డువచ్చింది: "కాదు పెద్దమ్మా! నేనిక వారికి చెప్పలేను. ఇప్పుడు గనక దేవదాసు పెళ్ళి సంగతి ఎత్తితే, వారిక నా ముఖంకూడా చూడరు."

ఈ ప్రసంగం ఇంతటితోనే అణగిపోయింది. కాని ఆడవాళ్ళకడుపులో ఏదీ దాగదు. భర్త భోజనం చేస్తూఉండగా దేవదాసు తల్లి ఈ ప్రసంగం ఎత్తింది: "ఇవ్వాళ పారూ నాయనమ్మ దాని పెళ్ళిసంగతి తెచ్చింది."

"ఆఁ, పారూకు ఈడు వచ్చింది. త్వరగా పెళ్ళిచేయటమే మంచిది" అన్నాడు భర్త తలయెత్తి.

"అందుకనే, ఇవ్వాళ ఆ ప్రసంగం ఎత్తి దేవదాసుకు-"

"నువ్వేమన్నావు?" అన్నాడు భర్త ముఖం చిట్లించి.

"నే నింకేమంటాను! పిల్లలిద్దరికీ సావాసమని ఆ పిల్లను కోడలుగా తెచ్చు కుంటానా? అసలే పిల్లల్ని అమ్ముకునేవంశం, పైన పొరుగుకుటుంబం- ఛీ, ఛీ!"

భర్త సంతృప్తిపడ్డాడు: "అంతగాక! సాటివాళ్ళలో నవ్వించుకుంటామా? నువ్వు అసలు ఈమాటలేవీ చెవిని పెట్టబోకు" అన్నాడు.

"అబ్బే, నేను వింటానా? మీరుకూడా పొరబడకండి" అన్నది భార్య. పొడినవ్వు

నవ్వి. భర్త ముఖం గంభీరంగా పెట్టి-"అలాగైతే, ఈ జమీందారీ ఏనాడో పోయేది" అన్నాడు.

వారి జమీందారీ చిరస్థాయిగా ఉన్నా ఎవరికీ ఆక్షేపణలేదు. కాని, నేను పార్వతి దీన చరిత్ర మాత్రం చెప్పుతున్నాను.

ఈ సంగతి నీలకంఠుని చెవినిబడగానే తల్లినిపిలిచి- "నువ్వు వారితో యెందుకు చెప్పబోయావమ్మా?" అని తిరస్కారంగా అడిగాడు. తల్లి మాట్లాడలేదు.

"పిల్ల పెళ్ళిచేయటానికి మనకు కాళ్ళుపుచ్చుకు తిరగాల్సిన అవసరం లేదు- మనకాళ్ళే పుచ్చుకుంటారు. పైగా మన అమ్మాయి అనాకారీ కాదు. నేను యిప్పుడే చెప్పుతున్నాను, చూడు- ఒక్కవారంలో సంబంధం కుదుర్చుకువస్తాను! పెళ్ళికాదని దిగులెందుకు?" అని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు.

కాని ఎవరికోసమైతే తండ్రి శాబ్దిచేశాడో, ఆమె నెత్తిన పిడుగుపడింది! దేవదాసు మీద తనకు కొంచెం అధికారమున్నదని పార్వతి చిన్నప్పటినుంచీ నమ్మింది. ఈ అధికారం ఆమె కెవ్వరూ యిచ్చిందికాదు. ఆమెకు తెలియకుండానే ఆమె మనస్సు నెమ్మదిగా, నిశ్శబ్దంగా, దృఢంగా ప్రతిష్ఠించుకుంటూ వచ్చింది. దాని బాహ్య ఆకృతి

ఏమీ- ఇంతవరకు ఆమెకు కనపడకపోయినా యివ్వాళ ఆ అధికారం పోతున్నదని తెలియగానే ఆమె హృదయంలో భయంకరమైన తుపాను రేగింది.

దేవదాసు లెఖ్ఖ వేరు. అతడు చిన్నతనంలో పార్వతి మీద పూర్తి అధికారం సంపాదించాడు- చలాయించాడు కూడా. కలకత్తా వెళ్ళినతర్వాత చదువు-సంధ్యల్లోనూ, ఆట పాటల్లోనూ పడి పార్వతిని చాలాభాగం వదలివేశాడు. పార్వతి గ్రామ్యజీవితంలో రాత్రింబగళ్ళు తననే స్మరించుకొంటున్నదని అతనికి తెలియదు. ఇంతేకాదు, చిన్నప్పుడు ఎవరినైతే తనవారని పూర్తిగా నమ్మాడో, న్యాయా న్యాయ విచక్షణ లేకుండా యింతకాలం ఎవరిమీద తన అధికారమంతా చలాయించాడో, అట్టివారిని, యౌవనంలో అడుగుపెట్టగానే- ఇలా హఠాత్తుగా వదిలిపెట్టవలసి ఉంటుందని అతను ఊహించలేదు. అప్పుడు వివాహం సంగతి ఎవరు ఆలోచిస్తారు? ఆ బాల్యబంధనం వివాహం మినహా ఏవిధంగానూ స్థిరపడదని ఎవరికి తెలుసు?

అందుకనే, "దేవదాసుతో వివాహంజరగదు" అనేవార్త పార్వతి హృదయంలోని కోరికల్నీ, నమ్మకాల్నీ తోసివేయ నారంభించింది. దేవదాసు ఆమెకు ఒంటరిగా కనిపించలేదు. అతను తరుచుగా బయటకురావటం లేదు. ఉదయం చదువుకుంటూ ఉండేవాడు. మధ్యాహ్నం ఎండగా ఉంటుందని యిల్లు కదిలేవాడుకాదు. ఒక్క సాయంత్రంమాత్రం-అదీ ఇష్టమున్నరోజున-బయటకు వచ్చేవాడు. కోటూ పంట్లాం తొడుక్కుని, బూట్లువేసుకుని, కర్ర చేతపట్టి చక్రవర్తిగారి ఇంటి ముందుగానే షికారుకు వెళ్ళేవాడు. పార్వతి కిటికీదగ్గర నిలుచుని కళ్లుతుడుచుకుంటూ చూసేది. ఎన్నో సంగతులు జ్ఞాపకం వచ్చేవి. ఇద్దరం పెద్దవారం అయామని అనుకునేది. చాలాకాలం ప్రవాసంలో ఉండడంచేత ఇద్దరూ సిగ్గుపడేవారు. ఆ రోజున దేవదాసు సిగ్గుపడి సరిగ్గా మాట్లాడకుండా వెళ్ళిపోయాడు. ఈ సంగతి పార్వతి గ్రహించకపోలేదు.

దేవదాసు కూడా ఇలానే భావించేవాడు. అప్పుడప్పుడు మాట్లాడా లనుకొనేవాడు. కాని ఇది చూట్టానికి బాగాఉంటుందా అని మళ్ళీ సందేహించేవాడు. ఇక్కడ కలకత్తాలో మాదిరి కోలాహలం లేదు; సినిమాడ్రామాలు లేవు, ఆట పాటలులేవు- అందుకనే చిన్ననాటిసంగతులు జ్ఞాపకం వచ్చేవి. "అరే, అలాంటి పార్వతి యిలా అయిపోయిందా," అని అనుకునేవాడు. పార్వతికూడా "అప్పటి దేవదాసు ఇప్పుడు దేవదాసబాబుగా మారాడా?" అని అనుకునేది. దేవదాసు యిప్పుడు విశేషించి చక్రవర్తిగారింటికి వెళ్ళటం లేదు. ఎప్పుడన్నా ఒకరోజున షికారుకు వెళ్ళేటప్పుడు వారి వాకిటిదగ్గరకు వచ్చి—"ఏం చేస్తున్నారు, అత్తయ్యా?" అని పిలిచేవాడు.

"రా నాయనా! వచ్చికూర్చో" అని పార్వతి తల్లి ఆహ్వానించేది.

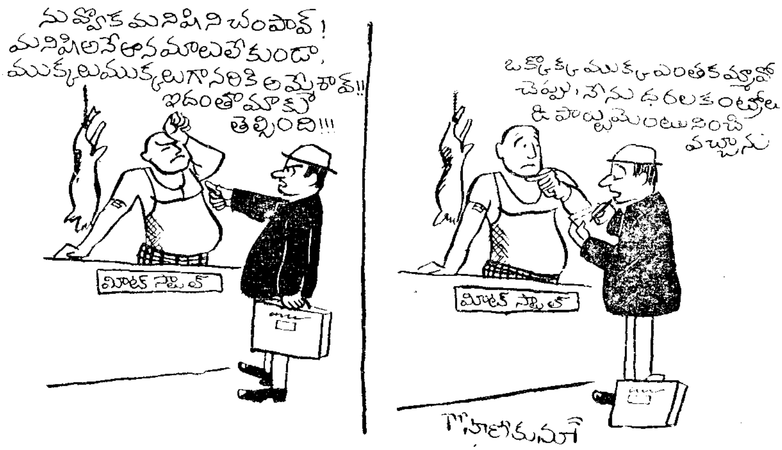

"ఇప్పుడు కాదులే అత్తయ్యా. కాస్త తిరిగొస్తాను" అని అనేవాడు అతను.

ఇలాంటప్పుడు పార్వతి ఒక్కొక్కరోజున వెనక యింట్లో ఉండేది. ఒక్కొక్క రోజున ఎదుటపడేది. దేవదాసు తల్లితో మాట్లాడుతూ ఉంటే పార్వతి చల్లగా అక్కడ నుంచి తప్పుకు వెళ్ళేది. రాత్రి దేవదాసు గదిలో దీపం వెలుగుతూ ఉండేది. ఎండా కాలం కాబట్టి కిటికీతలుపులు తెరచి ఉండేవి. పార్వతి చాలా ఓపికతో అటువైపే చూస్తూ ఉండేది—ఏమీ కనపడేదికాదు. పార్వతి మొదటినుంచి అభిమానిని. ఎంత బాధ అయినా సహించేది కాని ఇతరులకు తెలియనిచ్చేదికాదు. ఇతరులకు చెప్పితే మాత్రం లాభమేమిటి? సానుభూతి ఆమె సహించ లేదు ఇక తిరస్కారం—వేళా కోళం?—అంతకంటే చావే మంచిది.

క్రిందటి సంవత్సరమే మనోరమకు వివాహమయింది. ఇంకా అత్తవారింటికి పోలేదు. అందుచేత మధ్య మధ్య వస్తూ ఉండేది. పూర్వం సఖులిద్దరూ కలిసి నప్పుడు మాటల సందర్భంలో ఈ సంగతికూడా వస్తూఉండేవి. ఇప్పుడు కూడా వస్తూఉన్నవి. కాని పార్వతి ఇప్పుడందులో పాల్గొనటం లేదు. మెదలకుండానైనా ఊరుకునేది. లేక ప్రసంగమన్నా మార్చేది.

పార్వతి తండ్రి రాత్రే ఇంటికి తిరిగివచ్చాడు. ఇన్నాళ్ళనుంచీ ఆయన వరుణ్ణి వెతకటానికిపోయాడు - ఒక్కమాటే లగ్నంకూడా పెట్టుకొని వచ్చాడు. ఇరవై ఇరవై అయిదు క్రోసుల దూరములో వర్ధమాన జిల్లాలో ఉన్న హాధీపోతా గ్రామ జమీందారే వరుడు. స్థితి బాగా ఉంది. వయస్సు నలభై కిలోపే. గత వత్సరమే భార్యపోయింది. మళ్ళీ వివాహం చేసుకుంటున్నాడు. ఈ శుభవార్త ఇంట్లో అందరికీ

సంతోషం కలిగించిందనటానికి వీల్లేదు. పైగా దుఃఖకారణమైంది. కాని భువనచౌదరి (వరుని) దగ్గరనుంచి పెళ్ళి ఖర్చులకుగాను రెండువేలు వస్తాయని విన్న తర్వాత ఆడంగులు ఇక మాట్లాడలేదు.

ఒక రోజున, మధ్యాహ్నం దేవదాసు భోజనం చేస్తూ ఉండగా, తల్లి, దగ్గరకు వచ్చి కూర్చుని "పారూ పెళ్ళట!" అని అన్నది.

"ఎప్పుడు?" అని అడిగాడు దేవదాసు తలపైకెత్తి.

"ఈ మాసంలోనే. నిన్న పెళ్ళికొడుకు స్వయంగావచ్చి పిల్లను చూసిపోయాడు."

దేవదాసుకు కొంచెం ఆశ్చర్యంవేసి, "ఏదీ, నాకు తెలియనే లేదే, అమ్మా!" అన్నాడు.

"నీకెలా తెలుస్తుంది?—పెళ్ళికొడుకు కొంచెం బొద బొద లాడుతూ ఉంటాడు. వయస్సుకూడా మిగిలింది. అయితే డబ్బా దస్కం మాత్రం చాలా వున్నదట. పార్వతి సుఖంగా బ్రతుకుతుంది."

దేవదాసు తలవంచుకు అన్నం తింటున్నాడు. మాట్లాడలేదు.

"ఆ పిల్లను నీ కివ్వాలని చూశారు" అన్నది మళ్ళీ.

"తర్వాత?" అని అడిగాడు దేవదాసు తలఎత్తి.

తల్లి నవ్వింది—"ఛా, అదెలా కుదురుతుంది. అసలే పిల్లల్ని అమ్ముకునే వంశం, పైగా పొరుగుపిల్ల! ఛీ,-ఛీ" అని తల్లి పెదవి విరిచింది.

దేవదాసు అది గమనించాడు: తల్లి కొంచెం సేపుండి మళ్ళీ అన్నది:

"మీ నాన్నకు చెప్పాను."

"ఏమన్నాడు?"

"ఇంకా ఏమంటాడు? ఇంత గొప్పవంశాన్ని నవ్వులపాలు చేయనన్నాడు."

దేవదాసు ఇక ఏమీ అడగలేదు.

ఈ సమయంలోనే పార్వతికీ మనోరమకూ సంభాషణ జరుగుతూ ఉన్నది. పార్వతి కళ్ళల్లో నీరు-మనోరమ బహుశా, ఇంతకుముందే తుడుచుకుని ఉంటుంది. "అయితే ఇక కర్తవ్యమేమిటి చెల్లీ?' అని అడిగింది మనోరమ.

పార్వతి కళ్ళు తుడుచుకుని - "ఇంకా కర్తవ్యమేముంది? నీ భర్తను నువ్వు ఇష్టపడే పెళ్ళి చేసుకున్నావా?" అన్నది.

"నా సంగతివేరు. నాకు ఇష్టమూలేదు; అయిష్టమూలేదు. అందుకని నా కిలాంటి కష్టాలేవీ లేవు. కాని, నీ చేత్తో నువ్వు గొంతు కురి పోసుకుంటున్నావు!"

పార్వతి జవాబివ్వలేదు. ఆలోచనలోపడింది. మనోరమ ఏమి ఆలోచించుకున్నదో కాని మందహాసం చేస్తూ—"పారూ, నీ భర్త వయస్సెంతే?" అంది.

"ఎవరి భర్త?"

"నీ-"

పార్వతి లెఖ్ఖవేసి - "పందొమ్మిది ఉంటాయి." అన్నది.

మనోరమకు మహా ఆశ్చర్యం వేసింది-"అదేమిటే, నేను నలభై అని విన్నానే?" అన్నది.

ఈమాటు పార్వతికూడా మందహాసంచేసి-"మనోదీదీ! ఈ ప్రపంచంలో ఎంత మందికి నలభై ఏళ్లు లేవు? వాళ్ళందరి లెఖ్ఖలు నాదగ్గర ఉన్నాయా? నాభర్త వయస్సు మాత్రం 19-20 ఉంటవని నేను ఎరుగుదును."

"పేరేమిటి?"

పార్వతి మళ్ళీ నవ్వి "ఇన్నాళ్ళనించీ అదికూడా తెలియదూ?" అన్నది.

"నాకెలా తెలుస్తుంది?"

"తెలియదూ? సరే. నేను చెప్తాను!" అని మందహాసం చేసి, తర్వాత గంభీరంగా మనోరమ చెవి దగ్గర నోరుపెట్టి పార్వతి అన్నది—"తెలియదూ. శ్రీ దేవదాస-"

మనోరమ మొదట చకితురాలయింది. తర్వాత పార్వతిని వెనక్కు-పడనెట్టి-"ఇక వేళాకోళంతో లాభంలేదు. పేరు చెప్పదలచుకుంటే ఇప్పుడే చెప్పు. తర్వాత చెప్ప టానికి వీలుండదు." అంది.

"ఇప్పుడు చెప్పానుగా!"

"దేవదాసైతే ఇంతగా ఏడ్చి చస్తా వెందుకు?" అంది మనోరమ కోపంతో.

పార్వతి ముఖం ఒక్కసారిగా నల్లబడింది. కొంచెం ఆలోచించుకొని "అది నిజమే. నేను ఇక ఏడవను—" అన్నది.

"పారూ?"

"ఏమిటి?"

"సంగతంతా విప్పి చెప్పు చెల్లీ! నాకేమీ అర్థం కావటంలేదు."

"చెప్పాలిసిం దంతా చెప్పితినిగా."

"కాని, నాకేమీ అర్థం కానిదే?"

"ఎలా చెప్పినా కాదు!" అని పార్వతి ముఖం తిప్పుకున్నది.

పార్వతి కొన్ని సంగతులు దాస్తున్నదనీ, మనస్సులోని సంగతులన్నీ విప్పి చెప్పటం లేదనీ మనోరమ భావించింది. ఆమెకు అభిమానమూ దుఃఖమూ రెండూ కలిగాయి. "పారూ, నీ దుఃఖం నాది కాదా చెల్లీ! నువ్వు సుఖంగా ఉండటంకంటే నాకు కావలసింది ఏముంది?—నీకేమన్నా చెప్పకూడని సంగతులుంటే మానేయి. కాని నన్నిలా వేళాకోళం మాత్రం చేయక్కు!"

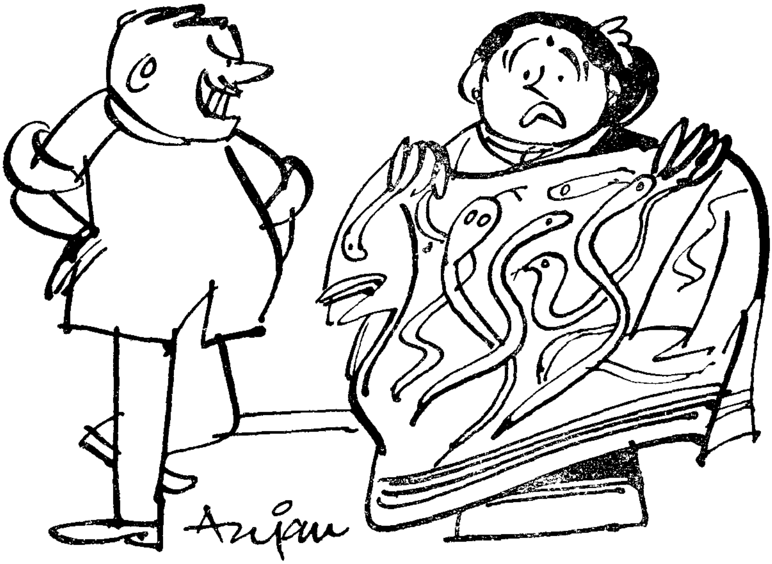

— ఈ చీర నీకు బావుంటుందని తెచ్చాను !! —

ఈ మాటలు పార్వతికి చాలా కష్టం కలిగించాయి:—"వేళాకోళం చేయటం లేదక్కాయి! నాకు తెలిసినంతవరకు నీకు చెప్పనే చెప్పాను. నాకు తెలిసిందల్లా నా భర్త పేరు దేవదాసు; వయస్సు పందొమ్మిదీ-ఇరవై ఏళ్ళు. అదే నీకు చెప్పాను."

"కాని నేనిప్పుడేగా విన్నది—నీ కెక్కడో సంబంధం స్థిరపడిందని?"

"స్థిరపడ కింకేమున్నది! నాయనమ్మనిచ్చి ఎలానూ చేయరు. జరిగితే నాతోనే జరుగుతుంది. కాని నాకుమాత్రం ఈ సంగతులన్నీ తెలియవు."

మనోరమ విన్నదంతా ఏకరువు పెట్టబోయింది. పార్వతి అడ్డువచ్చి "అదంతా నేనూ విన్నదే—చెప్పనక్కర్లేదు' అన్నది.

"మరి దేవదాసు నిన్ను—"

"ఏమిటి నన్ను?"

"ఐతే స్వయంవరం అన్నమాట? చాటు చాటున అంతా గట్టి బందోబస్తు చేసుకున్నావా?" అన్నది మనోరమ నవ్వును ఆపుకుని.

"గట్టీ, ఓడూ ఇంకా ఏమీ తేలలేదు."

మనోరమ వ్యధిత స్వరంతో—"నువ్వు చెప్పేదేమిటో నాకు అర్థంకావటంలేదు పారూ?" అన్నది.

"అలాగైతే దేవదాసు నడిగి నీకంతా తెలిసేటట్టు చెప్తాను."

"ఏమడుగుతావు? పెళ్ళిచేసుకుంటావా, లేదా అనేగా?"

"ఆఁ, అదే" అన్నది పార్వతి తలతిప్పుతూ.

మనోరమకు ఆశ్చర్యం కలిగింది: "ఏమిటి నువ్వన్నది పారూ! నీయంతట నువ్వే పోయి అడుగుతావా?"

"తప్పేముంది, అక్కయ్యా!"

మనోరమ కింకా ఆశ్చర్యంవేసింది: "ఏమిటీ నువ్వన్నది? నువ్వే వెళ్తావా?"

"నేను కాకపోతే నాకోసం ఎవరు అడగబోతా రక్కయ్యా?"

"సిగ్గువేయదూ?"

"సిగ్గు ఎందుకు? నీకు చెప్పటానికి నే నేమి సిగ్గుపడ్డాను?"

"నేనాడదాన్ని, పైగా నీ సఖినీ-కాని, అతను మగవాడుగా పారూ?"

పార్వతి ఈమాటు నవ్వింది:-"నువ్వు నా సఖివీ, నాదానివీ!- ఇక అతనేనా పరాయివాడు? నీతో అనగలిగినమాట ఇక అతనితో అనలేనా?"

మనోరమ విస్తుపోయి పార్వతి ముఖం వంక చూస్తూ ఉండిపోయింది.

పార్వతి నవ్వు ముఖంతో మరల అన్నది!—"మనో! మీరు కాళ్ళకు పసుపూ, నొసట కుంకుమా వృధాగా పెట్టుకుంటున్నారు. ఎవరిని భర్త అనాలోకూడా మీకు తెలియదు. అతను నాభర్త కాకపోతేనూ, నా లజ్జా సంకోచాలకు అతీతుడు కాకపోతేనూ, నేనిలా అతనికోసం చావటానికి కూర్చోను. ఇంతేకాక, చావదలచుకొన్న వ్యక్తి విషం తియ్యగా ఉంటుందా చేదుగా ఉంటుందా అని ఎప్పుడూ ఆలోచించదు. అతని దగ్గర నాకు రవ్వంతకూడా సిగ్గులేదు."

మనోరమ పార్వతి ముఖం వంక కాసేపు విస్మయంతో చూచి—"ఏమడుగుతావు? నీ పాదాల దగ్గర కొంచెం చోటివ్వమనేగా?" అన్నది.

పార్వతి ఔనన్నట్టు తలతిప్పి "సరిగ్గా అదే అడుగుతా నక్కయ్యా!" అంది.

"అతను చోటివ్వకపోతే?"

ఈమాటు పార్వతి చాలాసేపు జవాబివ్వలేదు: "అప్పటిసంగతి నాకిక తెలియదు అక్కయ్యా!" అన్నది తర్వాత కాసేపటికి.

ఇంటికి తిరిగి వెళ్ళేటప్పుడు మనోరమ—"అబ్బ, దీని గుండెధైర్యం చెప్పుకోవలసిందే, నేను చస్తున్నాగాని ఇలాంటి మాటను నోటినుంచి రానిచ్చే దాన్ని కాను" అని మనస్సులో అనుకున్నది.

ఈ మాట నిజమే! అందుకనే పార్వతి వీరిని—మీరు అనవసరంగా పసుపూ కుంకుమా పాడుచేస్తున్నారని—అన్నది!

* * *

రాత్రి ఒంటి ఘంట కావచ్చును. వెన్నెల గుడ్డిగా ఉన్నది. పార్వతి పక్కదుప్పటిని ఆపాదమస్తకమూ చుట్టుకొని నెమ్మదిగా మెట్లుదిగి ఒకమాటు నాలుగుదిక్కులా పరికించింది-ఎవ్వరూ మేలుకొని లేరుకదా అని. తర్వాత నిశ్శబ్దంగా తలుపు తెరచుకుని బయటకు వచ్చింది. పల్లెటూరు. చడీ చప్పుడూ ఏమీలేదు. ఎవరైనా ఎదురు పడతారేమో ననే భయంకూడా లేదు. ఈమె నిరాటంకంగా జమీందారుగారి ఇంటి ముందు వచ్చి నిలబడింది. సింహద్వారం దగ్గర వృద్ధదర్వాణ కృష్ణసింగు కుక్కిమంచంమీద కూర్చుని ఇంకా తులసీ రామాయణం పారాయణ చేస్తున్నాడు. పార్వతి రావటంచూసి తల ఎత్తకుండానే "ఎవరువా"రని ప్రశ్నించాడు. పార్వతి "నేనే" అన్నది.

దర్వాణ కంఠస్వరాన్నిపట్టి స్త్రీ అని గ్రహించాడు! దాసీ కావచ్చునని ఊహించి ఇక నేమీ అడగకుండా రాగంతీస్తూ మళ్ళీ రామాయణపారాయణలో పడ్డాడు. పార్వతి దాటిపోయింది. ఎండాకాలం. బయట చాలామంది నౌకర్లు పండుకొని ఉన్నారు. వారిలో కొంతమంది గాఢనిద్రలో ఉన్నారు. కొంతమంది అర్ధ సుప్తావస్థలో ఉన్నారు. నిద్రమత్తులో కొందరు పార్వతిని చూసినా చూసి ఉండవచ్చు—కాని, దాసీ అనుకొని ఎవ్వరూ పలకరించలేదు. పార్వతి నిరాటంకంగా లోపల ప్రవేశించి మెట్లగుండాపైకి ఎక్కింది, ఈ ఇంటి ప్రతి గదీ, ప్రతి గవాక్షమూ ఈమెకు పరిచితమే. దేవదాసు గది గుర్తించటానికి ఎక్కువసేపు పట్టలేదు. గది తలుపు తెరచే ఉన్నది. ఈ లోపల దీపంకూడా వెలుగుతూ ఉన్నది. పార్వతి లోపల ప్రవేశించింది. దేవదాసు మంచంమీద పండుకొని నిద్రపోతూ ఉన్నాడు. తెరచిన పుస్తకం ఒకటి తలవైపున పడి ఉన్నది—లక్షణాలను బట్టి చూస్తే అతనికి ఇంతకు ముందే కన్ను అంటినట్టుగా ఉన్నది. దీపం వత్తిని పెద్దదిచేసి, పార్వతి దేవదాసు కాళ్ళదగ్గర నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నది. గోడనున్న పెద్దగడియారం మాత్రం "టిక్, టిక్" అని చప్పుడుచేస్తూఉన్నది. ఇది మినహా అంతా నిస్తబ్ధం-అంతా సుప్తం.

కాళ్ళమీద చేయిపెట్టి పార్వతి—"దేవదా!" అని మెల్లగా పిలిచింది.

దేవదాసు నిద్రమత్తులో ఎవరో పిలుస్తున్నట్లుగా విన్నాడు. కాని కళ్లు తెరవకుండానే—"ఊ!!" అన్నాడు.

"ఓ దేవదా"—ఈమాటు దేవదాసు కళ్లు నులుపుకుంటూ లేచి కూర్చున్నాడు.

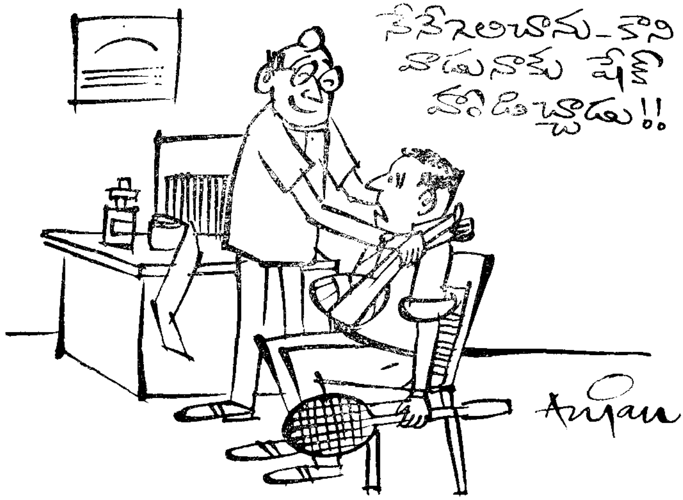

పార్వతి ముఖాన ముసుగు ఏమీలేదు. ఇంట్లో దీపం గంటంవలె వెలుగుతూ ఉన్నది. దేవదాసు పార్వతిని చాలా సులభంగానే గుర్తించాడు. కాని, మొదట అతనికి నమ్మకం కలగలేదు. "ఎవరు? పారూ?" అన్నాడు

"ఆఁ, నేనే."

దేవదాసు గడియారం వంక చూశాడు. అతనికి ఆశ్చర్యంలో ఆశ్చర్యం కలిగింది. "ఇంత పొద్దు పోయా?" అన్నాడు.

పార్వతి జవాబివ్వలేదు. తలవంచుకు కూర్చున్నది.

"ఇంత రాత్రిపూట ఒంటరిగానే వచ్చావా?" అని మళ్ళీ అడిగాడు.

"ఆఁ" అన్నది పార్వతి. దేవదాసు ఉద్వేగంతోనూ, సందేహంతోనూ కంటకితు డయ్యాడు. "ఏమిటీ! దోవలో భయం వెయ్యలేదా?" అన్నాడు.

"భూతాలకు నేనంత భయపడను!" అన్నది మందహాసం చేస్తూ.

"భూతాలకికాకపోయినా మనుషులకన్నా భయపడాలిగా! ఎందు కొచ్చావూ?"

పార్వతి జవాబివ్వలేదు. "అదే నాకింకా తెలియలే" దని మనస్సులో అనుకున్నది.

"ఇంట్లో ఎలా ప్రవేశించావు? ఎవరూ చూడలేదా?"

"దర్వాన్ చూశాడు."

దేవదాసు కళ్ళు పెద్దవిచేసి చూశాడు! "దర్వాన్ చూశాడా? ఇంకెవరూ-?"

"వరండాలో నౌకర్లు పండుకుని ఉన్నారు. వాళ్ళల్లో కూడా బహుశా ఎవరన్నా చూడవచ్చు."

దేవదాసు మంచం మీదనుంచి ఎగిరి దూకి తలుపు బిగించాడు. "ఎవరన్నా గుర్తించారా?"

పార్వతి ఏమాత్రం ఆదుర్దా చూపించకుండా చాలా సహజంగా "వాళ్ళంతా నన్నెరుగుదురు. ఒకవేళ ఎవరైనా గుర్తించినా గుర్తించవచ్చును." అన్నది.

"ఏమిటి పారూ! ఇలాంటి పని ఎందుకు చేశావు?"

"అది నీకే తెలుస్తుం"దని పార్వతి మనస్సులో అనుకున్నది. కాని, పైకి ఏమీ మాట్లాడలేదు.

"ఇంతరాత్రి! ఛీ! రేపు నీ ముఖమెలా చూపిస్తావు?"

"నాకా ధైర్యమున్నది" అన్నది పార్వతి తల ఎత్తకుండానే.

ఈమాటకు దేవదాసు కోపించలేదు. కాని చాలా ఉత్కంఠితుడై- "ఛీ ఛీ, ఇంకా నువ్వు చిన్నపిల్లవేనా పారూ! ఇలాంటి సమయంలో ఇక్కడికి రావటానికి నీకు కాస్తన్నా సిగ్గువేయలేదా?"—అన్నాడు.

"పీసం కూడా లేదు" అన్నది పార్వతి తలతిప్పుతూ.

"రేపు సిగ్గుతో నీ తల వాలిపోదూ?"

ఈ ప్రశ్నవిని పార్వతి తీవ్ర, కరుణాదృక్కులతో దేవదాసు ముఖంచూసి- "తల వాలిపోయేదే—నువ్వు నాసిగ్గును కప్పెడతావన్న నమ్మకం నాకు లేకపోతే." అన్నది నిస్సంకోచంగా.

దేవదాసు విస్మయంతో హతబుద్ధుడై—"నేనా! కాని, నేను మాత్రం ముఖం ఎలా చూపిస్తాను?" అని అడిగాడు.

పార్వతి అలాగే తొట్రుపడనిస్వరంతో—"నువ్వా? నీకేం దేవదా!" అని, ఒక్క-క్షణం ఆగి—"నువ్వు మగవాడివి. ఇవ్వాళ కాకపోతే రేపైనా నీ కళంక చరిత్ర అందరూ మరిచిపోతారు. ఫలానారోజున మందభాగిని పార్వతి- ప్రపంచాన్నంతా తుచ్ఛంగా చూసి—నీ పాదాలమీద పడటానికి వచ్చిందని ఎవ్వరూ గుర్తుపెట్టుకోరు."

"అదేంటి పారూ?"

"ఇక నేను-"

"ఇక నీవు?" అన్నాడు దేవదాసు మంత్రముగ్ధునివలె.

"నా కళంకం సంగతి అడుగుతావా? ఉహుఁ—నాకేమీ కళంకం లేదు. నీ దగ్గరకు చాటుగా వచ్చానని నన్నెవరైనా నిందించినా ఆ నింద నాకు అంటదు."

"అదేంటి పారూ! ఏడుస్తున్నావా?"

"దేవదా, నదిలో ఎంత నీరున్నది! అంత నీరు కూడా నా కళంకాన్ని కప్పిపెట్టలేదా?"

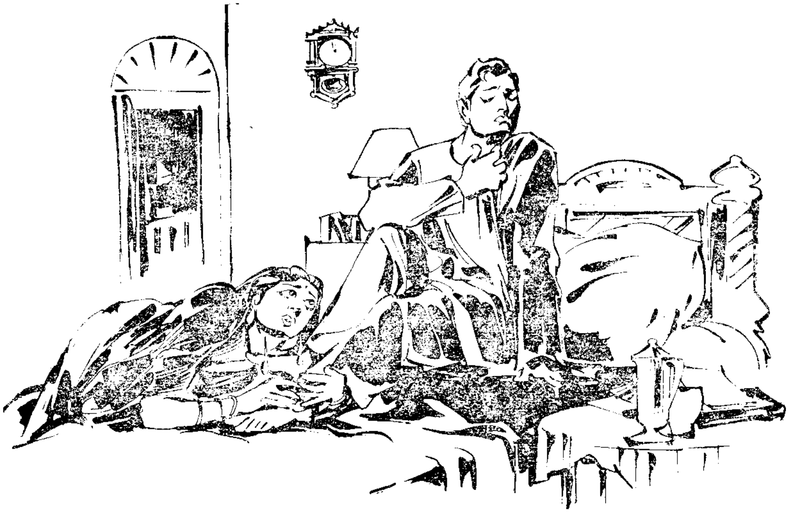

దేవదాసు చప్పున పార్వతి రెండు చేతులూ పట్టుకుని—"పార్వతీ!" అన్నాడు. పార్వతి దేవదాసు కాళ్ళమీద తలపెట్టి—"ఇక్కడే కొంచెం చోటివ్వు దేవదా!" అని గద్గదస్వరంతో అన్నది.

తర్వాత ఇద్దరూ నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నారు. దేవదాసు కాళ్ళమీది నుంచి అశ్రు బిందువులు తెల్లని శయ్యమీద పడ నారంభించాయి.

చాలసేపయిన తర్వాత దేవదాసు పార్వతి ముఖం పైకెత్తి—"పారూ, నేను తప్ప నీకిక గత్యంతరం లేదా?" అని అడిగాడు.

పార్వతి జవాబివ్వలేదు. మరల అలాగే పాదాలమీద తలపెట్టింది. ఈమె అశ్రు వ్యాకుల ఘన దీర్ఘనిశ్వాసలు ఆ నిస్తబ్ధమైన గదిని ఆవరించినట్టుగా కనిపించినవి. గడియారం టంగ్, టంగ్ అని రెండుకొట్టింది.

దేవదాసు—"పారూ!" అని పిలిచాడు.

పార్వతి రుద్ధకంఠంతో—"ఏమిటి?" అన్నది.

"మా అమ్మకీ నాయనకీ బొత్తిగా ఇష్టంలేదు—తెలుసునా?"

పార్వతి "తెలుసు" నన్నట్లుగా తల తిప్పింది. తర్వాత ఇద్దరూ మాట్లాడకుండా చాలాసేపు కూర్చున్నారు.

"అయితే మరెందుకిలా అంటున్నావు?" అన్నాడు దేవదాసు నిట్టూర్చి.

నీళ్ళల్లో మునిగిన వ్యక్తి ఎలా గుడ్డిగా నేలను పట్టుకు కూర్చుంటాటో, అది వదల

టానికి ఎలా ఇష్టపడదో—అలానే—అజ్ఞానివలె, పార్వతి దేవదాసు కాళ్ల రెండూ పట్టుకుని—"నేనిక ఏమీ వినదలచలేదు, దేవదా!" అన్నది ముఖంవంక చూస్తూ.

"మరి తల్లిదండ్రులకు ఎదురు తిరగమంటావా, పారూ?"

"తప్పేమున్నది? ఎదురు తిరుగు!"

"అయితే నువ్వెక్కడ వుంటావు?"

పార్వతి ఏడుస్తూ అన్నది: "నీ పాదాల—"

తర్వాత ఇద్దరూ మరల మాట్లాడకుండా కూర్చున్నారు. గడియారం నాలుగు గంటలు కొట్టింది. ఎండాకాలపు రాత్రి, ఇంకా కాసేపటికి తెల్లవాతుంది. దేవదాసు పార్వతి చెయ్యిపట్టుకుని—"పద, నిన్ను ఇంటి దగ్గర విడిచిపెట్టి వస్తాను." అన్నాడు.

"నా వెంట వస్తావా?"

"పోయేదేముంది? అంతగా అపవాదు వస్తే తర్వాత చూసుకోవచ్చు."

"ఐతే పద."

ఇద్దరూ చప్పుడు చేయకుండా బయలుదేరారు.

* * *

మర్నాడు దేవదాసు, తండ్రితో చాలా కొద్దిసేపే మాట్లాడాడు.

తండ్రి—"నువ్వు పుట్టినప్పటినుంచీ నన్ను వేధిస్తూనే వచ్చావు. ఇక బ్రతికి నన్నాళ్ళుకూడా నీ బాధలు తప్పేటట్టు లేవు. నీ నోట ఈ మాట వినటంలో నాకేమీ ఆశ్చర్యం లేదు" అన్నాడు.

దేవదాసు మాట్లాడకుండా తలవంచుకు కూర్చున్నాడు.

తండ్రి—"నాకీ సంగతంతా తెలియదు. మీ అమ్మా నువ్వూ కలపి ఏదో ఒకటి చేసుకోండి" అన్నాడు.

తల్లి ఈమాట విని ఏడ్చింది:-"నాయనా, ఇది కూడా మా రాతలో ఉందా!"అన్నది.

ఆనాడే దేవదాసు పెట్టేబేడా సర్దుకొని కలకత్తా వెళ్ళిపోయాడు. ఈ సంగతులు తెలియగానే అసలే కఠినంగా ఉన్న పార్వతి ముఖం ఇంకా కఠోరమైంది. నవ్వి ఊరుకున్నది. క్రిందటిరాత్రి సంగతి ఎవ్వరికీ తెలియలేదు, తానూ చెప్పలేదు. కాని మనోరమ వచ్చి- 'పారూ, దేవదాసు కలకత్తా వెళ్ళాడట నిజమేనా?" అని అడిగి నప్పుడు "ఆఁ" అన్నది పార్వతి.

"మరి నిన్నేమి చేసిపోయాడే?"

ఏమి చేసిందీ పార్వతికే తెలియదు. ఇతరులకేమి చెప్పుతుంది?

నేటికి కొన్ని దినాలనుంచి రాత్రింబగళ్లూ ఆమె ఈ సంగతే ఆలోచిస్తున్నది. కాని,

ఇందులో ఆమెకు ఆశ ఎంత ఉన్నదో నిరాశ ఎంత ఉన్నదో, ఏ మాత్రమూ స్థిర పరుచుకోలేకపోయింది. ఇలాంటి చెడుసమయాల్లో, ఆశా నిరాశల ఒడ్డు ఏదీ దొరక నప్పుడు, మానవుని దుర్బల మనస్సు భయపడుతూనైనా సరే-ఆశ వైపుకే మొగ్గుతూ ఉంటుంది. ఏదైతే తనకు మేలో అదే ఆశిస్తుంది. ఇచ్ఛతో కానీయండి, అనిచ్ఛతో కానీయండి ఆ వైపే చూస్తూ ఉంటుంది. పార్వతి కూడా-ఈ స్థితిలో,కొంత బలవంతం గానే-నిన్నరాత్రి ప్రసంగం వృధాపోదని ఆశించింది. విఫలమైతే తన స్థితి యేమవు తుందని ఆమె ఆలోచించలేకపోయింది. అందుకనే ఆమె- "దేవదాసు మళ్ళీ వస్తాడు. నన్ను పిలిచి 'పారూ, నా బొందిలో ప్రాణముండగా నిన్నితరుల చేతికి పోనిస్తానా!" అని అంటాడని భావించింది. కాని రెండు రోజులు గడచిన తర్వాత పార్వతికి ఈ క్రింది వుత్తరం వచ్చింది.

"పార్వతీ, ఇవ్వాళటికి రెండు రోజులనించి నేను నీ సంగతే ఆలోచిస్తున్నాను. నా తల్లిదండ్రులలో ఎవ్వరికీ కూడా మన వివాహమంటే బొత్తిగా ఇష్టం లేదు. నిన్ను సుఖపెట్టాలంటే వారిని చాలా కష్టపెట్టాల్సి ఉంటుంది- ఇది నాకు అసాధ్యం. అదీకా వారిని ఎదిరించి నే నీ పని ఎలా చేయగలను? నీకు మరల ఉత్తరం రాస్తాననే నమ్మకం నాకు లేశం కూడా లేదు. అందుకని, ఈ ఉత్తరంలోనే అంతా విప్పి రాస్తున్నాను.

"మీది కులీన కుటుంబం కాదు. నువ్వు పిల్లల్ని అమ్ముకునే ఇంటిపిల్లవు. అమ్మ నిన్నెంతమాత్రం ఇంట్లో అడుగుపెట్టనివ్వదు. నాన్న సంగతి నీకు తెలుసునుగా. ఆ రాత్రి సంగతి జ్ఞాపకంవస్తే నాకు చాలా కష్టంగా ఉంటున్నది. కారణం, నీవంటి అభిమానిని ఎంత కష్టంలో ఉంటే ఈ పని చేస్తుందో నాకు తెలుసును.

"ఇంకో సంగతి. నిన్ను నేను చాలా ప్రేమిస్తున్నట్లుగా నాకెప్పుడూ తోచలేదు. ఇవ్వాళ కూడా, నీకోసం నా అంతరంగం ఎక్కువ పరితపించటం లేదు. ఇక నువ్వు కష్టపడిపోతావనే, నాకున్న దిగులూ, చింతా. ప్రయత్నించి నన్ను మరచిపో, నీకు సాఫల్యం కలుగుగాక! అని మనస్ఫూర్తిగా ఆశీర్వదిస్తున్నాను.

—దేవదాసు"

ఉత్తరం పోస్టు చేయనంతవరకు దేవదాసు ఒకవిధంగా ఆలోచించాడు. చేసిన మరుక్షణంనుంచీ యింకోవిధంగా ఆలోచించ నారంభించాడు—రాయి విసరి రెప్ప వాల్పకుండా అటే చూడనారంభించాడు. ఏదో అస్పష్టమైన ఆశంక అతని మనస్సును ఆవరింపసాగింది—ఈరాయి పార్వతి తలమీద ఎలా పడుతుంది?—బాగా తగులు తుందా?—అసలు బ్రతుకుతుందా? అని ఆలోచించ నారంభించాడు. పోస్టాఫీసునుంచి తిరిగి వస్తూవుంటే, అతనికి ఆ రాత్రి సంగతే, పార్వతి కాళ్ళ మీద తలపెట్టి యేడ్చిన సంగతి—తలపుకురా మొదలుపెట్టింది. తాను చేసిన పని మంచిదేనా? అన్నిటికంటే అతను ముఖ్యంగా ఆలోచిస్తున్నది, పార్వతిలో దోషమేమీ లేనప్పుడు తల్లిదండ్రులు ఎందుకు వద్దన్నారా? అని. దేవదాసుకు వయోవృద్ధితోపాటు కలకత్తాలో వున్న అనుభవం తోడయింది. కేవలం, లోకాచార, కులమర్యాదలమీద ఆధారపడి, అర్థం లేకుండా ఒక ప్రాణాన్ని నాశనం చేయటం భావ్యం కాదని అతను గ్రహించాడు. పార్వతి తన హృదయజ్వాలను చల్లార్చుకోటానికి నదికి పరుగెత్తితే, ఈ పాపం సృష్టికర్తకు అంటుకోదా?

బసకి తిరిగివచ్చి దేవదాసు గదిలో పండుకున్నాడు. ఇప్పుడతను మెస్‌లో ఉంటున్నాడు. మేనమామ ఇల్లు అతను ఎప్పుడో వదలిపెట్టాడు—అక్కడ అతనికి అంత వీలుగా ఉండలేదు. దేవదాసు గదికి పక్కగదిలో చున్నీలాల్ అనే యువకుడొకడు యిప్పటికి తొమ్మిది సంవత్సరాల నుండి ఉంటున్నాడు. ఇతని ఈ దీర్ఘ కలకత్తా నివాసం బి. ఏ. చదవటంలోనే గడచిపోయింది. ఇంకా యితనికి సాఫల్య దేవత ప్రసన్నంకాలేదు. చున్నీలాలు తన నిత్యకృత్యానికి—సాయంత్రం—షికారుకు—బయలుదేరాడు. తెల్లవారినాక తిరిగివస్తాడు. దాసీ వచ్చి దీపం వెలిగించిపోయింది. దేవదాసు తలుపులు బిగించి పండుకున్నాడు.

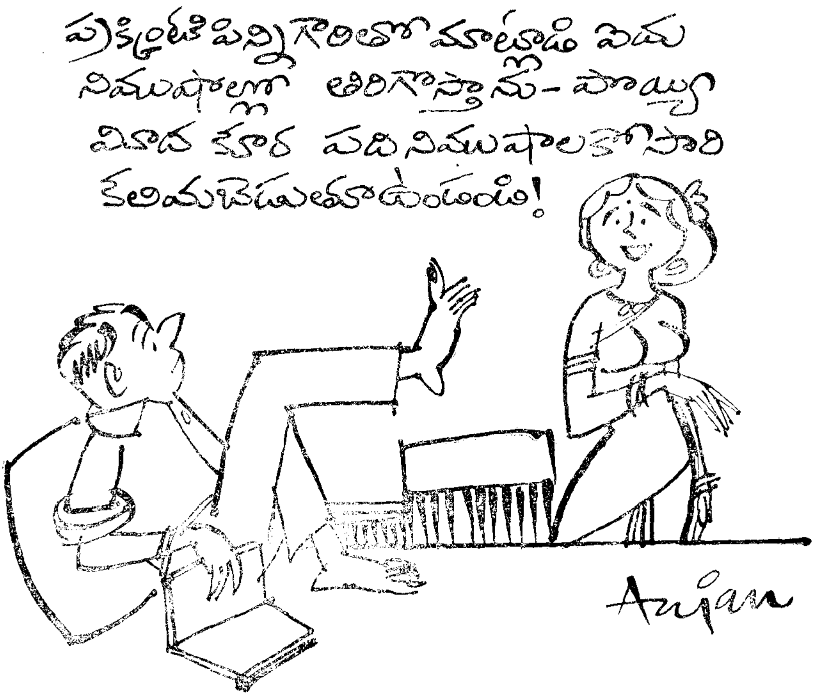

తర్వాత ఒక్కొక్కరుగా మెస్‌లో వాళ్ళంతా తిరిగి వచ్చారు. భోజనానికి దేవదాసును కూడా పిలిచారు. కాని అతను లేవ లేదు. చున్నీలాలు రాత్రి ఎప్పుడూ భోజనానికి ఉండడు—యివ్వాళకూడా రాలేదు.

అప్పుడు రాత్రి ఒంటిగంట అయి ఉంటుంది. మెస్‌లో దేవదాసు తప్ప యింకెవ్వరూ మేలుకొనలేదు. చున్నీలాలు తిరిగివచ్చి, దేవదాసు గదిలో దీపం వెలుగుతూ వుండటంచూసి నిలబడ్డాడు. తలుపు వేసేవున్నది— "దేవదాస్! యింకా మేలుకొనేవున్నావటోయ్!" అని కేకవేశాడు.

"ఆఁ. యివ్వాళ నువ్వు రాత్రిపూట వచ్చావేం?" అన్నాడు దేవదాసు లోపల ఉండే

"ఒంట్లో బాగాలేదోయ్." అని చున్నీ నవ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయి, కాసేపటికి మళీ తిరిగివచ్చి—"దేవదాస్! ఒకమాటు తలుపు తీస్తావా?" అని అడిగాడు.

"ఆఁ. ఎందుకు?"

"పుగాకు ఉన్నదా?"

"ఆఁ" అని దేవదాసు తలుపు తెరచాడు.

చున్నీలాలు హుక్కాలో పొగాకువేస్తూ — "ఇంకా మేలుకొని ఉన్నావేం, దేవదాస్!" అన్నాడు.

"రోజూ నిద్రపట్టుతుందా?"

"ఇట్టిదా? నీవంటి బుద్ధిమంతు డెప్పుడూ రాత్రి రెండో యామం దాటి ఉండడని నే ననుకోలేవాడిని. ఇన్నాళ్ళ నీవు నాకు కొత్తపాఠం నేర్పావు!" అన్నాడు చున్నీ వెటకారంగా.

దేవదాసు [illegible] చున్నీ హుక్కావైపు [illegible] ప్రశ్నించాడు:

"దేవదాస్, నువ్వు ఇంటి దగ్గర [illegible] ఉన్నావు. నీ మనస్సులో [illegible] ఉందా?"

దేవదాసు [illegible] ఊరుకున్నాడు. [illegible]

"నీ మనస్సు బాగాలేదు కదూ?"

దేవదాసు నిట్టూర్పు లేచికూర్చుని, వ్యంగ్య భావంతో చున్నీ ముఖం వంక చూస్తూ, "సరేగాని, చున్నీ! నీ మనస్సులో ఏమీ చింత లేదా?" అని అడిగాడు.

"ఏమాత్రంలేదు!" అన్నాడు చున్నీ నవ్వుతూ.

"జీవితంలో ఎప్పుడూ నీకు చింత అనేది కలగలేదా?"

"ఆ సంగతి ఎందుకు ఇప్పుడు?"

"నాకు వినాలని చాలా కోరికగా ఉంది."

"అలాగయితే ఇంకోమాటు విందువుగానిలే!"

"సరే, చున్నీ! నువ్వు రాత్రంతా ఎక్కడ ఉంటావు?"

"నీకు తెలియదూ?" అన్నాడు చున్నీ మందహాసం చేస్తూ.

"ఏదో విన్నాను, కాని పూర్తిగా తెలియదు."

చున్నీ ముఖాన ఉత్సాహచిహ్నాలు స్పష్టంగా కనిపించినవి. ఇలాంటి ప్రసంగాలలో విశేష మేమీ లేకపోయినా కొంత కనువిప్పైనా ఉంటుంది. అభ్యాసదోషం దాన్ని కూడా తుడిచివేసింది. కౌతుకంతో — "దేవదాస్, పూర్తిగా తెలుసుకోవాలంటే నువ్వు కూడా నా మాదిరి కావాలి. రేపు నా వెంట వస్తావా?" అని కన్ను గీటుతూ అడిగాడు.

దేవదాసు కొంచెంసేపు ఆలోచించి అన్నాడు: "అక్కడ చాలా ఆనందంగా ఉంటుందనీ, మనస్సుకేమీ కష్టంగా వుండదనీ అంటారు. నిజమేనా?"

"నూటికి నూరుపాళ్ళు నిజం!"

"అలాగయితే నన్ను కూడా తీసుకుపోతానా — వస్తాను."

మర్నాడు ప్రొద్దు గుంకకముందే చున్నీలాలు దేవదాసు గదిలోకి వచ్చాడు. దేవదాసు చాలా అదుర్దాగా సామానంతా కట్టుతూ ఉన్నాడు. చున్నీకి విస్మయం కలిగింది.

"ఏమోయ్, పోవద్దా?" అని అడిగాడు.

దేవదాసు తల ఎత్తకుండానే—"ఆఁ. ఎందుకు పోవద్దూ?"

"మరి, ఇదంతా ఎందుకు?"

"పోవటానికే—ఈ ప్రయత్నం."

"మంచి ప్రయత్నమే" అని మనస్సులో అనుకొని చున్నీ మందహాసం చేసి "గది మొత్తం అక్కడకు తీసుకెళ్ళి పెడతావా?" అని అడిగాడు.

"మరి, ఎక్కడ పెట్టిపోతాను?"

చున్నీలాలుకు ఏమీ బోధపడలేదు.

"సామాను ఇంకెవ్వరి దగ్గర పెట్టిపోతావు? గదిలోనే ఉంటుంది?"

దేవదాసు అకస్మాత్తుగా నిద్రనుంచి లేచినవాడల్లే కళ్ళు తెరిచి—"ఇవాళ ఇంటికి వెళ్లుతున్నాను, చున్నీ!" అన్నాడు సిగ్గుపడుతూ.

"అదేమిటోయి! మళ్ళీ ఎప్పుడొస్తావు?"

"ఇకరాను" అన్నాడు దేవదాసు తల తిప్పుతూ.

చున్నీ విస్మయంతో అతని వంక చూస్తూ ఉండిపోయాడు.

"ఈ పైకం తీసుకొని నాకు కొన్ని అప్పులున్నాయి, తీర్చు. ఇంకా మిగిలితే మెస్‌లోని దాస దాసీలకు పంచిపెట్టు, నేనిక కలకత్తా రాను."

"కలకత్తా రావటంమూలాన నేను చాలా పోగొట్టుకున్నా"నని మనస్సులో అనుకున్నాడు. కిశోర వయస్సులో పోకిరీగానూ, పొగరుబోతుగానూ తిరిగేటప్పుడు అతనికి అయాచితంగా లభించిన పదదళిత రత్నమే, నేడు కలకత్తా కంటె కూడా గొప్పదిగానూ, విలువగలదిగానూ కనిపించసాగింది. ఇప్పుడు అతని కళ్ళమీద కప్పిన తెర ఒకటి తొలగింది.

"చున్నీ! విద్య, బుద్ధి, జ్ఞానం, ఉన్నతీ—అన్నీకూడా మన సుఖంకోసమే. ఏవిధంగానన్నా చూడు, ఇవి మన సుఖం పెంపొందించటానికి తప్ప మరెందుకూ పనికిరావు!" అన్నాడు చున్నీ ముఖం చూస్తూ దేవదాసు.

చున్నీ మధ్యనే అడ్డుతూ—"అయితే నువ్వింక చదువు మానేస్తావా ఏమిటి?" అని అడిగాడు.

"తప్పకుండా. నేను ఈ కొద్ది జ్ఞానం కోసం ఎంతో పోగొట్టుకోవాల్సి ఉంటుందని నాకు పూర్వం తెలిసినట్లయితే, నేనసలు కలకత్తా ముఖమే చూసేవాణ్ణి కాదు!"

"నీకేమైనా పూనిందా ఏమిటి?"

"నీకు మళ్ళీ కనపడటం సంభవిస్తే అంతా చెబుతాను."

రాత్రి తొమ్మిది ఘంటలయి ఉంటుంది. మెస్‌లో ఉండేవాళ్ళంతా చున్నీలాలుతో సహా—సామానంతా బండి కెక్కించి దేవదాసు మెస్‌కు సలాంపెట్టిపోవటం—ఆశ్చర్యంతో చూశారు. అతను వెళ్ళిపోయిన తర్వాత చున్నీలాలు కోపంతో—'ఈరకం ముచ్చుల్ని ఆచరణను పట్టి కనుక్కోటం కష్టం—' అని మెస్‌లో వాళ్ళంతా వినేట్టు కేకలు వేయనారంభించాడు.

*　　　*　　　*

కొంత దూరదృష్టి కలవారు, ప్రపంచం చూసినవారు, ఎవ్వరూ కంటితో చూడగానే ఏ వస్తువుమీదా తమ అభిప్రాయాన్ని వెల్లడించరు. రెండువైపుల చూసి నాలుగు వైపుల మాటలు చెప్పరు—పూర్తిగా తెలుసుకోనిదే మంచో చెడో తేల్చరు: వీరు ఒక రకం. ఇంకోరకం మనుష్యులున్నారు. వీరు దీనికి పూర్తిగా వ్యతిరేకులు! దేన్ని గురించైనా ఎక్కువసేపు ఆలోచించే ఓర్పు వీరికి ఉండదు. చేతిలో పడటంతోటే మంచో చెడో తేల్చి పారవేస్తారు. తిప్పి చూసే పరిశ్రమ కూడా చెయ్యరు—నమ్మకం మీదనే పోనిస్తారు. ఇలాంటి మనుష్యులు ప్రపంచంలో ఏ పని చేయలేరు అంటానికి వీలులేదు. ఒకొక్కప్పుడు అందరికంటె ఎక్కువగానే చేస్తారు. అదృష్టం సరిగా ఉంటే కొండ కొమ్మున ఎక్కి కూర్చుంటారు. సరి తప్పితే అగాధంలో చిరకాలం విశ్రమిస్తారు. అక్కడనుంచి లేవలేరు—కూర్చోలేరు—వెలుతురు వంక చూడలేరు.

నిశ్చలంగా, జడపిండంవలె శవంమాదిరి పడి ఉంటారు. ఈ తరగతికి చెందినవాడు దేవదాసు!

మర్నాడు దేవదాసు ఇంటికి తిరిగి వచ్చాడు. తల్లి ఆశ్చర్యంతో—"దేవా! కాలేజీకి మళ్ళీ సెలవలు ఇచ్చారా?" అని అడిగింది.

"ఆఁ," అని దేవదాసు అన్యమనస్కుడివలె వెళ్ళిపోయాడు. తండ్రిగారి ప్రశ్నకు కూడా ఇలాంటిదే ఒక జవాబుచెప్పి తప్పుకువెళ్ళాడు. వారికి ఏమీ అర్థంకాక భార్యను అడిగితే, ఆమె బుద్ధినంతా వినియోగించి—"ఇంకా ఎండలు తగ్గలేదు కదూ? మళ్ళీ సెలవ లిచ్చారు." అని అన్నది.

దేవదాసు రెండు రోజులు, కాలు కాలిన పిల్లిలాగా తిరిగాడు. కాని అతని కోరిక నెరవేరలేదు. పార్వతి ఒంటరిగా కనపడలేదు. ఒకనాడు పార్వతి తల్లి దేవదాసును చూసి— "వచ్చినవాడివి ఎలాగూ వచ్చావు నాయనా, పారూ పెళ్ళిదాకా ఉండి పో!" అన్నది. దేవదాసు "సరే!" అన్నాడు.

మధ్యాహ్నంపూట భోజనం అవీ అయాక పార్వతి ఎప్పట్లాగా రేవుకి నీటికిపోతుంది. ఇత్తడిబిందె చంకనుపెట్టుకొని ఇవ్వాళకూడా నీళ్ళకు వచ్చింది. రేవుకు సమీపంలోనే రేగుచెట్టు బాగున దేవదాసు నీళ్ళల్లో గాలంవేసుకు కూర్చుని ఉన్నాడు. అతన్ని చూసి పార్వతి తిరిగి పోదామా అని ఒకమాటు మనస్సులో అనుకున్నది. చప్పుడు చేయకుండా నీళ్లు ముంచుకుపోదామని మరోమాటు అనుకున్నది. కాని తత్తరపాటు వల్ల ఏ పనీ చక్కగా నెరవేర్చలేకపోయింది. బిందె క్రిందపెట్టుతూ ఉండగా బహుశా కొంచెం చప్పుడై ఉండవచ్చు. దేవదాసు తల ఎత్తి చూసి—"పారూ! ఒక మాట వినిపో!" అని చెయ్యి ఊపుతూ పిలిచాడు

పార్వతి నెమ్మదిగా దగ్గరకువచ్చి నిలబడింది. దేవదాసు ఒకమాటు తలఎత్తి చూశాడు. మరల నీటివంక శూన్యదృక్కులతో చూస్తూ ఉండిపోయాడు. మాట్లాడలేదు "ఏ క్షేమైనా [illegible]!" అని అడిగింది పార్వతి.

దేవదాసు దృష్టి మరల్చకుండానే—"ఉఁ, కూర్చో!" అన్నాడు.

పార్వతి కూర్చోలేదు. తలవంచుకు నిలబడింది. కొంచెపుసేపు చూసినా మాట్లాడక పోయేసరికి, పార్వతి నెమ్మదిగా ఒక్కొక్క అడుగు వేసుకుంటూ రేవుకు పోసాగింది. దేవదాసు తల ఎత్తి పార్వతి పోతూ ఉండటం చూసి, "ఇంకో మాట!" అన్నాడు మరల నీళ్ళవంక చూస్తూ.

పార్వతి తిరిగి వచ్చింది. కాని దేవదాసు అతీపతీ లేదు. పార్వతి తిరిగి పోయింది. దేవదాసు స్తబ్ధుడై కూర్చున్నాడు. కొన్ని క్షణాలు గడిచినతర్వాత తల

తిప్పి చూశాడు. పార్వతి నీళ్లుముంచుకొని వెళ్ళబోతూ ఉన్నది. అప్పుడు దేవదాసు గాలంతీసి చేతపట్టుకొని రేవుదగ్గరికి వచ్చి నిలబడి—''నేను వచ్చాను'' అని అన్నాడు.

పార్వతి బిందె క్రిందకు దింపింది. మాట్లాడలేదు.

''నేను వచ్చాను, పారూ!''

పార్వతి కొంచెంసేపు మాట్లాడకుండా ఉంది—''ఎందుకూ?'' అని మెల్లగా అడిగింది.

''నువ్వు రాస్తివిగా. జ్ఞాపకం లేదూ?''

''ఉహుఁ.''

''అదేంటి పారూ! ఆ రాత్రి సంగతి జ్ఞాపకం లేదూ?''

''జ్ఞాపకముంది. కాని, ఇంకా దానితో అవసర మేముంది?''

పార్వతి కంఠస్వరం స్థిరంగానూ, చాలా కటువుగానూ ఉన్నది. దేవదాసు దాని మర్మం గ్రహించలేకపోయాడు.

''నన్ను క్షమించు పారూ! నే నపు డంత దూరం ఆలోచించలేదు.''

''ఇక ఆపేసేయి. ఈ సంగతి నేనిక వినదలచుకోలేదు.''

''నే నెలాగో ఒకలా నా తలితండ్రుల్ని ఒప్పిస్తాను. ఇక నువ్వు—''

పార్వతి దేవదాసు ముఖం వంక తీక్ష్ణంగా చూసి—''నీకేనా తలిదండ్రులున్నది, నాకు లేరా? వారి ఇష్టాయిష్టాలతో పని లేదా?'' అన్నది.

"ఎందుకు లేరు, పారూ? వారి కిష్టమేగా, ఇక నువ్వు—"

"వారికిష్టమే నని ఎలా తెలుసుకున్నావు? బొత్తిగా యిష్టంలేదు!"

దేవదాసు సవ్వాలని వృథా ప్రయాసపడి—"కాదే, వారికి ఏమాత్రం అయిష్టం లేదు. నాకు బాగా తెలుసు. ఇక నువ్వు—"

పార్వతి మధ్యలోనే అడ్డి—"ఇక నేను—నిన్నా?—ఛీ!" అన్నది.

రెప్పపాటులో దేవదాసు కళ్లు చింతనిప్పులు మాదిరిగా జ్వలించినవి.

"పార్వతీ, నన్ను మరచిపోయావా?" అన్నాడు కర్కశ స్వరంతో.

పార్వతి మొదట కొంచెం తడబడింది. కాని మరుక్షణానే తమాయించుకుని—కఠినస్వరంతో—"ఎందుకు మరిచాను? చిన్నప్పటినుంచీ నిన్నెరుగుదును. నాకు జ్ఞానం వచ్చినప్పటినుంచీ నీకు భయపడుతూనేవచ్చాను. అందుకనే నన్ను భయపెట్టటానికి వచ్చావా? సరే. ఇక నన్నేనా నువ్వెరగంది?" అని నిర్భయంగా అతని వంక చూస్తూ నిలబడింది.

కాసేపు దేవదాసు నోటినుంచి మాట పెగులలేదు.

"చిన్నప్పటినుంచీ నాకు భయపడుతూనే వచ్చావా? ఇకేమీలేదా?"

"ఉహుఁ. ఇకేమీలేదు!" అన్నది పార్వతి దృఢ స్వరంతో.

"నిజంగా చెప్తున్నావా?"

"ఆఁ. నిజంగా చెప్తున్నాను. నీమీద నాకేమాత్రం గౌరవంలేదు. నేను ఎవరి దగ్గరికి పోతున్నానో వారు చాలా ధనవంతులు, బుద్ధిమంతులు, శాంతులు, స్థిరులు, ధార్మికులు. నా తల్లిదండ్రులు నా మేలే కోరుతారు. అందుకనే నీవంటి అజ్ఞానికీ, చంచల చిత్తునికీ, పోకిరికీ నన్నెంత మాత్రం ఇవ్వరు—ఇక దోవ వదులు!"

దేవదాసు కొంచెం తడబడి కాస్త దోవ ఇచ్చాడు. కాని మరుక్షణానే మరల అడ్డం వచ్చి—"ఇంత అహంకారమా?" అన్నాడు.

"ఎందుకుండదు? నీకుండవచ్చుగాని నాకుండ కూడదా? నీకు రూపం ఉన్నది. కాని గుణం లేదు-నాకు రూపమూ ఉన్నది, గుణమూ ఉన్నది. నువ్వు ధనవంతుడివి కాని మా నాన్నకూడా బిచ్చమెత్తుతూ తిరగటంలేదు. పైగా ఇకముందు నే నే విష యంలోనూ నీకంటె తక్కువగా వుండనని తెలుసుకో!"

దేవదాసు స్తంభితుడయాడు. పార్వతి చెప్ప నారంభించింది :

"నాకు చాలా చెరుపు చేయగలవని నువ్వనుకుంటూ ఉండవచ్చు. ఎక్కువ ఏమీ చేయలేవు గాని కొద్దిగా చేయగలవని నేను కూడా ఎరుగుదును. భేష్! అదే కానీయి. నాకు మాత్రం దోవ వదిలిపెట్టు!"

దేవదాసు హతబుద్ధుడై—"చెరుపు ఎలా చేయగలను?" అన్నాడు

"అపవాదు వేసి! అదే చేయి, పోయి." అన్నది పార్వతి తక్షణమే.

ఈ మాట వినేవరకు దేవదాసు మీద పిడుగుపడినట్లయింది. కాసేపు వెర్రివానివలె చూశాడు. అతని నోటినుంచి—"నేను అపవాదు వేస్తానా?" అని అస్ఫుటంగా వెలువడింది.

కాని దేవదాసు హృదయంలో కోపమూ అవమానమూ దావానలమువలె ప్రజ్వరిల్లినవి. అవ్యక్త స్వరంతో—"నేను అపవాదు వేసి మనశ్శాంతిపొందుతానా?" అని, మరుక్షణానే గాలంతిప్పి గట్టిగాపట్టుకొని కర్కశ స్వరంతో "విను, పార్వతీ! నీకు అంత రూపం ఉండటం మంచిదికాదు. అహంకారాన్ని పెంచుతుంది." అని మరల గొంతు తగ్గించి—"చంద్రునికి అంత రూపం ఉండటంచేతనే ఆ కళంకం. పద్మాలు అంత తెల్లగా ఉండటం మూలానే అందులో నల్లని భ్రమరాలు ఉంటవి. ఇదిగో, నీ ముఖానకూడా కొంచెం కళంకచిహ్నం ఉండేటట్టు చేస్తాను" అన్నాడు.

దేవదాసు సహనశక్తి హద్దుమీరింది. అతను గాలంకర్ర గట్టిగా పట్టుకొని శక్తికొలది తిప్పి పార్వతి తలమీద కొట్టాడు. ఆ దెబ్బకు కపాళం దగ్గరనుంచి కుడి కనుబొమ్మ వరకు చీరుకుపోయింది. రెప్పపాటుకాలంలో ముఖమంతా రక్తకొల్లు అయింది.

పార్వతి నేలమీద విరుచుకుపడి—"ఏం పని చేశావు, దేవదా!" అని చీత్కారం చేసింది.

దేవదాసు గాలం తుంపులు తుంపులుచేసి నీళ్ళలోవేస్తూ—"మరేమీ ప్రమాదం లేదు. కాస్త చీరుకుపోయింది." అన్నాడు స్థిరంగా.

పార్వతి వ్యాకులకంఠంతో—"అమ్మో, దేవదా!" అంటూ ఏడ్చింది.

దేవదాసు పల్చని చొక్కా కొంచెం చించి నీళ్ళలో తడిపి పార్వతి తలమీద కడుతూ—"భయమెందుకు పారూ! ఈ దెబ్బ త్వరలోనే మానిపోతుంది. మచ్చ మాత్రం ఉంటుంది. ఎవరయినా ఎప్పుడన్నా, ఆ మచ్చ ఏమిటని అడిగితే అబద్ధమాడు. లేకపోతే నిజం చెప్పి నీ కళంకాన్ని నువ్వే చాటుకో!" అన్నాడు.

"అమ్మో, నాయనో!"

"ఛీ, అలా ఏడవబోకు పారూ! నిన్నంపకంచేసేముందు కాస్త జ్ఞాపకంపెట్టుకో తగిన చిహ్నం అట్టి పెట్టాను. ఇలాంటి బంగారంలాటి ముఖం నువ్వు అప్పుడప్పుడూ అద్దంలో చూసుకుంటావు కాదూ?" అని జవాబుకు ఎదురుచూడకుండానే వెళ్ళిపోవటానికి రెండు అడుగులు వేశాడు.

పార్వతి వ్యాకులపాటుతో—"దేవదా!" అని పిలిచింది.

దేవదాసు తిరిగివచ్చాడు. అతని కనుకొలుకుల్ని నీటి బిందువు ఉన్నది.

"ఎందుకే పారూ?" అని స్నేహజడిత కంఠంతో అడిగాడు.

"ఎవరితోనూ చెప్పకు!"

దేవదాసు వంగి పార్వతి తలను ఓష్ఠాధరాలతో స్పృశించి—"ఛీ, నువ్వు నాకు పరాయిదానివా, పారూ! నీకు జ్ఞాపకం లేదూ? చిన్నప్పుడు కొంటెపనులు చేస్తే నీ చెవులు ఎన్నిసార్లు మెలిపెట్టాను!" అన్నాడు.

"నన్ను క్షమించు దేవదా!"

"అది నువ్వు చెప్పాలసే! నిన్ను నేనెప్పుడు కొట్టలేదు! ఎప్పుడు క్షమించలేదు? —నిజం చెప్పు పారూ! నువ్వు నన్ను పూర్తిగా మర్చిపోయావా?"

"దేవదా!—"

"పార్వతీ! నాకు ఎక్కువ మాటలు చెప్పటం చేతకాదనీ, ఎక్కువ ఆలోచించి పనులు చేయననీ, తలుచుకున్నది చేసిందాకా నిద్రపోననీ—నీకు తెలుసునుగా!" అని పార్వతి తలను చేతితో స్పృశించి, "నువ్వు మంచిపనే చేశావు. నా దగ్గర నువ్వు సుఖపడేదానివి కావు—కాని ఈ దేవదాసు స్వర్గసౌఖ్యం అనుభవించేవాడు!" అని ఆశీర్వదించాడు.

ఈ సమయంలో నదికి అవతలనుంచి ఎవరో వస్తూ కనపడ్డాడు. పార్వతి మెల్లగా నీళ్ళలో దిగింది. దేవదాసు వెళ్ళిపోయాడు. పార్వతి ఇంటికి తిరిగి వచ్చేవరకు వేళ చాలా మిగిలిపోయింది. పార్వతి నాయనమ్మ—"నదికి పోయి నీరు తెచ్చావా తల్లీ!" అని అనబోయింది. కాని పార్వతి మీద దృష్టిపడగానే "అయ్యో; కొంప మునిగిందే పారూ!" అని చీత్కారం చేసింది.

గాయంనుంచి అప్పుడుకూడా రక్తం కారుతూనే ఉన్నది. దాదాపు కట్టుగుడ్డ అంతా తడిసిపోయింది—"అమ్మయ్యో! నీ పెళ్ళి ఎలానే పారూ?" అన్నది ఏడుస్తూ.

పార్వతి స్థిరభావంతో బిందె దించింది. తల్లివచ్చి—"అయ్యో, కొంపమునిగిందే పారూ!" అని ఏడుస్తూ అన్నది.

పార్వతి—"రేవులో కాలుజారి పడ్డాను. కోరురాయి తగిలి తల గీసుకుపోయింది" అన్నది.

తర్వాత అందరూ కలిసి శుశ్రూషచేయ నారంభించారు. దేవదాసు చెప్పింది నిజమే...దెబ్బ అంత పెద్దదికాదు. నాలుగైదురోజులకే మానిపోయింది. ఇంకా ఒక వారం ఇలానే గడిచిపోయింది. తర్వాత ఒకనాటిరాత్రి హాతీపోతా గ్రామ జమీందారు—శ్రీ భువన మోహన చౌదరి—వరవేషం ధరించి వివాహం చేసుకోవడానికి వచ్చారు. ఉత్సవంలో విశేష ఆడంబరాలేవీ లేవు. భువనబాబు అంత తెలివి తక్కువవాడు కాడు. ప్రౌఢవయస్సులో పెళ్ళి చేసుకోవడానికి వచ్చి కుర్రవాని వేషం వేసుకోవటం మంచిదికాదని గ్రహించాడు.

వరుని వయస్సు నలభైకి తక్కువకాదు, కొంచెం ఎక్కువే. గౌరవర్ణం. దొందు శరీరం. నెరసీ నెరవని మీసాలు, బట్టతల. వరుని చూసి కొందరు నవ్వారు. కొందరు మూతివిరిగించారు. భువనబాబు శాంత గంభీరముఖంతో—ఏదో తప్పుచేసిన వానివలె, లగ్నం దగ్గర కూర్చున్నాడు. పెళ్ళిలో చెవులు మెలిపెట్టటం, గంధం

మొదలగు ఆచారాలేవీ జరగలేదు. కారణం, ఇంత పెద్దనూ, ఇంత గంభీరునీ, చెవులు మెలిపెట్టటానికి ఎవరికీ చేతులూ లేవలేదు. శుభదృష్టి సమయంలో పార్వతి రెప్పవాల్చకుండా భర్తవంక చూసింది. ఆమె పెదవులమీద మందహాసం కనిపించింది—భువనబాబు పసిపిల్లవాడి మాదిరిగా తలవంచుకున్నాడు. స్త్రీలందరూ కిలకిల నవ్వారు. చక్రవర్తిగారు ఎక్కడా చాలు అనకుండా తిరుగుతూ ఉన్నారు. పిల్లతరపు పెత్తనమంతా జమీందారు నారాయణ ముఖర్జీగారిది. అనుభవజ్ఞుడు—పెళ్ళిలో ఏమాత్రం లోటు జరగనివ్వలేదు. శుభకార్యం నిర్విఘ్నంగా సమాప్తమైంది.

మర్నాడు ఉదయాన్నే చౌదరిగారు ఒక పెద్దపెట్టెడు అలంకారాలు బయటకు తీశారు. పార్వతి సర్వాంగాలూ తళతళ మెరిసినవి. అవి చూసి పార్వతి తల్లి చీరచెరగుతో కను కొలకులు ఒత్తుకున్నది. ప్రక్కనే నిలబడి ఉన్న జమీందారుగారి భార్య— "ఇవ్వాళ కళ్ళవెంట నీళ్లుకార్చి అమంగళం చేయబోకు!" అని స్నేహపూరితంగా మందలించింది.

సాయంకాలం మనోరమ పార్వతిని ఒంటరిగా గదిలోకి తీసుకువెళ్ళి ఆశీర్వదించింది. "జరిగిందల్లా మంచికే జరిగింది. ఇకనుంచిచూడూ, ఎంత సుఖంగా ఉంటావో!" అన్నది.

పార్వతి మందహాసంచేసింది! "ఎందు కుండను? నిన్ననేగా యముడితో పరిచయమైంది!" అన్నది.

"అదేమిటే!"

"దాని సమయం వచ్చినప్పుడు చెప్తాను."

"ఒకమాటు దేవదాసును పిలిచి ఈ బంగారాన్ని చూపించాలని ఉంది!"

పార్వతికి మత్తు వదిలినట్టయింది. "ఆ పని చేయగలవా అక్కయ్యా! ఒకమాటు పిలుచుకు రాలేవా?" అన్నది.

"ఎందుకు పారూ?" కంఠస్వరంలో తొట్రుపాటున్నది.

పార్వతి దండకడియం తిప్పుతూ అన్యమనస్కంగా అన్నది. "ఒక్క మాటు పాదధూళి తీసుకోవాలని ఉన్నది. ఇవ్వాళ వెళ్తాను కదూ?"

మనోరమ పార్వతిని హృదయానికి దగ్గరగా లాక్కున్నది. ఇద్దరూ చాలాసేపు ఏడ్చారు. ప్రొద్దు కుంకింది. గదిలో అంతా చీకటి.

పార్వతి నాయనమ్మ తలుపునెట్టుకొని గదిలోకివచ్చి "ఓ పాడూ, బయటికి రండి తల్లుల్లారా!" అని పిలిచింది.

ఆ రాత్రే పార్వతి కాపురానికి వెళ్ళిపోయింది.

*　　*　　*

ఇక దేవదాసు? ఆ రాత్రి అతను కలకత్తా ఈడెను గార్డెనులో ఒక బెంచీమీద కూర్చుని గడిపాడు. 'అతనికి చాలా క్లేశంకలిగింది. అతని హృదయం వ్రక్కలై oది' అనటానికి వీల్లేదు. ఏదో జడత్వం, ఉదాసీనత నెమ్మదిగా అతని హృదయంలో కూడుకొంటూ ఉన్నది. నిద్రపోతూ ఉండగా శరీరంలో ఏ పార్శ్వానికైనా పక్షవాతం వస్తే, నిద్రనుంచి మేలుకోగానే అది మన చెప్పుజేతల్లో ఉండకపోవడంచూసి— తన ఆజన్మ సంగీ, తనకు నమ్మినబంటూ తన పిలుపుకి ఎందుకు జవాబివ్వటం లేదో తెలియక, మనస్సు మొదట విస్మయంతో ఎలా స్తంభించిపోతుందో, తర్వాత నెమ్మదిగా అది ఇక తనది కాదని ఎలా తెలుసుకుంటుందో, అలానే దేవదాసు ఇప్పుడు ప్రపంచానికంతకూ పక్షవాతం వచ్చిందనీ, దానితో తనకు చిరవిచ్ఛేదం కలిగిందనీ గ్రహించాడు. అనవసరంగా ఇప్పుడు దానిమీద కోపించినా లాభంలేదు; భీష్మించినా ఫలముండదు. అసలు, ఒకప్పుడు దానిమీద తనకు అధికార ముండినదని ఆలోచించటంకూడ వ్యర్థం!

సూర్యుడు ఉదయిస్తూ ఉన్నాడు. దేవదాసు లేచి నిలబడి, ఎక్కడికి వెళ్లదామా అని ఆలోచించాడు. అతనికి మెస్ జ్ఞాపకం వచ్చింది. చున్నీలాల్ అక్కడే ఉన్నాడు. దేవదాసు బయలుదేరాడు. దోవలో ఒక రిద్దరితో ఢీకొన్నాడు—ఎదురు దెబ్బకు వేళ్ళన్నీ పగలగొట్టుకున్నాడు—తిప్పువచ్చి, ఒక మనిషిమీద పడబోయి అతనిచేత తాగుబోతని పడనెట్టించుకున్నాడు. ఇలా తిరిగి పొద్దు కుంకుతూ ఉండగా మెస్ దగ్గరకు చేరాడు. చున్నీబాబు గుడ్డలవీ వేసుకొని అప్పుడే బయలుదేరు తున్నాడు.

"ఎవరూ? దేవదాసా!" అన్నాడు చున్నీ. దేవదాసు మాట్లాడలేదు. గుడ్లు వప్పగించాడు.

"ఎప్పు డొచ్చావోయ్! ముఖమంతా వాడిపోయింది—ఇంకా స్నానం కూడా చేసినట్టు లేదే!—ఆc, ఆ! అదేమిటి! అదేమిటి!"

దేవదాసు రోడ్డుమీద కూర్చోబోతూ ఉండగా చున్నీ అతన్ని చేయిపట్టుకొని గదిలోకి తీసుకువెళ్ళాడు. తన పక్కమీద కూర్చోపెట్టి శాంతపరచి—"సంగతులు ఏమిటోయి దేవదాస్!" అని అడిగాడు.

"నిన్ననే ఇంటి దగ్గరనుంచి వచ్చాను."

"నిన్ననా! ఇవ్వాళ పగలంతా ఎక్కడున్నావ్? మరి రాత్రో!"

"ఈడెన్ గార్డెన్‌లో."

"పిచ్చా ఏమిటి! అసలు సంగతేమిటో చెప్పు, వింటాను?"

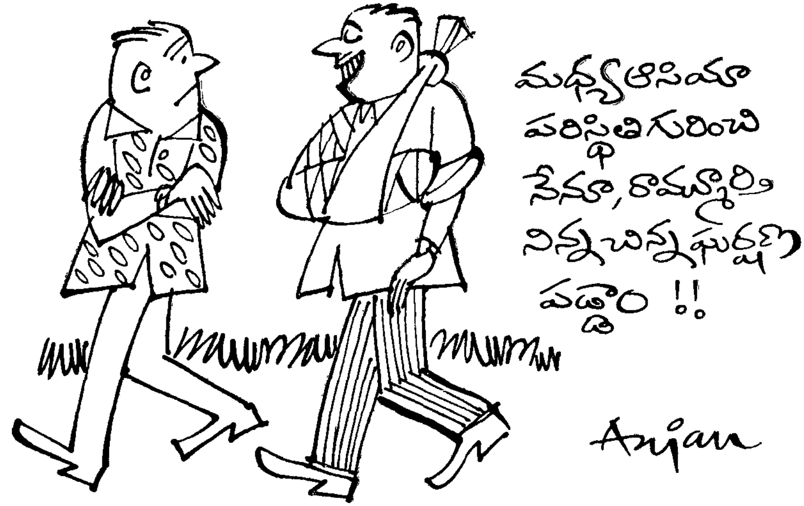

"వింటే ప్రయోజన మేమిటి?"

"అయితే అక్కర్లేదు; ముందు తిండీ తిప్పలూ చూడు. సామానంతా ఎక్కడ?"

"తీసుకురాలేదు."

"మరీమంచిది—ముందు భోజనానికి లే."

బలవంతంగా చున్నీలాల్ అతన్ని భోజనం చేయించి, పండుకోమని చెప్పి తలుపులు వేస్తూ—"నేను రాత్రికివచ్చి లేపుతాను. కాస్త నిద్రపోవటానికి ప్రయత్నించు" అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు. రాత్రి పదిగంటలకు వచ్చి చూస్తే దేవదాసు మంచంమీద గాఢనిద్ర పోతున్నాడు. చున్నీ అతన్ని లేపకుండా కంబళి ఒకటి లాక్కుని చాపమీద వేసి పండుకున్నాడు. ఆ రాత్రి దేవదాసుకు మెలకువ రాలేదు. ఉదయం పదిగంటలకు లేచి కూర్చుని—

"చున్నీ! ఎప్పుడొచ్చావోయ్?" అని అడిగాడు.

"ఇప్పుడే వచ్చాను."

"నీకేం ఇబ్బంది కలగలేదు కదా?"

"ఏమీ లేదు."

దేవదాసు కాసేపు అతనివంక చూస్తూ ఉండి—"చున్నీ, నా కిప్పుడు 'నా' అనేది ఏమీ లేదు; నువ్వు నన్ను పోషిస్తావా?" అని అడిగాడు.

చున్నీ నవ్వాడు. దేవదాసు తండ్రి చాలా భాగ్యవంతుడని అతనికి తెలుసు. అందు

కనే నవ్వుతూ—"నేను పోషించనా! మంచిదే. నీ యిష్టమొచ్చినంత కాలముండు యిక్కడ. ఏమీ ఫరవాలేదు!" అన్నాడు.

"చున్నీ, నీ ఆదాయ మెంత?"

"నాకు ఆదాయం మామూలే భాయీ! ఇంటి దగ్గర పొలం పుట్రా కొద్దిగా ఉన్నది. అది అన్నయ్యకు వప్పజెప్పి ఇక్కడ ఉంటున్నాను; నెలకు డెబ్బయి రూపాయల చొప్పున పంపుతూ ఉంటారు. వీటితో నీకూ నాకూ సుఖంగా గడచిపోతుంది."

"నువ్వు ఇంటికి వెళ్ళ వెందుకని?"

చున్నీలాలు ముఖం కొంచెం చాటుచేసుకొని—"దానికి చాలా గొడవ ఉంది" అన్నాడు. దేవదాసు ఇకేమీ అడగలేదు. ఇంతలో భోజనాల పిలుపువచ్చింది. ఇద్దరూ లేచి స్నానాలు, భోజనాలు పూర్తిచేసుకొని మళ్ళీ గదిలోకి వచ్చి కూర్చున్నారు.

"మీ నాయనతో పోట్లాడావా, దేవదాస్?" అని అడిగాడు చున్నీ.

"లేదు."

"ఇంకెవరితోనన్నా?"

"ఎవరితోనూలేదు."

తర్వాత చున్నీ ఏదో జ్ఞాపకం వచ్చినవానిలా నవ్వుతూ—"ఓహో! నీ కింకా పెళ్ళి కాలేదు కదూ?" అన్నాడు.

దేవదాసు ఈలోన ముఖం గోడవైపుకి తిప్పి పండుకొని నిద్రపోయాడు. ఇలా రెండురోజులు నిద్రలోనే గడచిపోయినవి. మూడోనాటి ఉదయం దేవదాసు కొంచెం స్వస్థుడయి లేచి కూర్చున్నాడు. ముఖంమీది నుంచి ఆ కారుమబ్బులు చాలావరకు తొలిగినట్లుగా కనిపించినవి.

"ఇవ్వాళ నీవంట్లో ఎలా వున్నది?" అని చున్నీ అడిగాడు.

"చాలా బాగా ఉన్నట్టుగానే ఉంది....సరేగాని చున్నీ, నువ్వు రాత్రిపూట ఎక్కడికి వెళ్తావు?"—ఇవ్వాళ చున్నీలాలు సిగ్గుపడ్డాడు.

"ఆఁ, నేనా!....పోయేమాట నిజమే—ఇప్పు డా సంగతి ఎందుకు? సరే నువ్విక కాలేజీకి పోవా?" అన్నాడు తడబడుతూ.

"ఉహుఁ. చదువు మానేశాను."

"ఛీ, మానేసినందువల్ల ప్రయోజనం? రెండుమాసాల్లోనే నీ పరీక్ష. చదువు కూడా బాగానే చదివావు. ఈమాటు పరీక్ష కెందుకు కూర్చోవు?"

"ఉహుఁ, మానేశాను."

చున్నీలాలు ఇకేమీ మాట్లాడలేదు.

దేవదాసు అడిగాడు: "ఎక్కడికి వెళ్తావో చెప్పవూ? నేను కూడా నీవెంట వస్తాను."

చున్నీలాలు, దేవదాసు ముఖంవంక చూస్తూ—"నీకు తెలియదా దేవదాస్! నే నంత మంచి చోటుకు పోను" అన్నాడు.

"మంచీ, మన్నూ! ఏదయితేనేం?" అని దేవదాసు మనస్సులో అనుకొని-"చున్నీ నన్నుకూడా నీ వెంట తీసుకుపోవూ?" అని అడిగాడు మళ్ళీ.

"ఎందుకు తీసుకుపోను? నీవే రావు!"

"తప్పకుండా వస్తాను. బాగా ఉండకపోతే మళ్ళీరాను. నువ్వు ప్రతిరోజూ ఏ సుఖం కోసమై ఇంత ఆతురతతో ఎదురుచూస్తూ ఉంటావో, అది ఎలాంటిదైనా సరే, చున్నీ! నేను తప్పకుండా వస్తాను."

చున్నీ ముఖం చాటుచేసుకొని నవ్వి—'నా సుఖమా!" అని మనస్సులో అనుకుని "సరే, అలాగే తీసుకుపోతాను." అన్నాడు పైకి.

మూడు ఘంటలకు సామాను తీసుకొని ధర్మదాసు వచ్చాడు. దేవదాసును చూడగానే ఏడుస్తూ—"దేవదా, అమ్మ ఈ మూడు రోజులనుంచీ ఎంత ఏడుస్తున్నది!" అన్నాడు.

"ఎందుకోయ్?"

"ఎవరితో చెప్పకుండా ఇలా ఎందుకు వచ్చావు?" అని ఒక కాగితంతీసి దేవదాసు కిచ్చి—"అమ్మగారు రాశారు!" అన్నాడు.

చున్నీ ఉత్తరంలో సంగతులు తెలుసుకోవాలని చాలా ఉత్సుకత చూపించాడు. దేవదాసు ఉత్తరం చదవి క్రిందపెట్టాడు. తల్లి ఇంటికిరమ్మని చాలా చాలా రాసింది. ఆ ఇంటిలోకల్లా దేవదాసు ఇలా హఠాత్తుగా మాయం కావటానికి కారణం ఏమిటో కొంతవరకయినా ఊహించింది ఈమే! ధర్మదాసు చేతికిచ్చి, చాటుగా, చాలా పైకం కూడా పంపించింది. ధర్మదాసు పైకం చేతికిచ్చి—"ఇంటికి పోదాం పద, దేవదా!" అన్నాడు.

"నేను రాను, నువ్వు వెళ్ళిపో!"

రాత్రి మిత్రులిద్దరూ చక్కగ ముస్తాబయి బయలుదేరారు. దేవదాసుకు ఈ ముస్తాబంటే అంత ఇష్టంలేదు. కాని చున్నీలాలు మామూలువేషంతో బయలుదేరటానికి సమ్మతించలేదు. రాత్రి తొమ్మిది గంటలకు ఒక బాడుగబండి చిత్పూరు రోడ్డులో ఒక రెండతస్థుల మేడక్రింద నిలబడింది. చున్నీలాలు దేవదాసు చేయి పట్టుకొని లోపల ప్రవేశించాడు. ఇంటి ఆవిడ పేరు చంద్రముఖి, స్వయంగావచ్చి ఆహ్వానించింది. ఆమెను చూడగానే దేవదాసు శరీరమంతా ఏవగింపుతో జ్వలించి పోయింది. ఇన్నాళ్ళనుంచీ

అతనికి స్త్రీల పొడ అంటేనే గిట్టటంలేదు. ఈ సంగతి అతనికి తెలియనే తెలియదు. చంద్రముఖిని చూడగానే అతని అంతరంగంలో దాగిన ఏవగిం

పంతా, దావానలంవలె ఒక్కమాటు ప్రజ్వరిల్లింది. అతను చున్నీలాలు సుఖంవంక తీవ్రంగా చూస్తూ, కనుబొమలు చిట్లించుకొని "చున్నీ! నన్ని నరకానికి తీసుకొచ్చావెందుకు?" అన్నాడు.

అతని కంఠస్వరమూ, చూపూ చూసి చంద్రముఖీ, చున్నీలాలూ స్తబ్ధులయ్యారు. కాని వెంటనే చున్ని తనను సంబాళించుకున్నాడు. దేవదాసు చెయ్యి పట్టుకుని మెల్లగా —"పద. లోపలికి పోయి కూర్చుందాము" అన్నాడు.

దేవదాసు ఇకేమీ అనలేదు. గదిలోకి పోయి విచారంతో తలవంచుకు కూర్చున్నాడు చంద్రముఖి కూడా మాట్లాడకుండా దాపునే కూర్చున్నది. దాసీ వెండి పొదిగిన హుక్కాలో పొగాకు వేసుకొని, తీసుకువచ్చింది. దేవదాసు తీసుకోలేదు. చున్నీలాలు ముఖమంతా భారంగా పెట్టుకొని కూర్చున్నాడు. దాసీకి ఏమిచేయాలో తెలియక చివరికి హుక్కా చంద్రముఖి చేతికిచ్చి వెళ్ళిపోయింది. చంద్రముఖి ఒకటి రెండుసార్లు

పిల్చింది. దేవదాసు ఆమె ముఖంవంక చుర చుర చూసి—"ఎంత అసహ్యం! ఎంత రోత!" అని చీదరించుకున్నాడు.

ఇంతకుపూర్వం మాటల్లో ఎవ్వరూ చంద్రముఖిని ఓడించలేకపోయారు. అసలామెను చిన్నబుచ్చటమే చాలా కష్టం. కాని దేవదాసు హృదయంలోనించి, ఏవగింపుతోవచ్చిన ఈ సరళ కఠినోక్తులు ఆమె హృదయంలోకి సూటిగాపోయి నాటినై! ఒక్కక్షణం ఆమె మతిపోయింది. కాని, కాసేపున్న తర్వాత ఒకటి రెండు సార్లు గుడగుడమని శబ్దం వినపడింది. పొగమాత్రం చంద్రముఖి నోటినుంచి రాలేదు తర్వాత హుక్కా చున్నీలాలు చేతికిచ్చి, దేవదాసు ముఖంవంక ఒకమాటు చూసి, మౌనంగా కూర్చున్నది. ముగ్గురినోటా మాటలేదు. హుక్కామాత్రం "గుడ గుడ" మని చప్పుడుచేస్తూ ఉన్నది—అదీ భయపడుతూ, భయపడుతూ! మిత్రులు నలుగురూ కూర్చుని చర్చిస్తూ ఉండగా, ఆ చర్చ అనవసరంగా కలహం క్రిందకుమారితే, చప్పున తర్కం ఆపివేసి, ప్రతివ్యక్తీ లోపల ఉడికిపోతూ—"ఇలా ఎందుకు వచ్చింది!" అని ఎలా అనుకుంటారో, అలానే ఈ ముగ్గురూ, "ఇలా ఎందుకువచ్చింది!" అని మనస్సులో అనుకోసాగారు.

ఎలాగైనా రానీయండి, ఇందులో ఎవ్వరికీ స్వస్థతలేదు. చున్నీలాలు హుక్కా కిందపెట్టి క్రిందకు దిగిపోయాడు. అతనికి చేసే పనేమీ కనపడలేదు-బహుశా అందుకనే కావచ్చును. గదిలో దేవదాసు ఒక్కడే ఉండిపోయాడు.

"నువ్వు డబ్బు తీసుకుంటావా?" అని దేవదాసు తల ఎత్తి ప్రశ్నించాడు.

చంద్రముఖి వెంటనే జవాబివ్వలేకపోయింది. ఇప్పుడామెకు ఇరవైనాలుగో ఏడు. గత తొమ్మిది సంవత్సరాల్లో, ఎన్నోరకాల స్వభావంకల వ్యక్తులతో ఆమెకు దగ్గరి పరిచయం కూడా వున్నది. కాని ఇలాంటి చిత్రమైన వ్యక్తిని ఆమె ఎప్పుడూ చూడలేదు. కొంచెం సంకోచిస్తూ అన్నది:—"తమ రాకచే మా గృహం పావనమైన—"

దేవదాసు మాట పూర్తిచెయ్యనివ్వకుండా—"పావనం సంగతి అలా ఉంచు; డబ్బు తీసుకుంటావా?" అని అడిగాడు.

"ఎందుకు తీసుకోను! లేకపోతే మాకెలా గడుస్తుంది?—"

"అగు—ఇక నేను వినదలుచుకోలేదు." అని జేబులోనుంచి ఒక నోటుతీసి చంద్రముఖి చేతిలోపెట్టి పోవడానికి ఉద్యమించాడు—ఎంత డబ్బిచ్చానని ఒక్కమాటు తిరిగికూడా చూచుకోలేదు.

"అప్పుడే వెళ్ళిపోతారేం?" అని చంద్రముఖి వినయంగా అడిగింది.

దేవదాసు మాట్లాడలేదు. వరండాలోకి వచ్చి నిలబడ్డాడు.

చంద్రముఖి ఒకమాటు డబ్బు తిరిగి ఇచ్చివేయాలనుకున్నది. కాని సంకోచం మూలాన ఇవ్వలేకపోయింది. బహుశా కొంచెం భయపడి ఉండవచ్చు. ఇంతేకాక తిట్లూ, తిరస్కారాలూ సహించే అలవాటు ఆమెకు ఉండటంచేత నిశ్శబ్దంగా, కొయ్య వలె ద్వారబంధము పట్టుకుని ఉండిపోయింది. దేవదాసు మెట్లుదిగి వస్తూ ఉండగా, దోవలో చున్నీలాలు ఎదురైనాడు. అతనికి ఆశ్చర్యంవేసి—"ఎక్కడికి పోతున్నావు, దేవదాస్!" అని అడిగాడు.

"బసకు వెళుతున్నాను."

"అదేమిటోయ్!"

దేవదాసు ఇంకా రెండు మెట్లు దిగాడు.

"పద, నేనుకూడా వస్తున్నాను," అన్నాడు చున్నీలాలు.

దేవదాసు దగ్గరకు వచ్చి చేయిపట్టుకొని—"రా" అన్నాడు.

"కొంచెం ఆగు. ఒకమాటు పైకిపోయి వస్తాను."

"కాదు నేనిప్పుడే పోవాలి. నువ్వు తర్వాత రా" అని దేవదాసు వెళ్ళిపోయాడు.

చున్నీలాలు పైకివచ్చాడు. చంద్రముఖి తలుపు పట్టుకుని ఇంకా అలాగే నిలబడి ఉన్నది. చున్నీని చూడగానే—"నీ స్నేహితుడు వెళ్ళిపోయాడా?" అని అడిగింది.

"ఆఁ."

చంద్రముఖి, చేతిలోని నోటు చూపిస్తూ—"ఇది చూశావా? మర్యాద దక్కించుకోవాలంటే, దీన్ని తీసుకెళ్ళి నీ స్నేహితుడి కివ్వు" అన్నది.

"అతను ఇష్టమై ఇచ్చిపోయాడు. నేను మళ్ళీ ఎందుకు తీసుకువెళ్ళి ఇస్తాను?"

ఇంతసేపటికి చంద్రముఖి కొంచెం నవ్వగలిగింది. కాని ఆ నవ్వులో ఆనందం లేదు. "ఇష్టమై ఇచ్చిపోలేదు, నేను డబ్బు తీసుకుంటాననే కోపంతో ఇచ్చిపోయాడు. సరే కాని చున్నీబాబూ! అతని కేమన్నా పిచ్చా?"

"ఏమాత్రం లేదు. కాని, కొన్నాళ్ళనుండి అతని మనస్సు సరిగా ఉండటం లేదనుకుంటాను."

"ఎందుకు సరిగా ఉండటంలేదో నీకేమన్నా తెలుసునా?"

"తెలియదు, బహుశా ఇంటిదగ్గర ఏదన్నా జరిగి ఉంటుంది."

"అయితే ఇక్కడి కెందుకు తీసుకొచ్చావు?"

"నేను తీసుకురాలేదు. ఆతనే బలవంతాన వచ్చాడు."

చంద్రముఖికి ఈమాటు నిజంగా విస్మయం కలిగింది—"బలవంతాన వచ్చాడా? అంతా ఎరిగే!" అన్నది.

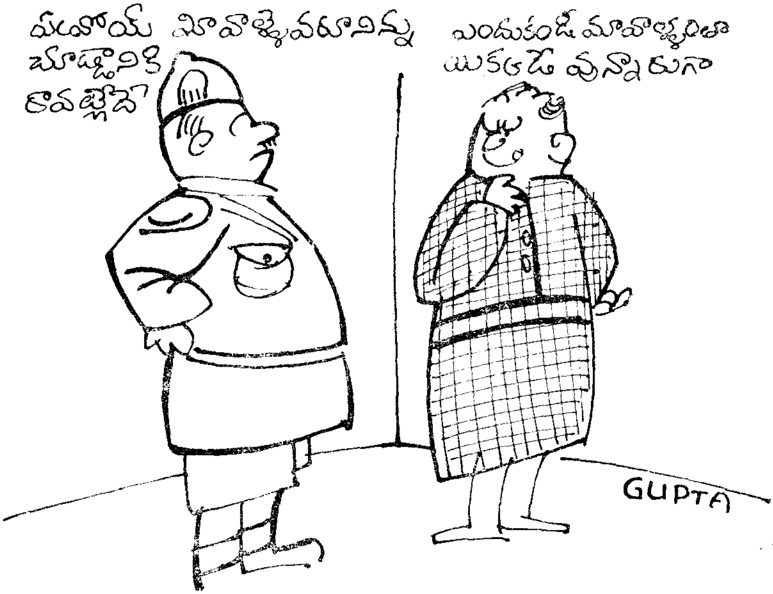

చున్నీలాలు కొంచెం ఆలోచించి—"అంత కాక! అతనికి అంతా తెలుసు. నేను మోసపుచ్చి తీసుకురాలేదు" అన్నాడు,

చంద్రముఖి కొంచెంసేపు మాట్లాడలేదు. కాసేపు ఏదో ఆలోచించుకుని—"చున్నీ, నాకొక సహాయం చేసిపెడతావా?" అని అడిగింది.

"ఏమిటి?"

"నీ స్నేహితుడు ఎక్కడ ఉంటాడు?"

"నాదగ్గరే."

"ఇంకోమాటు అతన్ని తీసుకురాగలవా?"

"బహుశా తీసుకురాలే ననుకుంటాను. ఇంతకుముందు ఇలాంటిచోటి కెప్పుడూ రాలేదు, ఇక ముందు కూడా రాడనుకుంటాను. సరేగాని, ఎందుకో కాస్త చెప్పు విందాం!"

చంద్రముఖి మ్లానహాసంతో 'చున్నీ! ఎలాగైనా, ఆఖరికి మోసగించైనా అతన్ని ఇంకోమాటు తీసుకురావూ?" అన్నది.

చున్నీ నవ్వి—"చీదరింపుతో ప్రేమ పుట్టుకొచ్చిందా ఏమిటి?" అని కన్నుకొట్టుతూ అడిగాడు.

చంద్రముఖి కూడా నవ్వింది—"చూడకుండానే నోటు పారేసిపోయాడు. ఇంకా గ్రహించలేదా?" అన్నది.

చున్నీలాలు చంద్రముఖిని కొంతవరకు అర్థంచేసుకున్నాడు. తల తిప్పుతూ "వద్దు వద్దు, ఆ రకం మనుష్యులు వేరు, అట్టి పెట్టుకో; కాని నిజమేమిటో నాకు చెప్పవా?" అన్నాడు.

"నిజంగానే అతనిమీద నాకు కొంత మమత కలిగింది."

చున్నీకి నమ్మకం కలగలేదు—"ఈ అయిదు నిమిషాలకేనా?" అన్నాడు నవ్వుతూ.

ఈ మాటు చంద్రముఖికూడా నవ్వుతూ—"ఆఁ—అతని మనస్సు సరిగా ఉన్నప్పుడు ఒకమాటు తీసుకురా, చూడాలి! తీసుకువస్తావా?" అని అడిగింది.

"ఎలా చెప్తాను?"

"నా మీద ఒట్టు!"

"సరే చూస్తాను!"

* * * *

పార్వతి అత్తగారింటికి వచ్చి చూసింది-ఇల్లు చాలా పెద్దది, కాని ఆధునిక పద్ధతిది కాదు. అంతా పురాతన ఫక్కీ. అంతఃపురం వేరుగా ఉంది, పూజా గృహము, నాట్యశాల, భండార గృహము, కచేరీ చావిడి, ఎంతోమంది దాసదాసీలు! పార్వతి విస్తుపోయింది. భర్తగారు జమీందారనీ, భాగ్యవంతులనీ, ఆమె వినిఉన్నది. కాని ఇంత ధనవంతులని తలచలేదు. ఇక లోపెల్లా మనుష్యులే; ఆత్మీయులు ఎవరూ లేరు. అంతఃపురమంతా జనశూన్యం! పార్వతి కొత్త పెళ్ళికూతురు. ఒక్కమాటే గృహిణి అయి కూర్చున్నది. ఆమెను ఆహ్వానించి ఇంట్లోకి తీసుకుపోవటానికి, ఒక ముసలి మేనత్త మాత్రం ఉన్నది. ఈమెను మినహాయిస్తే అంతా దాసదాసీలే.

సాయంకాలం చక్కని, ఇరవై సంవత్సరాల యువకుడు వచ్చి, పార్వతికి దగ్గరగా నిలబడి నమస్కరించి—"అమ్మా! నేను మీ పెద్దబ్బాయిని" అన్నాడు.

పార్వతి మేలిముసుగులోనుంచే చూసింది. మాట్లాడలేదు. ఆ కుర్రవాడు మళ్ళీ నమస్కరించి—"అమ్మా! నేను మీ పెద్దబ్బాయిని—నమస్కరించటానికి వచ్చాను" అన్నాడు.

పార్వతి మేలిముసుగు పైకిలాక్కుని—"రా నాయనా, కూర్చో!" అని ఈమాటు మృదుస్వరంతో అన్నది. కుర్రవాని పేరు మహేంద్రుడు, అతను కొంచెంసేపు పార్వతి ముఖంవంక స్తబ్ధుడై చూస్తూ ఉండిపోయాడు. తర్వాత దగ్గరగా కూర్చుని, గొంతు తగ్గించి చెప్ప నారంభించాడు:

"ఇప్పటికి రెండు సంవత్సరాలైంది మాతల్లి చనిపోయి, ఈ రెండు సంవత్సరాలూ ఎంత కష్టంతోనూ, దుఃఖంతోనూ గడిపామో చెప్పశక్యం కాదు, ఇవ్వాళ మీరు వచ్చారు. ఇకనన్నా మేము సుఖపడేట్టు ఆశీర్వదించు తల్లీ!"

పార్వతి చాల సహజ స్వరంతో మాట్లాడింది, ఒక్క-మాటే గృహిణిఅయి, అనేక సంగతులు తెలుసుకోవలసి, మాట్లాడివలసి వచ్చినప్పుడు, మాట్లాడక ఏమిచేస్తుంది? కాని చాలామందికి ఇది అస్వాభావికంగా కనపడవచ్చు. పార్వతిని బాగా ఎరిగినవారు మాత్రం, అవస్థాభేదాలవల్ల పార్వతి ఈడుకుమించి పరిపక్వమైందని తెలుసుకుంటారు. ఇంతేకాక, అనవసరంగా సిగ్గుపడటం, అహేతుకంగా సంకోచపడటం, ఆమె కెప్పుడూ అలవాటు లేదు.

"నా మిగతా పిల్లలు ఎక్క-డున్నారు, నాయనా?" అని అడిగింది.

మహేంద్రుడు కాస్తనవ్వి—"చెప్తాను, మీ పెద్దమ్మాయి—నా చెల్లెలు—అత్త గారింటి దగ్గరనే ఉన్నది, నేను ఉత్తరంకూడా రాశాను—కాని యశోద రావటానికి పడలేదు!" అన్నాడు.

పార్వతికి విచారం కలిగింది—"రాలేకపోయిందా? లేక రావటానికి ఇష్టంలేకనా!" అని అడిగింది.

మహేంద్రుడు సిగ్గుపడుతూ—"సరిగా తెలియదమ్మా!" అన్నాడు.

కాని అతని మాటలూ, ముఖభంగిమనూ పట్టి యశోద అలిగే రాలేదని పార్వతి గ్రహించింది.

"మరి చిన్నబ్బాయి?"

"వాడు త్వరలోనే వస్తాడు. కలకత్తాలో ఉన్నాడు—పరీక్షలుకాగానే వస్తాడు."

భువనచౌదరి జమీందారీ పనులు స్వయంగానే చూస్తూవుండేవాడు ఇంతేకాక సాలిగ్రామ పూజ, సత్రంలో సాధుసన్యాసులకు పరిచర్య, తానే స్వయంగా చూస్తూవుండే వాడు. వ్రత ఉపవాసాలుకూడా ఉంటూ ఉండేవాడు. ఈ పనుల్లో అతనికి రాత్రి పది గంటలదాకా తెమలేది కాదు. కొత్తగా పెళ్ళిచేసుకున్న సంతోషం వారిలో ఏమీ కనపడ లేదు. ఎప్పుడైనా ఒకరోజున అంతఃపురంలోకి వచ్చేవాడు లేకపోతే అదీలేదు. వచ్చినా కూడా మామూలు సంభాషణే జరిగేది. పక్క-మీద, బాలీసు తలక్రిందకు లాక్కు-ని, పండు కుని, కళ్ళు మూసుకుని బిగ్గరగా—"ఇప్పుడు నీవే ఈ ఇంటికంతా యజమానురాలివి! కాస్త అంతా చూసి, సంసారం దిద్దు." అనేవాడు.

"అలాగే" అనేది పార్వతి తల తిప్పుతూ.

"ఇదిగో, ఈ పిల్లలంతా నీవాళ్ళే—" అనేవాడు భువనబాబు, భర్త సిగ్గుపడటం చూసి పార్వతి పెదవులమీద నవ్వు కనిపించేది.

భువనబాబు కొంచెం నవ్వు తెచ్చుకుని మరల అనేవాడు: "ఆఁ—మహేంద్రుడు నీ పెద్దబ్బాయి, బి. ఏ. కూడా ప్యాసయినాడు—ఎంత మంచివాడు!—ఎంత దయాధర్మాలు కలవాడు!—కాస్త ఆత్మీయతా, కొంచెం ఆదరమూ చూపిస్తే—"

పార్వతి నవ్వు నాపుకుని "నాకు తెలుసు. వాడు మన పెద్దబ్బాయని" అనేది.

"అవును, ఎందుకు తెలియదు! అలాంటివాణ్ణి ఎవ్వరూ చూసి ఉండరు, ఇక యశోద పిల్లకాదు ప్రతిమ. తప్పకుండా వస్తుంది; ఎందుకు రాదు? ముసలి తండ్రిని చూడటానికి ఎందుకు రాదూ? వచ్చినప్పుడు కాస్త దాన్ని—"

పార్వతి భర్త దగ్గరకు వచ్చి అతని బట్టతలమీద మెత్తని చేయివేసి "మీరాసంగతి ఆలోచించ నక్కర్లేదు. నేను యశోదను తీసుకురావటానికి మనిషిని పంపుతాను. లేక పోతే మహేంద్రుడే పోతాడు" అనేది.

"పోతాడా? సరే! నేను చాలా రోజులనుంచి చూడలేదు—మనిషిని పంపుతావా?"

"ఎందుకు పంపను? నా అమ్మాయిని తీసుకురావటం నాకు తెలియదా?"

వృద్ధుడు ఉత్సాహంతో లేచి కూర్చుని, ఇద్దరికీ ఉన్న సంబంధంకూడా మరిచి పోయి, పార్వతి తలను స్పృశించి ఆశీర్వదించేవాడు: "నీకు శుభం కలుగుతుంది. నువ్వు సుఖపడుతావు. భగవంతుడు నీకు...."తర్వాత ఆ వృద్ధునికి ఏవేవో సంగతులు జ్ఞాపకం వచ్చేవి. మళ్ళీ పక్కమీద పండుకుని, కళ్ళు మూసుకుని—"ఒక్కగాని ఒక్క అమ్మాయి—నన్ను ఎంత ప్రేమించేది!" అని మనస్సులో అనుకునేవాడు.

ఈ సమయంలో అతని నెరసిన మీసాల పక్కగా అశ్రుబిందువులు జారి బాలీసు మీద పడేవి. పార్వతి తుడిచేది. అతను మెల్లగా గొణుక్కునేవాడు—"ఆహా, మళ్ళీ అందరూ వస్తారు. ఇంకోమాటు ఇల్లూ వాకిలీ కళకళ లాడుతుంది—ఒక్కమాటుగా వెలిగిపోతుంది. పూర్వం సంసారం ఎంత బాగుండేది? కొడుకులు, కూతురు, భార్య—తిరణాలగా ఉండేది; పండగగా ఉండేది. తర్వాత ఒకనాడు అంతా చల్లారి పోయింది. కొడుకులు కలకత్తా వెళ్ళారు. యశోద అత్తవారింటికి పోయింది—మళ్ళీ అంధకారమూ, శ్మశానమూ—"

ఈ సమయంలో అతని మీసాలు రెండూ తడిసి బాలీసుకూడా తడిసేవి. పార్వతి ఆకులపాటుతో కన్నీరు తుడిచి—"మహేనుకు పెళ్లెందుకు చేయలేదు?" అని అడిగేది.

వృద్ధుడు అనేవాడు—"అలా అయితే నాకు మంచిరోజులు వచ్చేవే! నేనుకూడా చేద్దామనే అనుకున్నాను కాని వాడి మనస్సులో ఏమున్నదో ఎవరికి తెలుసు; వాడు పట్టుపట్టి వివాహం చేసుకోలేదు. అందుకనే ఈ ముసలితనంలో, ఇల్లంతా బావురు మంటూ ఉంటే—దరిద్రుని కొంపమాదిరి బోసికొట్టుతో ఉంటే—లక్ష్మి వదలిపెట్టి వెళ్ళిపోయినట్లుగా ఉంటే—ఇంట్లో ఎక్కడా వెలుగు అనేది కనపడకపోతే-ఈ—"

ఈ మాటలు వింటే పార్వతికి చాలా దుఃఖం వచ్చేది. ఆమె లేనినవ్వు తెచ్చుకుని కరుణస్వరంతో—"మీరు ముసలివారైతే, నేనూ త్వరగా ముసలిదాన్నవుతాను. ఆడ వాళ్లు ముసలివాళ్ళు కావటాని కెంతకాలం పడుతుంది!" అనేది.

భువనచౌదరి లేచి కూర్చుని, చేత్తో ఆమె గడ్డం పట్టుకుని ముఖంవంక చాలా సేపు చూస్తో ఉండిపోయేవాడు. శిల్పి ప్రతిమను అలంకరించి, తలమీద కిరీటం పెట్టి, అటూఇటూవంగి, చాలాసేపు ఎలాచూస్తూ ఉంటాడో, కొంచెం గర్వమూ, చాలాస్నేహమూ అతని ముఖంలో ఎలా కూడుకుంటుందో, అలానే భువనబాబు ముఖంలోనూ కూడుకునేవి. ఎప్పుడన్నా అతని నోటినుంచి అస్ఫుటంగా—"అయ్యో! నేను మంచి పనిచేయలేదు!" అని వెలువడేది.

"ఏమిటండీ, మంచిది కానిది?"

"ఈ యింట్లో నీవు శోభించవని అనుకుంటున్నా—"

"బాగానే శోభిస్తాను. మా కింకా శోభించడం, శోభించకపోవడం ఏముంది?" అనేది నవ్వుతూ. వృద్ధుడు మళ్ళీ పండుకుని మనస్సులో అనుకునేవాడు. "ఆఁ! ఆ సంగతి నాకు తెలుసు—తెలుసును! తప్పక నీకు మేలు కలుగుతుంది. భగవంతుడు నిన్ను కనిపెట్టి ఉంటాడు."

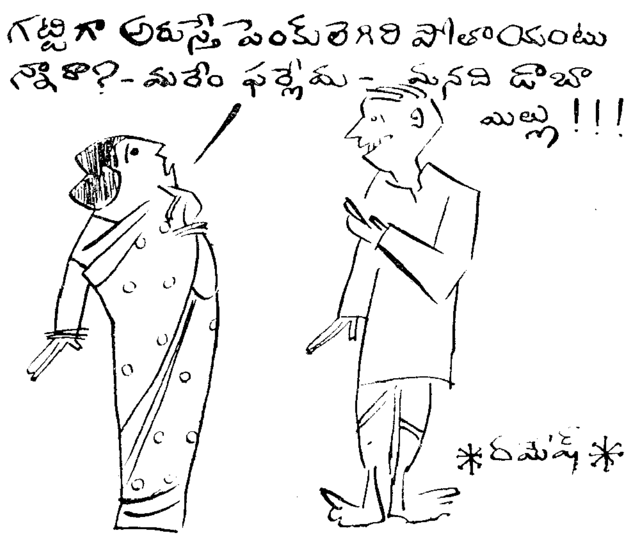

ఈ విధంగా ఒక మాసం గడిచింది. ఈ మధ్య ఒకమాటు చక్రవర్తి కుమార్తెను తీసుకుపోవడానికి వచ్చాడు. కాని పార్వతి పోవటానికి ఇష్టపడలేదు: "దారీ తెన్నూలేని సంసారం నాన్నా! ఇంకా కొన్నాళ్ళుండి వస్తాను" అన్నది తండ్రితో. తండ్రి ముఖం చాటు చేసుకుని నవ్వుకొని—"స్త్రీజాతే యిటువంటి" దని మనస్సులో అనుకున్నాడు. తండ్రి వెళ్ళిపోయిన తర్వాత పార్వతి మహేంద్రుని పిలిచి—"నాయనా! ఒకమాటు మన అమ్మాయిని తీసుకురా!" అన్నది.

మహేంద్రుడు తప్పించుకోవాలని చూశాడు. యశోద ఎంతమాత్రం రాదని అతనికీ తెలుసు: "నాన్న పోతే బాగుంటుం దనుకుంటాను" అని సంకోచిస్తూ అన్నాడు.

"ఛీ, అది బాగా ఉంటుందా? అంతకంటె మనిద్దరంపోయి తీసుకువద్దాము," అన్నది పార్వతి.

"మీరు వస్తారా?" అన్నాడు మహేంద్రుడు ఆశ్చర్యంతో.

"తప్పేముంది నాయనా! సిగ్గుపడవలసిన విషయం ఇందులో నాకేమీ కనపడటం లేదు. నేను వెళ్ళినందువల్ల యశోద వస్తే, దాని కోపం తగ్గిపోతే—రావటం నాకేమంత కష్టం!"

మర్నాడు మహేంద్రుడు ఒంటరిగానే యశోదను తీసుకురావటానికి పోయాడు. అక్కడ ఏమి కౌశలం చూపించాడో తెలియదు, కాని నాలుగోనాడు యశోదను వెంటపెట్టుకుని వచ్చాడు.

ఆ రోజున పార్వతి వొంటిమీద కొత్తవీ, చిత్రమైనవీ, విలువగలవీ, చాలా నగలున్నవి. కొన్ని ఆనాడే భువనబాబు కలకత్తా నుంచి తెచ్చియిచ్చాడు. పార్వతి అవి పెట్టుకుని కూర్చున్నది. దోవను వచ్చేటప్పుడు, యశోద కోపంతోనూ, అభిమానంతోనూ అనేక మాటలు వల్లించుకుంటూ వచ్చింది. కాని పినతల్లిని చూడగానే ఆమె స్తంభీభూతురాలైంది. ఆమె అనాలని, ద్వేషంతో వల్లించుకుంటూ వచ్చిన మాటలన్నీ మరచిపోయి అస్ఫుటంగా—"ఈమేనా!" అని అన్నది.

పార్వతి యశోదను చేయిపట్టుకొని ఇంట్లోకి తీసుకుపోయింది. దగ్గర కూర్చోపెట్టుకుని విసనకర్రతో విసరుతూ—"ఏం తల్లీ! అమ్మ మీద కోపమా?" అని అడిగింది.

యశోద ముఖం సిగ్గుతో కందిపోయింది. పార్వతి అప్పుడు తన వొంటిమీది నగలను ఒక్కొక్కటే తీసి యశోదను అలంకరింప నారంభించింది. యశోద విస్మయంతో "ఇదేమిటి?" అని అన్నది.

"ఏమీలేదు. ఇది మీ అమ్మ అభిలాష!"

నగలు పెట్టుకోవటం యశోదకు ఇష్టం లేకపోలేదు. అలంకారం పూర్తి అయినాక ఆమె పెదవులమీద చిరునవ్వుకూడా కనిపించింది. యశోదను అలంకరించి నిరాభరణయై, పార్వతి—"అమ్మమీద కోపమా తల్లీ?" అని అడిగింది.

"ఉహుఁ. కోపమెందుకు—కోప మేముంది?"

"అంతకాక మరేముంది తల్లీ! ఇది మీ తండ్రిగారిల్లు. పెద్దయిల్లు....ఎంతోమంది దాసదాసీలు కావలసి ఉంటారు. నేనూ ఒక దాసీనేగా. ఛీ. దాసదాసీల మీద అలగటం బాగా ఉంటుందా తల్లీ!"

యశోద ఏళ్లకు పెద్దదయినా మాటల్లో ఇంకా చాలా చిన్నది. ఆమె కలవరపడింది. పార్వతి విసనకర్రతో విసరుతూ అన్నది:

"దరిద్రుల బిడ్డను, మీ దయవల్ల ఇక్కడ కొంచెం చోటు చిక్కింది. ఎంతమంది దీనులూ, అనాధులూ మిమ్మల్ని ఆశ్రయించి బ్రతకటంలేదు?—నేను కూడా వారిలో ఒకతెను, ఆశ్రితులను ..."

పార్వతి ఆమె రెండు చేతులూ పట్టుకున్నది.

"నా తప్పలన్నీ ఎంచబోకు తల్లీ!" అన్నది.

మరునాడు మహేంద్రుడు యశోదను చాటుకు పిలిచి...."ఏం, కోపం ఏమన్నా తగ్గిందా?" అని అడిగాడు.

యశోద చప్పున, అన్న కాళ్ళు పుచ్చుకొని...."అన్నా! కోపంలో....ఛీఛీ.... ఏమేమో వాగాను. చూడు, ఆవెక్కడా వెల్లడించకు!" అన్నది. మహేంద్రుడు నవ్వ నారంభించాడు.

''మారుతల్లి ఎక్కడన్నా ఇంత ప్రేమ చూపిస్తుందా, అన్నాయి!'' అని యశోద అడిగింది.

రెండు దినాలు గడిచినాక యశోద తండ్రి దగ్గిరికిపోయి....''ఇంకా రెండు మూడు మాసాల దాకా రానని వారికి ఉత్తరం రాయి నాన్నా!'' అన్నది.

''ఎందుకు తల్లీ?'' అన్నాడు భువనబాబు ఆశ్చర్యంతో.

యశోద సిగ్గుపడుతూ. మందహాసంచేసి—''నా వొంట్లో అంత బాగాలేదు. కొన్నాళ్ళు పిన్ని దగ్గర ఉంటాను'' అన్నది.

ఆనందంతో వృద్ధుని కళ్ళవెంట జలజల నీరు కారింది. సాయంత్రం పార్వతిని పిలిచి—''నువ్వు నా పరువు నిలిపావు? నూరేళ్లు బ్రతుకు—నూరేళ్లు బ్రతుకు!'' అని ఆశీర్వదించాడు.

''అదేమిటండీ—'' అన్నది పార్వతి.

''అదేమిటో నే నిప్పుడు సరిగా చెప్పలేను—భగవంతుడా! ఇప్పుడు నువ్వు నన్నెంత అవమానంనుంచీ, మనోదుఃఖంనుంచీ తప్పించావు?''

ఆ సందె చీకటిలో భర్త కళ్ళలో నీరు నిండటం పార్వతికి కనిపించలేదు. ఇక వినోదలాల్, భువనబాబు చిన్నకొడుకు మిగిలాడు. వాడు పరీక్షకు కూర్చుని వచ్చి నాక మళ్ళీ చదవటానికి పోలేదు.

(ముగింపు వచ్చే సంచికలో)

శరత్‌బాబు

(గత సంచిక తరువాయి)

చంద్రముఖి ఇంటినుంచి తిరిగి వచ్చినాక దేవదాసు, పిచ్చివానిలాగా రోడ్ల వెంట తిరిగాడు! ఒకనాడు ధర్మదాసు ఏమో చెప్పబోతే, వాడిని గుడ్లురిమి బెదిరించాడు. దేవదాసు ధోరణి చూసేవరకు చున్నీలాలుకు కూడా ఏమీ చెప్పటానికి ధైర్యం

లేకపోయింది. ధర్మదాసు ఏడుస్తూ "చున్నీబాబూ! ఎందుకు వీరిలా మారిపోయారు ?" అని చున్నీని అడిగాడు.

"అదే, ధర్మదాస్! ఏమి జరిగిందేమిటి ?" అని చున్నీ మరల ప్రశ్నించాడు.

ఒక అంధుడు ఇంకో అంధుణ్ణి దోవ చూపించమని అడిగాడు! అసలు సంగతేమిటో తెలియదు: ధర్మదాసు కళ్ళు తుడుచుకుంటూ —"చున్నీబాబూ! ఏలాగైనా సరే, దేవదాసును ఒకమాటు వాళ్ళ తల్లిదగ్గరికి పంపించు. ఇక చదవ దలచనప్పుడు ఇక్కడ ఉండి ఏమిచేస్తాడు ?" అన్నాడు.

ఆ మాట నిజమే. చున్నీలాలు ఆ సంగతే ఆలోచించ నారంభించాడు.

నాలుగైదు రోజులు గడిచాక ఒకనాడు చున్నీబాబు సాయంకాలం బయటకు పోతూ ఉండగా దేవదాసు ఎక్కడనుంచో వచ్చి అతని చేయిపట్టుకొని—"అక్కడికే పోతున్నావా, చున్నీబాబూ?" అని అడిగాడు.

చున్నీలాలు సగం చచ్చి—"ఆఁ. ఇక వద్దంటే పోను," అన్నాడు.

"ఉహూఁ, నేను వద్దనను. కాని నాకిక సంగతి చెప్పు—నువ్వు ఏ ఆపేక్షతో అక్కడికి పోతున్నావు ?"

"వేరే ఆపేక్షేముంది, కాలం గడపటానికే."

"గడుస్తుందా ? ఏది, నాకు గడవటం లేదే. నేను కూడా కాలం గడపాలనుకుంటున్నాను!"

చున్నీలాలు కాసేపు అతని ముఖంవంక చూస్తూ ఉండిపోయాడు—అతని మనస్సులో సంగతులు ముఖాన్నిబట్టి తెలుసుకోవా లన్నట్టుగా! తర్వాత—"దేవదాస్! అసలు వ్యవహారమేమిటో కాస్త చెప్పుతావా ?" అని అడిగాడు.

"ఏమీ లేదు."

"చెప్పవా ?"

"కాదు చున్నీ, చెప్పటాని కేమీ లేదు."

చున్నీ చాలాసేపు నేలవంకచూసి—"దేవదాస్! నా మాట ఒకటి నిలుపుతావా ?" అని అడిగాడు.

"ఏమిటి ?"

"అక్కడికి ఇంకోమాటు రావాలి. నేను మాట ఇచ్చాను."

"అవాళ మనం వెళ్ళినచోటుకే కదూ ?"

"ఆఁ—"

"ఛీ, నాకు బాగుండదు."

"నీకు బాగా ఉండేటట్టు నేను చేస్తానుగా."

దేవదాసు కొంచెంసేపు అన్యమనస్కునివలె మాట్లాడకుండా ఉండి—"సరే వెళ్ళ దాము, పద !" అన్నాడు.

* * *

దేవదాసును అధోగతిలోకి ఒక మెట్టు క్రిందకు దించి మన్నీలాలు ఎటో తప్పుకు పోయాడు. దేవదాసు ఒక్కడే చంద్రముఖి గదిలో క్రింద కూర్చుని మద్యం తాగు తున్నాడు. చంద్రముఖి అతని దగ్గరనే కూర్చుని, విచారంతో అతని ముఖంవంక చూస్తూ "దేవదాస్, ఇక త్రాగబోకు" అంది భయంతో.

దేవదాసు గ్లాసు క్రిందపెట్టి ముఖం చిట్లించుకుని...."ఎందుకు?" అన్నాడు.

"మద్యం అలవాటు చేసుకుని కొద్దిరోజులే అయింది. అంత ఎక్కువ భరాయించలేవు."

"భరాయించటం కోసం కాదు నేను మద్యం త్రాగటం. ఇక్కడ ఉండటానికే త్రాగుతున్నాను."

ఈ మాట చంద్రముఖి అనేకసార్లు విని ఉన్నది. ఒక్కొక్కప్పుడు తల గోడకు వేసి పగలగొట్టుకుని చద్దామనికూడా అనుకున్నది—దేవదాసును ఆమె ప్రేమించింది. దేవదాసు మద్యం గ్లాసు విసిరివేశాడు. అదిపోయి సోఫాకోటికి కొట్టుకొని చూర్ణమై పోయింది. తర్వాత దేవదాసు బాలీసు లాక్కుని పండుకుని తొట్రుపడుతున్న స్వరంతో చెప్ప నారంభించాడు:—"నాకు లేచిపోయే సత్తువలేదు. అందుకనే ఇక్కడ కూర్చు న్నాను. నాకు స్మృతి ఉండటంలేదు....అందుకనే నీ ముఖంవంక చూసి మాట్లాడ గలుగుతున్నాను. చం-ద-రా....ఇంకా నాకు పూర్తిగా తెలివి పోలేదు. కాస్త ఉన్నది— నిన్నంటుకోలేను. నీవంటే పరమ అసహ్యం."

చంద్రముఖి కళ్ళు తుడుచుకొని, మెల్లగా—"దేవదాస్! ఇక్కడికి ఎంతోమంది వస్తారు. కాని వాళ్లెవరూ మద్యం అంటుకోరు" అన్నది.

దేవదాసు కళ్ళు విప్పుకుని లేచికూర్చుని తడబడుతూ, చేతులు అటూఇటూ తిప్పుతూ...."అంటుకోరా ? నా దగ్గర తుపాకి ఉంటే వాళ్ళని కాల్చివేసేవాణ్ణి. వాళ్ళు నాకంటే కూడా పాపిష్టులు చంద్రముఖీ." కొంచెం సేపాగి మళ్ళీ "ఎప్పుడైనా తాగుడు వదలి పెట్టితే—అసలు వదలిపెట్టనులే—మళ్ళీ నేను నీదగ్గరికి రాను. నాకు ఈ మాత్ర మైనా దోవ కనపడుతున్నది, కాని వారికేదీ ?" అన్నాడు.

కాసేపు ఆగి మద్యాన్ని సంబోధించి మళ్ళీ చెప్పనారంభించాడు

"ఓ నా ఆపద్బంధువా! నేను చాలా కష్టంలో ఉండి నిన్ను అలవాటు చేసుకున్నాను, నిన్ను నేను వదలిపెట్టను, వదలిపెట్టలేను."

దేవదాసు బాలీసుమీద ముఖం రుద్ద నారంభించాడు.... చంద్రముఖి తొందరగా అతని దగ్గరికి వచ్చి ముఖంపైకి ఎత్తింది. దేవదాసు ముఖం చిట్లించుకుని అన్నాడు:

"ఛే, నన్ను అంటుకోబోకు. ఇంకా నాకు తెలివి వున్నది. చంద్రముఖీ! నీకు బాగా తెలియదు....నాకు తెలుసును, నిన్ను నేను ఎంత అసహ్యించుకుంటున్నదీ? నిన్ను ఎప్పుడూ ఏవగిస్తాను. అయినా నీ దగ్గరికి వస్తాను. కూర్చుంటాను. మాట్లాడతాను. లేకపోతే నాకు గత్యంతరం లేదు: ఈ సంగతి నీకు అర్థమవుతుందా? హ, హ్హ, హ్హ— ఎవరైనా, పాపం చీకట్లో తప్ప చేయరు, నేను ఇక్కడికి వచ్చి తాగుబోతు నవుతున్నాను. ఇంతకంటే మంచిచోటు ఈ ప్రపంచంలో ఇంకెక్కడ ఉన్నది. ఇక— మీరంతా—"

దేవదాసు దృష్టిని కేంద్రీకరించి కాసేపు చంద్రముఖి విచారముఖం వంక చూసి— "ఆహా! సహనశక్తి నీలో ఉట్టిపడుతూంది. స్త్రీలు ఎంత అవమానమూ, తిరస్కారమూ, ఎన్ని అత్యాచారాలూ, ఉపద్రవాలూ సహింపగలరో దానికి నువ్వే తార్కాణం!'

తర్వాత వెల్లికల పండుకొని మెల్లగా అనుకోసాగాడు:

"చంద్రముఖి అట, నన్ను ప్రేమిస్తున్నదట!—నా కక్కర్లేదా ప్రేమ—అక్కర్లేదు. లేదంటే లేదు. నాటకాలు ఆడేవాళ్ళను చూశాముగా, ముఖానికి నామూ మసీ పూసుకొని, దొంగ లవుతారు—బిచ్చమెత్తుతారు—రాజులవుతారు—రాణీలవుతారు—ప్రేమిస్తారు—ఎన్నో ప్రేమ సంగతులు చెప్పుతారు—ఎంతో ఏడుస్తారు— అంతా నిజమయినట్లుగా ! అలాగే చంద్రముఖికూడా నా దగ్గర నాటకం ఆడుతున్నది. నేను చూస్తున్నాను....కాని నాకు దాని సంగతే జ్ఞాపకం వస్తూఉంటుంది. ఒక్క క్షణంలో అంతా అయిపోయింది. అది ఎటు వెళ్లిపోయింది? నేను ఎటు వచ్చేశాను ? ఇక నా జీవితానికంతకూ మంచి అభినయం ఆరంభమైంది. ఒకరు పక్కా తాగుబోతు. ఇంకొకతె—సరే, అదే కానీయి—అదేకానీయి—పోయేదేముంది! ఆశలేదు, భరవాసా లేదు, సుఖంలేదు, కోరికలేదు. వహ్వా! అదే కానీయి!"

తర్వాత దేవదాసు ప్రక్కకుపొర్లి ఏమేమో గొణగనారంభించాడు. చంద్రముఖికి ఏమీ అర్థంకాలేదు. కాసేపట్లో దేవదాసు నిద్రపోయాడు—అప్పుడు చంద్రముఖి దగ్గరకువచ్చి కూర్చున్నది. కొంగు తడిపి ముఖమంతా తుడిచి, తడిసిన దిండు మార్చింది. విసనకర్ర తీసుకొని కాసేపు విసరి, చాలాసేపు తలవంచుకు కూర్చున్నది. రాత్రి ఒంటిగంట అయాక దీపం పెద్దచేసి, తలుపు దగ్గరకు లాగి ఇంకో గదిలోకి వెళ్ళిపోయింది.

*　　　*　　　*

దేవదాసూ, అతని అన్న ద్విజదాసూ, ఇంకా గ్రామస్తులు కొందరూ జమీందారు నారాయణ ముఖర్జీకి అగ్నిసంస్కారం చేసి ఇంటికి తిరిగి వచ్చారు. ద్విజదాసు బిగ్గరగా ఏడుస్తూ ఉన్నాడు. అతనిస్థితి పిచ్చివానిలాగా ఉన్నది. గ్రామస్తులు ఐదారుగురు కూడా అతన్ని పట్టుకుని ఆపలేకుండా ఉన్నారు. దేవదాసు శాంతంగా స్తంభానికి అనుకొని కూచున్నాడు. అతని నోట మాటాలేదు; కంట తడీ లేదు. ఎవ్వరూ వచ్చి అతన్ని పట్టుకోవటమూ లేదు—ఓదార్చాలనే ప్రయత్నమూ లేదు. మధుసూదన ఘోషు మాత్రం ఒకమాటు అతని దగ్గరికి వచ్చి—"ఏమి చేస్తాం, నాయనా! నొష్ట రాసింది—" అంటూ ఏమేమో చెప్పబోయాడు, కాని దేవదాసు చెప్పనీకుండానే ద్విజదాసు వంక వేలు చూపించి "అక్కడ" అని అన్నాడు. ఘోషు మహాశయుడు అప్రతిభుడై—"అవును. వారికెంత దుఃఖం—" అంటూ వెళ్ళిపోయాడు. ఇక ఎవ్వరూ అతని దగ్గరిగి రాలేదు. రెండు ఝాములయినాక దేవదాసు అర్ధ మూర్ఛితావస్థలో ఉన్న తల్లిదగ్గరికి పోయి కాళ్ల దగ్గర కూర్చున్నాడు. ఆమెను చాలామంది స్త్రీలు చుట్టి ఉన్నారు. పార్వతి నాయనమ్మకూడా అక్కడనే ఉన్నది. ఆమె శోకార్తురాలైన సద్యవిధవను భగ్నస్వరంతో సంబోధించి—"అమ్మాయీ! ఒకమాటు కళ్ళు తెరచిచూడు, దేవదాసు వచ్చాడు" అన్నది.

దేవదాసు—"అమ్మా" అని పిలిచాడు.

ఆమె ఒక్కమాటు కళ్ళు తెరచి—"నాయనా" అన్నది. తర్వాత మూసిన కనుకొంకుల నించి కట్టతెగిన ప్రవాహంలాగ అశ్రుధార ప్రవహించింది. స్త్రీలు ఒక్కమాటుగా గొల్లుమని ఏడ్చారు. దేవదాసు కాసేపు తల్లి కాళ్ళమీద తలపెట్టి, తర్వాత నెమ్మదిగా తండ్రి చనిపోయిన గదిలోకి పోయాడు. అతని కంట నీరు లేదు. శాంత—గంభీర మూర్తి, ఎర్రని కళ్ళతో పైవంకచూస్తూ నేలమీద కూచున్నాడు. అప్పుడు అతని వాలకం చూస్తే ఎవరైనా భయపడతారు. కణతలమీది నరాలు తాళ్ళవలె ఉబ్బినవి. సంస్కారం లేక వెంట్రుకలు నిక్కబొడుచుకున్నవి. దబ్బపండువంటి శరీరంమీద సిరా పూసినట్టుగా ఉన్నది. కలకత్తాలోని అనాచారాలే కాక ఒక రాత్రల్లా జాగరణ చేశాడు; పైన తండ్రిచావు; ఒక సంవత్సరం క్రింద చూసినవాళ్ళెవరూ అతన్ని ఇప్పుడు చప్పున గుర్తించలేరు.

కొంచెం సేపయినాక పార్వతితల్లి అతనిని వెతుకుతూ తలుపు తెరచుకొని లోపలికి వచ్చి—"దేవదాస్!" అని పిలిచింది.

"ఏమిటి అత్తయ్యా?"

"ఇలా ఉంటే జరగదు నాయనా!"

దేవదాసు ఆమెవైపుకు తిరిగి—"ఏం చేశాను అత్తయ్యా ?" అన్నాడు.

ఏమి చేసిందీ ఆమెకు తెలుసు. కాని జవాబివ్వలేక పోయింది. ఆమె దేవదాసు తలను దగ్గరికి తీసుకొని—"మా తండ్రివి కాదూ !" అన్నది.

"ఏమిటి అత్తయ్యా?"

"మా బాబువి కాదూ!"

దేవదాసు ఆమె హృదయంలో తలపెట్టి ఒక అశ్రుబిందువు రాల్చాడు.

దుఃఖ పరివారాలకు కూడా కాలం గడుస్తుంది. క్రమంగా తెల్లవారింది. ఏడుపులూ మొత్తుకోళ్ళూ చాలవరకు తగ్గినవి. ద్విజదాసు ఒక్కమాటుగా మామూలు స్థితిలోకి వచ్చివేశాడు. వాళ్ళ తల్లి కూడా లేచింది. కళ్ళు తుడుచుకుంటూ నిత్యకృత్యాలు చేసుకో నారంభించింది.

రెండు రోజులు గడిచినాక ద్విజదాసు తమ్ముణ్ణి పిలిచి—"దేవదాస్! తండ్రిగారి శ్రాద్ధానికి ఎంత ఖర్చుపెట్టటం మంచిది?" అని అడిగాడు.

దేవదాసు అన్నముఖం వంక చూసి—"మీ కుచితమని తోచినంత" అన్నాడు.

"కాదు భాయీ! ఇప్పుడు నా ఒక్కడి ఇష్టంతో పని జరగదు. నీవూ పెద్దవాడి వయావు. నీ అభిప్రాయం తెలుసుకోవడం కూడా అవసరం."

"రొఖ్ఖం ఎంత నిలవున్నది?"

"ఉమ్మడిని లక్షా యాభై వేలు ఉంటవి. పది పన్నెండు వేలు ఖర్చుపెట్టితే సరిపో తుందని నా ఉద్దేశం. ఏమంటావు?"

"నా కెంత వస్తుంది?"

ద్విజదాసు సంకోచిస్తూ—"ఆ, నీకూ సగం వస్తుంది. పదివేలు ఖర్చుపెట్టితే నీకో డెబ్బయివేలూ నాకో డెబ్బయివేలూ మిగులుతవి."

"మరి అమ్మకో?"

"అమ్మ రొఖ్ఖం ఏమి చేసుకుంటుంది? ఈ ఇంటికి పెద్దతల ఆమేనాయె, మనమే పోషిద్దాం."

దేవదాసు కాసేపు ఆలోచించి—"నీ వంతు అయిదువేలు, నావంతు ఇరవై అయిదు వేలు ఖర్చు పెడదాము. మిగతా యాభై వేలలో నేను పాతికవేలు తీసుకుంటాను, శేషించిన పాతికవేలూ తల్లిగారిపేర జమ ఉంటవి. మీ అభిప్రాయం ఏమిటి?"

మొదట ద్విజదాసు సిగ్గుపడ్డాడు. తర్వాత—"చాలా మంచి సంగతి. నా సంగతి తెలుసుగా—భార్యా, కొడుకులూ, కూతుళ్ళూ—వాళ్ళకు ఒడుగులూ, పెళ్ళిళ్ళూ-బోలెడు ఖర్చు పెట్టాల్సి ఉంటుంది. ఈ ఉద్దేశం బాగానే ఉన్నది." అని కొంచెంసేపు ఆగి—

"సరే, కొంచెం రాసుకుంటే—" అన్నాడు.

"రాత కూతలవల్ల వచ్చేదేమున్నది—నలుగురిలో నగుబాటు తప్పితే? డబ్బు వ్యవహారం గోప్యంగా జరిగిపోవటమే మంచిదని నా ఉద్దేశం."

"మంచిదే. కాని ఏ కాలానికి ఎలా ఉంటుందో—"

"సరే, నేను రాసిస్తాను." అని దేవదాసు ఆ రోజునే కాగితం వ్రాసి ఇచ్చాడు.

మర్నాడు మధ్యాహ్నం దేవదాసు క్రిందకు దిగివస్తూ, పార్వతి మెట్టుఎక్కి వస్తూ ఉండటం చూసి, ఆగిపోయాడు. పార్వతి అతన్ని చూసింది. ఆమెకు కొంచెం దుఃఖం కూడా కలిగింది. దేవదాసు ఆమె దగ్గరికి వచ్చి శాంత గంభీర స్వరంతో—"ఎప్పుడొచ్చావు పార్వతీ?" అని అడిగాడు.

మూడు సంవత్సరాలు గడిచినాక విన్నా అదే గొంతు!

పార్వతి తలవంచుకుని—"ఉదయమే వచ్చాను," అన్నది.

"చాలా రోజులనుంచి చూడటం పడలేదు. కులాసాగా ఉన్నావా?"

పార్వతి తలతిప్పింది.

"చౌదరిగారు బాగున్నారా? పిల్లా జల్లా అంతా క్షేమమా?"

"అంతా క్షేమమే" అని పార్వతి ఒక మాటు దేవదాసు ముఖంవంక చూసింది. కాని అతను ఏవిధంగా ఉన్నదీ, ఏమి చేస్తున్నదీ ఒక్క ప్రశ్నకూడా అడగలేక పోయింది.

అసలు నోటివెంట మాటే రాలేదు

"ఇంకా కొన్నాళ్ళుంటావుగా?"

"ఆఁ."

'అయితే ఇంకేం—" అని దేవదాసు బయటకు వెళ్ళిపోయాడు.

శ్రాద్ధం సక్రమంగా జరిగిపోయింది. కాని వివరాలు ఎత్తుకుంటే చాలా వ్రాయవలసి ఉంటుంది. అందుకని దాన్ని వదలివేస్తున్నాను. శ్రాద్ధం అయిన మర్నాడు పార్వతి ధర్మదాసును చాటుకుపిలిచి అతనిచేతిలో బంగారంగొలుసు పెట్టి—"ధర్మా, ఇది మీ అమ్మాయికి పెట్టుకో." అని అన్నది.

ధర్మదాసు ఆమెవంక చూసి, అసలే తడిగాఉన్న కళ్ళల్లో నీరు తెచ్చుకుని—"ఆహా! నిన్ను చూసి ఎంతకాలమైంది! అంతా క్షేమమేనా తల్లీ?" అని అడిగాడు.

"అంతా క్షేమమే. నీ పిల్లలందరూ బాగున్నారా?"

"ఆఁ. బాగానే ఉన్నారు."

"నువ్వు బాగున్నావా?"

ఈమాటు ధర్మదాసు ఒక నిట్టూర్పువిడిచి—"ఇంకా ఏంబాగు! వారు కూడా పోయారు. నేనుకూడా దాటిపోతే బాగుంటుందని అనుకుంటాను." అని ధర్మదాసు శోకావేశంలో, ఏమేమో చెప్పుకుపోతున్నాడు. కాని పార్వతి అడ్డువచ్చింది. ఈ సంగతు లన్నీ వింటానికి ఆమె హారం ఇవ్వలేదు.

"అదేమిటి ధర్మా, నువ్వు లేకపోతే దేవదాసును ఎవరు చూస్తారు?"

ధర్మదాసు తలబాదుకొని—"చిన్నవాడుగా ఉన్నప్పుడు ఎలానో చూశాను. ఇప్పుడు చూడకుండా ఉండటమే మంచిది పారూ, బతికిపోతాము" అన్నాడు.

పార్వతి ఇంకా కొంచెం దగ్గరికి వచ్చి—"ఒక్క సంగతి నాకు నిజం చెప్తుతావా, ధర్మా?" అని అడిగింది.

"ఎందుకు చెప్పను తల్లీ?"

"అయితే నిజం చెప్పు, దేవదా ఇప్పుడు ఏం చేస్తున్నాడు?"

"ఏం చేస్తాడు? నా తలకాయ!"

"విప్పి చెప్పు ధర్మా?"

ధర్మదాసు ఇంకోమాటు తల బాదుకొని—"ఇంకా ఏమి విప్పిచెప్పేది తల్లీ? అవన్నీ చెప్పేసంగతులా! ఇప్పుడు తండ్రికూడా లేడు—చేతికి బోలెడు డబ్బు వచ్చింది. ఈ మాటు పట్టపగ్గా లుంటవా?" అన్నాడు.

పార్వతి ముఖం ఒక్కమాటుగా నల్లబడింది. వాడిచ్చిన సూచనలబట్టి ఆమె కొంత గ్రహించి, స్తబ్దురాలై "ఏమిటి నువ్వు చెప్పేది ధర్మా?" అన్నది.

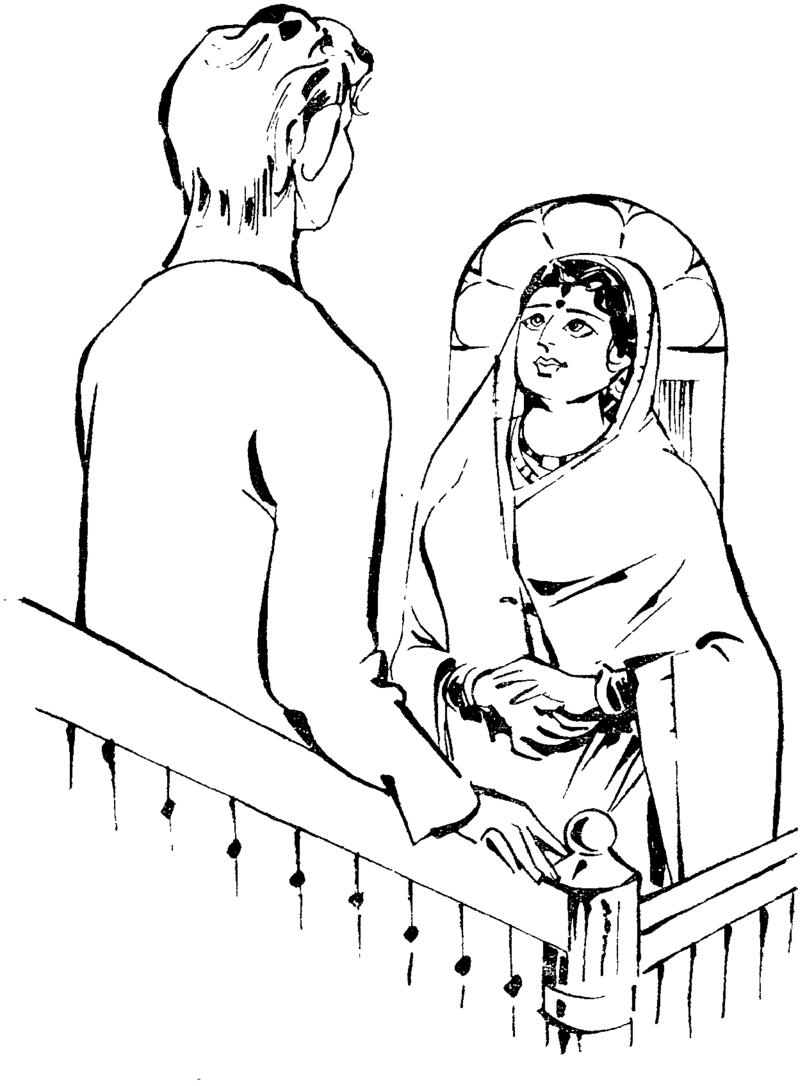

మనోరమ వ్రాసిన ఉత్తరాన్నిబట్టి ఆమె ఇదివరకు కొంత తెలుసుకున్నది. కాని అప్పుడు నమ్మలేదు.

ధర్మదాసు తను చెప్పేది నిజమన్నట్టుగా తలత్రిప్పి, చెప్పనారంభించాడు!

“తిండిలేదు, నిద్రలేదు. ఎప్పుడూ బుడ్లకు బుడ్లు బ్రాంది తాగుతూ ఉంటాడు.

ఒకోమాటు నాలుగైదు రోజుల దాకా కనపడడు—ఎక్కడ పడిఉంటాడో. అంతు తెలి యదు. బోలెడు డబ్బు తగలేశాడు! ఎన్నో వేలవి నగలే చేయించాడని విన్నాను."

పార్వతి ఆపాదమస్తకమూ కంపించింది.

"ఈ సంగతి నిజమేనా ధర్మదాస్?" అని అడిగింది.

ధర్మదాసు వెనుకటి ధోరణిలోనే చెప్ప నారంభించాడు:

"బహుశా నీమాట వింటాడనుకుంటాను. ఒకమాటు విచారింపకూడదూ? బంగార పంటి వళ్ళు గుల్లయి పోయింది. ఇలా తిరుగుతో ఇంకెన్నాళ్ళు బ్రతుకుతాడు? ఈ సంగతులు ఎవరికి చెప్పేది? తల్లీ, తండ్రీ, అన్నలకూ చెప్పవల్ల కాదాయె!" అని ధర్మ దాసు తల తపతప బాదుకుని—"తల పగులగొట్టుకుని చావ బుద్ధేస్తున్నది, పారూ. నాకు బతకాలనే కోరికే లేదు." అన్నాడు. పార్వతి లేచి వెళ్ళిపోయింది.

నారాయణబాబు మరణవార్త విని పార్వతి ఇక్కడకు పరుగెత్తుకొచ్చింది. ఈ ఆప త్సమయంలో దేవదాసు దగ్గరికి పోవటం ఉచితమని ఆమె తలచింది. కాని, ఆమెకు ప్రియమైన దేవదాసు ఇక్కడ ఇలా అయిపోతున్నాడు! ఆమెకు ఎన్నో సంగతులు జ్ఞాపకం రా నారంభించినవి. దేవదాసుకంటే తన్నే ఆమె ఎక్కువ తిట్టుకున్నది. తానుంటే దేవ దాసు ఇలా అయిపోయేవాడా? అని ఆమె లక్షసార్లు అనుకున్నది. పూర్వం ఆమె తన చేత్తో దాసు ఉరికాడు మెడకు తగిలించుకున్నది. ఇప్పుడది బిగుసుకున్నది. దేవదాసు ఇక్కడ ఇలా పాడైపోతూ వుంటే ఆమె పరుల కుటుంబం చక్కబెట్టటంలో నిమగ్ను రాలై ఉంది! ఇక్కడ ఆమె సర్వస్వం తిండిలేకుండా మాడిపోతూ ఉంటే—అక్కడ పరులు తనవారనుకుని అన్నదానంచేస్తూ ఉంది! ఇవ్వాళ ఆమె దేవదాసు కాళ్ళదగ్గర తల పగులగొట్టుకు చావాలని ప్రతిజ్ఞ చేసుకున్నది.

పొద్దు ఎటవాలింది. పార్వతి దేవదాసు గదిలో ప్రవేశించింది. దేవదాసు పక్క మీద కూర్చుని లెఖ్ఖలు చూసుకుంటున్నాడు. పార్వతి మెల్లగా తలుపువేసి నేలమీద కూర్చు న్నది. దేవదాసు తలెత్తిచూసి నవ్వాడు. అతని ముఖం విచారంగా ఉన్నప్పటికీ శాంతంగా ఉన్నది. అతను హఠాత్తుగా—"అపవాదువేస్తే?" అన్నాడు కౌతుకంగా.

పార్వతి మాట్లాడలేదు. సిగ్గుపడింది. నల్ల కలువలవంటి నేత్రాలతో ఒకమాటు అతని వంకచూసి తల వంచుకున్నది. ఆ చూపులతోనే "ఈ మాట నా హృదయంలో శూలం వలె ఎప్పటికీ గుచ్చుకున్నది. ఇంకా నన్నెందుకు హేళనచేస్తావు?" అని తెలిపింది. పార్వతి ఏమేమో చెప్పాలని వచ్చింది. కాని అంతా మరచిపోయింది. దేవదాసు దగ్గర ఆమె మాట్లాడలేదు. దేవదాసు మరల నవ్వుతూ—"నేను గ్రహించాను లేవే, గ్రహిం చాను! సిగ్గు పడుతున్నావు కదూ;" అన్నాడు.

పార్వతి అప్పటికీ మాట్లాడలేకపోయింది. దేవదాసు మరల చెప్పనారంభించాడు.

"దానికింత సిగ్గుపడటం ఎందుకూ? ఇద్దరం కలిసి ఏదో కుర్రతనం చేష్టలు చేశాము-కాని మధ్యలో రసాభాస అయింది. కోపంవచ్చి నీ నోటికి వచ్చింది నీవన్నావు. నేనూ ముఖాన గుర్తుపెట్టాను. ఏం బాగాలేదూ?"

దేవదాసు మాటలలో శ్లేషకానీ, వ్యంగ్యంకానీ ఏమాత్రమూ లేదు. ప్రసన్నుడై నవ్వుతూ నవ్వుతూ గడిచిపోయిన దుఃఖగాథ వినిపించాడు. కాని పార్వతి హృదయం పగిలిపోతూ ఉన్నది. ఆమె నోట గుడ్డపెట్టుకుని, శ్వాసబిగబట్టి మనస్సులో—"ఈ మచ్చే నాకు ఓదార్పు దేవదా—నా మూలధనం! నీవు నన్ను చాల ప్రేమతో చూసేవాడివి. అందుకనే మన బాల్యచరిత్రను నా నొసట రాశావు. ఇది సిగ్గుచేటు కాదు. నాకు గౌరవ చిహ్నం!" అని అనుకున్నది.

"పారూ!"

పార్వతి నోటిమీదనుంచి గుడ్డ తియ్యకుండానే—"ఏమిటీ?" అని అడిగింది.

"నీమీద నాకు చాలాకోపం వస్తున్నది!" ఈ మాటు దేవదాసు కంఠస్వరం కొంచెం మారనారంభించింది—"నాన్న గతించాడు. ఇప్పుడు నాకెంత కష్టమనాలో చూడు; నువ్వుంటే నాకేమి దిగులుండేది కాదు కదా! మరెన్ను నువ్వెరుగుదువు. ఇక అన్నయ్య స్వభావం నీకు తెలియందికాదు. అమ్మను ఏంచెయ్యమంటావో నీవే చెప్పు? ఇక నా సంగతంతా అగమ్యగోచరంగా ఉన్నది. నువ్వు ఉన్నట్లయితే నిశ్చింతగా అంతా నీ చేతికి అప్పగించి....అదేమిటి పారూ?"

పార్వతి వెక్కి-వెక్కి- ఏడవసాగింది. "ఏడుస్తున్నావా? అయితే ఈ ప్రసంగం ఇంతటితో కట్టిపెట్టాను" అన్నాడు దేవదాసు.

పార్వతి కళ్ళు తుడుచుకుంటూ—"కాదు, చెప్పు" అన్నది.

దేవదాసు ఒక్క- క్షణంలో గొంతుమార్చుకుని—"పారూ, నువ్వు పక్కా- ఇల్లాలివయ్యావే" అన్నాడు.

పార్వతి పెదవి కొరుక్కొని మనస్సులో—"ఇల్లాలు కాదు, మన్ను! గన్నేరుపూలు దేవుడి పూజకు పనికివస్తాయా?" అని అనుకున్నది.

దేవదాసు పకపక నవ్వుతూ—"నాకు బలేనవ్వు వస్తుంది, పారూ! కాస్తదానివి, ఇప్పుడెంత పెద్దదానివయావు! పెద్ద మేడా, పెద్ద జమీందారీ, పెద్దపెద్ద పిల్లలూ-ఇంకా చౌదరిగారూ—అందరూ పెద్దవారే కాదు పారూ?" అని అడిగాడు.

పార్వతి మనస్సును రంజింపజేసే వాటిలో చౌదరిగారు కూడా ఒకరు. వారు తలపుకు రాగానే ఆమెకు నవ్వువచ్చేది. అందుకనే ఇటువంటి దుఃఖంలో కూడా నవ్వు వచ్చింది.

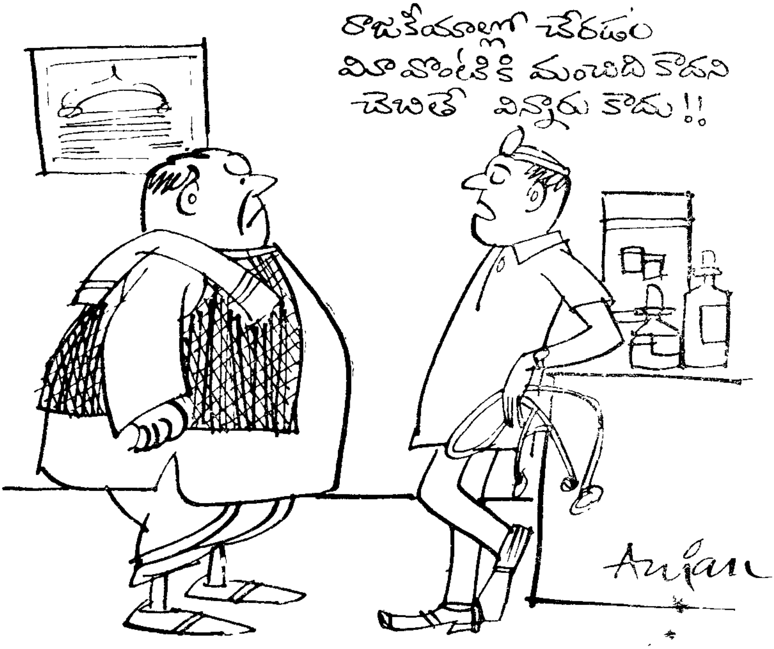

దేవదాసు కృత్రిమ గాంభీర్యముతో-"ఒక సహాయం చేసి పెట్టగలవా?" అని పార్వతిని అడిగాడు.

పార్వతి ముఖం ఎత్తి—"ఏమిటి?" అని అడిగింది.

"మీ దేశంలో మంచి పిల్లలు దొరుకుతారా?"

పార్వతి నోట ఊట మింగి ఒకమాటు దగ్గి—"మంచిపిల్లా! ఎందుకు! ఏమి చేసుకుంటావు?" అని అడిగింది.

"దొరికితే పెళ్ళి చేసుకుంటాను. ఒకమాటు సంసారిని కావాలని ఉన్నది."

"మంచి చక్కనిది కావాలా?"

"ఆఁ. నీ మాదిరిది."

"మెత్తనిది కూడానా?"

"మెత్తనిది లాభంలేదు. గడుసుది కావాలి! నీ మాదిరిగా నాతో పోట్లాడాలి."

పార్వతి మనస్సులో—"అలా ఎవరూ పోట్లాడలేరు, దేవదా! అలా పోట్లాడాలంటే నా మాదిరిగా ప్రేమించిన వారు కూడా కావాలి."అని అనుకుని, పైకి—"ఇక నా సంగతి చెప్పు! నా వంటివాళ్ళు కొన్ని వేలమంది దొరుకుతారు, నువ్వు కావాలంటే" అన్నది.

దేవదాసు నవ్వుతూ—"ఏది పారూ! కనీసం ఒక్క పిల్లనైనా మాట్లాడిపెట్టు" అని అడిగాడు.

"నువ్వు నిజంగా పెళ్ళి చేసుకుంటావా, దేవదా?"

"చెప్పితేనిగా—" అన్నాడు దేవదాసు.

కాని ఈ జీవితంలో నువ్వు మినహా నాకు ఏ స్త్రీమీదా కోరికలేదని మాత్రం అతను విప్పి చెప్పలేదు.

"ఒక్కమాట అడగనా దేవదా!" అన్నది పార్వతి.

"ఒక్కటేకాదు, లక్ష అడుగు."

పార్వతి ఏడ్పురాను కొంత సంబాళించుకుని—"నువ్వు త్రాగుడు ఎందుకు నేర్చుకున్నావు?" అని అడిగింది.

"త్రాగటం కూడా నేర్చుకోవాలా?" అన్నాడు దేవదాసు నవ్వుతూ.

"అది కాదు; నువ్వు ఎందుకు అలవాటు చేసుకున్నావు?"

"ఎవరు చెప్పారు! ధర్మదాసా?"

"ఎవరైనా చెప్పనీ, నిజమా, అబద్ధమా?"

దేవదాసు దాచలేదు "....కొంతవరకు నిజమే!" అన్నాడు.

పార్వతి కొంచెంసేపు స్తబ్ధురాలై కూర్చున్నది. తర్వాత—"ఎన్ని వేలుపెట్టి నగలు చేయించి యిచ్చావు?" అని అడిగింది. దేవదాసు నవ్వుతూ-"ఇంకా ఇవ్వలేదు. చేయించి అట్టే పెట్టాను; నీకు కావాలా?" అన్నాడు.

పార్వతి చెయ్యి చాపి—"ఇవ్వు, నా ఒంటిమీద ఒక్క నగకూడా లేదు." అన్నది.

"చౌదరిగారు ఇవ్వలేదా?"

"ఇచ్చారు. అవన్నీ వారి పెద్ద కూతురికి ఇచ్చాను."

"నీకు అవసరమే లేదా?"

పార్వతి తల అడ్డంగాతిప్పి ముఖం వంచుకున్నది. ఈమాటు నిజంగా దేవదాసు కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగాయి. ఎంతో దుఃఖంలో తప్ప స్త్రీలు తమ ఒంటిమీది నగలుతీసి ఇతర్లకివ్వరని గ్రహించాడు. కన్నీటిని ఆపుకుని "ఉత్తదే పారూ! నేను ఏ స్త్రీని ప్రేమించలేను. ఎవ్వరికీ నగలివ్వలేదు" అన్నాడు దేవదాసు.

పార్వతి నిట్టూర్చి "నాకూ అదే నమ్మకం." అని మనస్సులో అనుకున్నది. చాలా సేపు నిశ్శబ్దంగా ఉన్నారు ఇద్దరూ. తర్వాత పార్వతి—"ఇక మద్యం తాగనని ప్రతిజ్ఞ చెయ్యి." అని అన్నది.

"అది నా వల్లకాదు. నువ్వు నన్ను ఒక్కమాటు కూడా తలచనని ప్రతిజ్ఞ చేయగలవా?" అన్నాడు దేవదాసు.

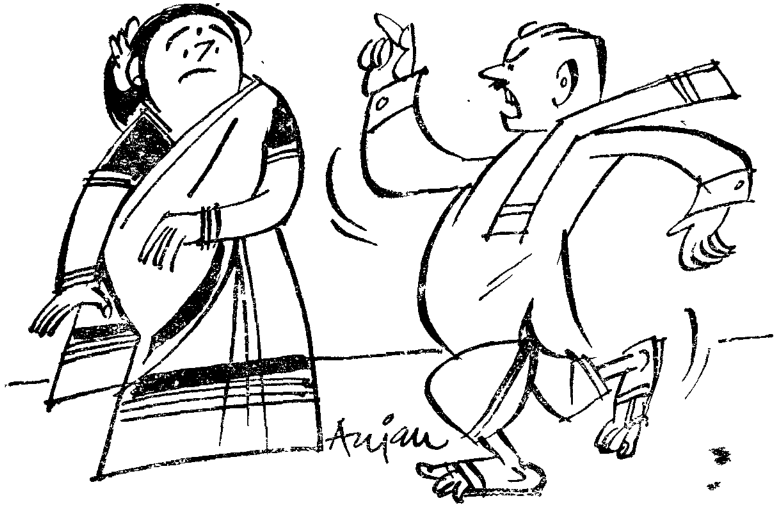

— నువ్వు నన్నిలాగే రాచిరంపాన పెడుతూ ఉంటే నక్సలైట్లలో చేరిపోతానంతే!

పార్వతి మాట్లాడలేదు.

ఈ సమయంలోనే పూజాగృహంలో సాయంకాలపు జేగంటా, శంఖధ్వనీ వినిపించింది. దేవదాసు చకితుడై కిటికీలోనుంచి బయటకు చూసి—"చీకటి పడుతూ ఉంది! ఇక యింటికిపో పారూ," అన్నాడు.

"నేను పోను, నువ్వు ప్రతిజ్ఞ చెయ్యి!"

"నేను చేయలేను."

"ఎందుకు చేయలేవు?"

"అందరూ అన్నిపనులూ చేయగలరా?"

"చేయదలచుకుంటే తప్పకుండా చేయగలరు."

"నువ్వు ఈ రాత్రికి నాతో లేచి రాగలవా?"

హఠాత్తుగా పార్వతి గుండె ఆగినట్టయింది. ఆమెకు తెలియకుండానే "అదెలా సంభవం!" అని ఆమె నోటనుంచి వెలువడింది.

దేవదాసు మంచంమీద కొంచెం ఒరిగి కూర్చుని—"తలుపు తియ్యి పారూ!" అన్నాడు.

పార్వతి లేచి తలుపుకు ఆనుకుని, అడ్డుగా కూర్చుని "ముందు ప్రతిజ్ఞ చెయి! అన్నది.

దేవదాసు లేచి నిలబడి, ధీరభావంతో—"పారూ, బలవంతాన ప్రతిజ్ఞ చేయించటం మంచిదా? దానివల్ల ఏమన్నా లాభమున్నదా? ఇవ్వాళ చేసిన ప్రతిజ్ఞ రేపటికి ఉండదు. ఎందుకు నన్ను మిథ్యావాదిని కూడా చేస్తావు!" అన్నాడు.

తర్వాత చాలాసేపు నిశ్శబ్దంగానే గడిచిపోయింది. గడియారం "టంగ్, టంగ్" అని తొమ్మిది కొట్టింది. దేవదాసు వ్యాకులపాటుతో—"ఓ పారూ, తలుపు తెరవవే!" అన్నాడు. పార్వతి జవాబివ్వలేదు.

"ఓ పారూ!"

"నేను యిక్కడనుంచి కదలను!" అని పార్వతి ఆవేగాన్ని ఆపుకోలేక అక్కడే దొర్ల నారంభించింది. ఆమె చాలాసేపటివరకు ఏడుస్తూనే ఉన్నది. గదిలో కారు చీకటి— ఏమీ కనపడటం లేదు. పార్వతి నేలమీదపడి ఏడుస్తున్నదని మాత్రం దేవదాసు ఊహించి మెల్లగా—"పారూ!" అని పిలిచాడు.

"దేవదా. నాకు చాలా కష్టంగా ఉన్నది." అని పార్వతి ఏడుస్తూనే అన్నది. దేవదాసు దగ్గరికి వచ్చాడు. అతని కంటా తడి ఉన్నది. కాని స్వరం మారలేదు...."ఆ సంగతి నాకు తెలియదటే పారూ!" అన్నాడు.

"దేవదా, నేను చచ్చిపోతున్నాను. నీకు నే నెప్పుడూ సేవచేయలేకపోయాను—నా ఆజన్మ వాంఛ—"

"దానికీ సమయం వస్తుంది." అన్నాడు దేవదాసు ఆ చీకట్లో కళ్ళు తుడుచుకుంటూ.

"అయితే నా దగ్గరకురా. ఇక్కడ నిన్ను చూచేవారెవరూ లేరు."

"నీ యింటికి వస్తే బాగా చూస్తావా?"

"నాకు చిన్నప్పటినుంచీ ఉన్న కోరిక యిదే. నా యీ కోర్కె నెరవేర్చు భగవంతుడా! తర్వాత చచ్చిపోయినా నాకు దిగులులేదు." అన్నది పార్వతి భగవంతుని ఉద్దేశించి.

ఈ మాటు దేవదాసు కళ్ళనుంచి కూడా బొట బొట నీళ్ళు కారినవి.

"మా ఇంటికి రా, దేవదా!" అని పార్వతి మళ్ళీ అడిగింది.

దేవదాసు కళ్ళు తుడుచుకుని—"సరే, అలాగే వస్తాను." అన్నాడు.

"నన్ను తాకి చెప్పు, వస్తావా?"

దేవదాసు ఆ చీకట్లో ఊహించి, పార్వతి పాదాలను అంటుకుని "ఈ మాట ఎప్పటికీ మరచిపోను. నాకు సేవచేస్తే నీ దుఃఖం తగ్గిపోయేటట్టయితే నేను తప్పక

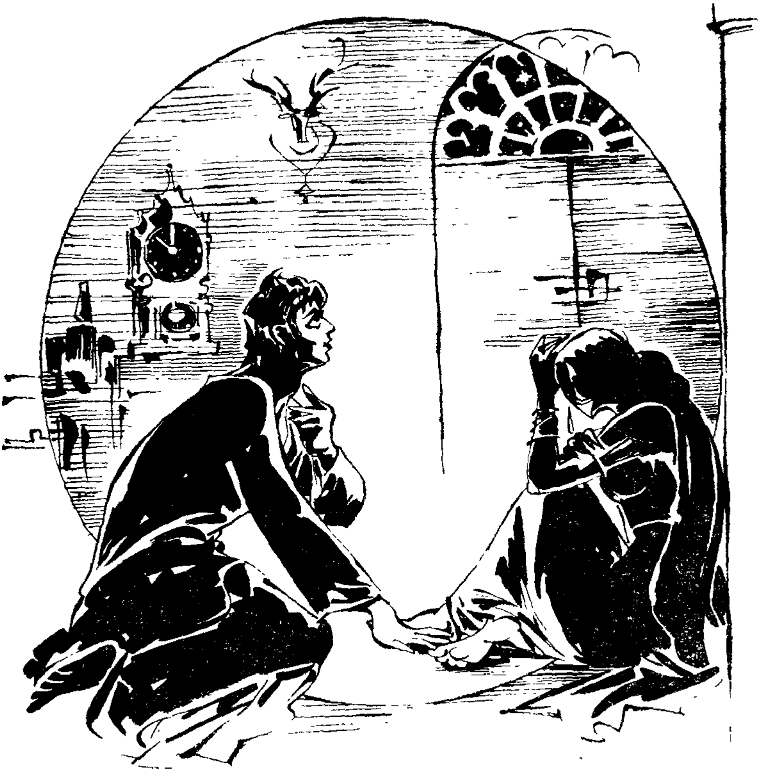

వస్తాను. చనిపోయేముందు కూడా నాకీమాట తప్పక జ్ఞాపకం ఉంటుంది." అని అన్నాడు.

*　　　　*　　　　*

తండ్రి చనిపోయిన తర్వాత దేవదాసు ఆరుమాసాలదాకా ఇల్లు కదలలేదు. అతనికి ఏకాంత జీవనం అంటే విసుగెత్తిపోయింది. సుఖంలేదు, శాంతిలేదు. పైన ఎప్పుడూ పార్వతి చింత. ఏపని చేద్దామన్నా పార్వతే జ్ఞాపకం వస్తూ ఉంటుంది. ఇక అన్న ద్విజదాసూ, భర్తగారి అడుగు జాడల్లో నడిచే వదినా, దేవదాసును ఇంకా విసిగించారు. అతని తల్లి స్థితి కూడా ఇలానే ఉన్నది. భర్త చావుతో ఆమె సుఖాలన్నీ తుడుచుకుపోయినవి. పరాధీనంగా ఈ ఇంట్లో ఉండటం ఆమెకు క్రమంగా అసహ్యం వేసిపోయింది. కొన్నాళ్ళనుంచీ ఆమె కాశీ వెళ్లాలని అనుకుంటోంది. దేవదాసుకు పెళ్ళి చేయకుండా ఎలా వెళ్ళడమా అనే ఆగింది. "పెళ్లి చేసుకో దేవా! నేను చూసిపోతా"నని

ఆమె చాలాసార్లు చెప్పింది కూడా. కాని దానికి ఒక ఇబ్బంది ఉన్నది. ఇంకా ఏటి సూతకం వెళ్ళలేదు. పైగా అతనికి నచ్చినపిల్ల దొరకాలి. పార్వతిని ఎందుకు చేయక పోతినా? అని ఇప్పుడిప్పుడీమె విచారిస్తూ ఉన్నది. ఒకనాడు దేవదాసును పిలిచి—"ఇక, ఇక్కడుండలేను దేవా! కొన్నాళ్ళపాటు కాశీ వెళ్తాను." అని చెప్పింది.

దేవదాసు ఉద్దేశం కూడా ఇదే—"నేను గూడా అదే చెప్పదామనుకుంటున్నాను. ఈ ఆరుమాసాలుండివస్తే సరిపోతుంది." అన్నాడు దేవదాసు.

"ఆఁ-అలాగేచేయి నాయనా! సంవత్సరీకం అయ్యాక నీ పెళ్లిచేసి, నీ సంసారం చూచి మళ్ళీ నిశ్చింతగా నేను కాశీ వెళ్తాను."

దేవదాసు తల్లిని కాశీలో వదిలిపెట్టి తను కలకత్తా వచ్చాడు. కలకత్తా వచ్చి నాలుగైదురోజులు చున్నీలాలు కోసం తిరిగాడు. అతను కనపడలేదు. బస మార్చి వేశాడట. ఒకనాటి సాయంత్రం దేవదాసుకు చంద్రముఖి జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఒకమాటు చూడ గూడదా? అనుకున్నాడు. ఇన్నాళ్ళనుంచీ ఆమె జ్ఞాపకమే రాలేదు. దేవదాసు కొంచెం సిగ్గుపడ్డాడు కూడా. బాడుగ బండి మాట్లాడుకుని చంద్రముఖి ఇంటిముందుకు వచ్చి ఆగాడు. చాలాసేపు కేకలు వేసిన మీదట—"ఇక్కడలేదు" అని ఎవరో ఆడమనిషి జవాబిచ్చింది.

ఇంటి కెదురుగా లాంతరు స్తంభం ఉన్నది. దేవదాసు దాని దగ్గరకు వచ్చి "ఎక్కడికి వెళ్లిందో చెప్పగలవా?" అని మళ్ళీ అడిగాడు.

ఇంట్లో ఉన్న మనిషి కిటికీ తలుపు తెరచి, కొంచెంసేపు అతనివంక నిదానించి చూసి "నువ్వు దేవదాసువా?" అని అడిగింది.

"ఆఁ."

"అగు—తలుపు తెరుస్తాను." అని వచ్చి తలుపుతీసి "రండి" అని పిలిచింది. దేవదాసుకు గొంతు ఎరిగిన దానిలాగానే కనిపించింది. కాని గుర్తించలేక పోయాడు; పైగా చీకటి కూడా పడింది— "చంద్రముఖి ఎక్కడ ఉందో చెప్పగలవా?" అని అడిగాడు.

స్త్రీ మందహాసంచేస్తూ—"పైకి రండి చూపిస్తాను" అన్నది.

దేవదాసు ఈమాటు గుర్తించి-"నీవా?" అన్నాడు.

"ఆఁ, నేనే. నన్ను బొత్తిగా మరిచిపోయారా?"

దేవదాసు పైకి వచ్చాడు. చంద్రముఖి నల్లకమ్ముల సాదా చీర కట్టుకుని ఉన్నది. చీరె మాసింది. చేతిని గాజులుమాత్రం ఉన్నవి; ఇక ఒంటిమీద ఒక్క నగ కూడా లేదు. కొన్నాళ్ళనుంచి తల దువ్వుతున్న లక్షణాలేవీ ఆమెలో కనిపించ లేదు. దేవదాసు విస్మ

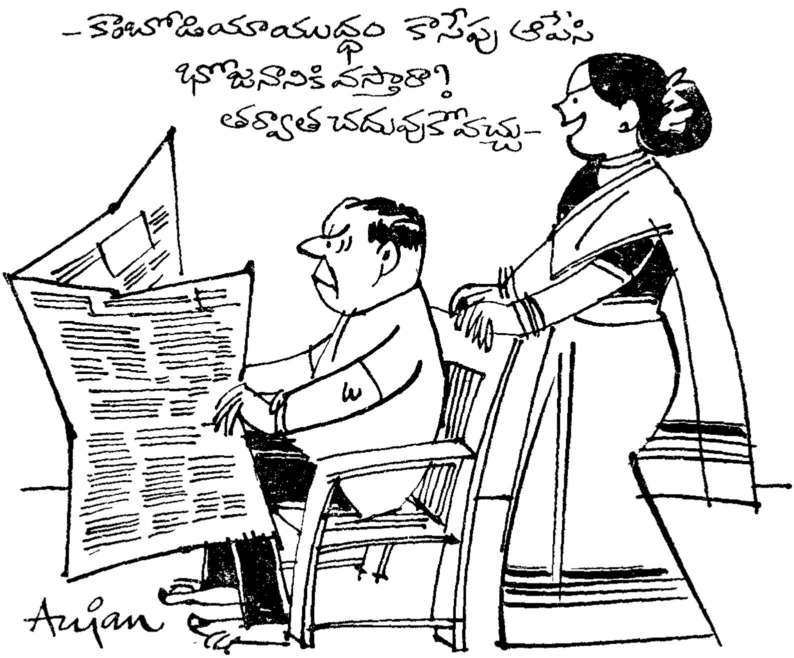

యంతో—"నువ్వేనా!" అని తర్వాత పరీక్షగా చూశాడు. చంద్రముఖి వెనకటికంటే చాలా కృశించిపోయింది.

"నీకేమైనా జబ్బుచేసిందా?" అని దేవదాసు అడిగాడు.

చంద్రముఖి నవ్వుతూ—"శారీరకంగా ఏమీ లేదు. మీరు కాస్త తీరికగా కూర్చోండి" అన్నది.

దేవదాసు మంచంమీద కూర్చున్నాడు. గది అంతా మారిపోయింది. యజమాను రాలికిమల్లే దాని ముఖానకూడా దౌర్భాగ్య చిహ్నాలు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. చైర్లూ, టేబిలూ, అలమారూ—వగైరాలు పెట్టే చోటు ఖాళీగా ఉన్నది. ఒక్క సామాను కూడా లేదు. మంచం మాత్రం ఉన్నది. దానిమీద పరచిన గుడ్డకూడా మాసింది. గోడల మీద ఒక్క చిత్రంకూడా లేదు; ఇంకా మేకులుమాత్రం ఉన్నాయి. వాటికి కట్టిన ఎర్ర త్రాళ్ళు కూడా వ్రేలాడుతూనే ఉన్నాయి. గడియారం గోడనే ఉన్నది; కాని ఆడటంలేదు. దాని చుట్టూ సాలీళ్ళు గూళ్లు అల్లినవి. గదిలో ఒకమూలను ఆముద దీపం వెలుగుతూ ఉన్నది. దాని సహాయంతోటే దేవదాసు ఈ క్రొత్త అలంకరణ చూశాడు. అతనికి విస్మయముతోపాటు కొంచెం కోపం కూడా వచ్చింది.

"ఇలాంటి దుస్థితి ఎలా సంభవించింది, చంద్రా?" అని అడిగాడు.

చంద్రముఖి మ్లానంగా నవ్వి—"ఇది దుస్థితి అని ఎవరు చెప్పారు? నా భాగ్యం పండింది." అన్నది.

దేవదాసుకు ఏమీ అర్థం కాలేదు—"నీ ఒంటిమీద నగలన్నీ ఏమయినై?" అని అడిగాడు.

"అమ్మేశాను."

"సామాను?"

"అదికూడా అమ్మాను?"

"పటాలుకూడా అమ్మావా?"

చంద్రముఖి నవ్వుతూ, ఎదురుగా ఉన్న ఇల్లు చూపించి—"ఆ ఇంట్లో ఉండే క్షేత్రమణి కిచ్చాను." అన్నది.

దేవదాసు కొంచంసేపు ఆమె ముఖంవంక చూసి— "మన్నీబాబు ఎక్కడ?" అన్నాడు.

"నాకు తెలియదు. రెండు మాసాల క్రిందట పోట్లాడి వెళ్ళిపోయాడు."

దేవదాసుకు ఇంకా ఆశ్చర్యం కలిగింది—"పోట్లాడటం ఎందుకు?" అన్నాడు.

"ఇక పోట్లాటలే రావా?"

"వస్తవి. రాని ఎందుకు వచ్చిందా అని?"

"బేరం కుదర్చటానికి వస్తే వెళ్ళగొట్టాను."

"ఏమి బేరం?"

"పశువుల బేరం!" అని చంద్రముఖి నవ్వి—"మీకు అర్థంకాలేదా? ఒక షాహుకారును పట్టుకొచ్చాడు. నెలకు రెండువందల రూపాయలు; ఒంటినిండా నగలు; కొసరు, వాకిట్లో బంట్రోతు; తెలిసిందా?" అన్నది.

దేవదాసు అర్థంచేసుకొని—"ఏదీ. ఆ లక్షణాలేవీ కనపడవే?" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"ఉంటే మీకు కనపడేవే. నేను వాళ్ళను వెళ్ళగొట్టాను."

"వాళ్ళ అపరాధం?"

"అంత గొప్పది కాదు. నాకే ఇష్టంలేకపోయింది."

దేవదాసు కాసేపు ఆలోచించి—"అప్పటినుంచీ ఇంకెవ్వరూ రాలేదా?" అని అడిగాడు.

"అప్పటినుంచేం? మీరు వెళ్ళిన మర్నాటినుంచీ ఎవ్వరూ రాలేదు. మన్నీ మాత్రం ఎప్పుడన్నా వచ్చి కూర్చునేవాడు. రెండు మాసాలనుంచి అతను కూడా రావటం లేదు."

దేవదాసు మంచంమీద పండుకున్నాడు; కాసేపు అన్యమనస్కంగా ఉండి—"ఐతే వ్యాపారమంతా ఎత్తేసినట్టేనా, చంద్రముఖీ?" అని అడిగాడు.

"ఆఁ—దివాళా తీసింది!"

"మరి నీ పొట్ట గడవటం ఎలా?"

"ఇంతకు ముందే చెప్పానుగా, నగల నమ్మానని."

"ఎన్ని రూపాయలొచ్చినై?"

"ఎక్కువలేదు. ఏడెనిమిది వందలున్నాయి. అవి ఒక షరాబు దగ్గర అట్టిపెట్టాను. నెలకు ఇరవై రూపాయల చొప్పున ఇచ్చే ఏర్పాటు."

"ఇరవై రూపాయలతో వెనక నీకు గడిచేది కాదుగా?"

"ఉహుం, ఇప్పుడూ గడవటంలేదు. మూడు నెలల అద్దె కూడా బాకీ ఉన్నది. అందుకనే, చేతుల గాజులమ్మి ఎటన్నా వెళ్ళుదా మనుకుంటున్నాను."

"ఎక్కడికి వెళ్తావు?"

"ఇంకా స్థిరపరచుకోలేదు. ఏదన్నా పల్లెటూరు— ఇరవై రూపాయలతో గడిచే చోటకి ఎక్కడికైనా."

"మరెందుకు వెళ్ళలేదు? నీ కేదో ప్రయోజనం లేకపోతే ఇన్నాళ్ళనుంచీ వృథాగా అప్పెందుకు పెంచావు?"

చంద్రముఖి తలవంచుకొని ఆలోచనలోపడింది. ఆమె తన జీవితంలో మాట్లాడడానికి సిగ్గుపడటం ఇదే మొదటిసారి.

"మాట్లాడవేం?" అన్నాడు దేవదాసు.

చంద్రముఖి మంచం మీద ఒక ప్రక్కన ఒత్తుకు కూర్చుని మెల్లగా చెప్పనారంభించింది:—"కోప్పడకండి, వెళ్లేముందు మిమ్మల్ని ఒకమాటు చూసి పోదామని ఆగాను మీరు తప్పక వస్తారనే నమ్మకం నాకున్నది. ఇవ్వాళ వచ్చారు. ఇక నేను రేపే వెళ్ళిపోవటానికి ప్రయత్నిస్తాను. ఎక్కడికి వెళ్తానో చెప్పమంటారా?"

దేవదాసు విస్మితుడై లేచి కూర్చున్నాడు:—"ఊరక చూడాలనేనా. ఎందుకు?"

"అదొక ఖర్మ్యాశి. నేనంటే మీరు అసహ్యించుకుంటారు. ఇంతగా నన్నెవ్వరూ ఎప్పుడూ అసహ్యించుకోలేదు—బహుశా అందుకే ననుకుంటాను. ఆనాటి సంగతి మీకిప్పుడు జ్ఞాపకమున్నదో లేదో తెలియదు కాని నాకు బాగా జ్ఞాపకం ఉంది. మీరు మొట్టమొదట వచ్చిన రోజునే నన్ను ఆకర్షించారు. మీరు ధనికుల బిడ్డలని కూడా నాకు తెలుసును. కాని మీ ధనం నన్నాకర్షించలేదు. మీకు పూర్వం ఇక్కడకు ఎంతో మంది వచ్చారు. పోయారు. కాని వారి ఒక్కరిలోగూడ నాకు తేజస్సు కనిపించలేదు. మీరు రాగానే నన్ను గాయపరచారు. నేను అనుకోని విధంగా, నాతో అతి మోటుగా వ్యవహరించి, అసహ్యించుకుని ముఖం తిప్పుకున్నారు. చివరకు తమాషాగా డబ్బు పారవేశారు—ఇవన్నీ మీకు జ్ఞాపకం ఉన్నాయా?"

దేవదాసు మాట్లాడలేదు. చంద్రముఖి మరల చెప్పనారంభించింది:

"అప్పటినుంచే నేను మీమీద ఒక కన్నుంచాను; ప్రేమించీకాదు, ద్వేషించీ కాదు ఒక చిత్రమైన వస్తువును చూస్తే మనకు ఎలా జ్ఞాపకం ఉంటుందో, అలానే నేను మిమ్మల్ని మరచిపోలేక పోయాను. మీరు వస్తే నేను చాలా భయంతోనూ, జాగ్రత్తగానూ మెలగేదాన్ని. కాని రాకపోతేమాత్రం ఏమీ తోచేదికాదు. తర్వాత నాకేమి మతిభ్రమ వచ్చిందో తెలియదు. ఈ కళ్ళతో ప్రతి విషయాన్నీ ప్రతి వస్తువునూ ఇంకో దృష్టితో చూడ నారంభించాను. నాలో ఉన్న పూర్వపు "నేను" పోయి కొత్త "నేను"వచ్చింది. ఆ తర్వాత మీరు త్రాగుడుకు అలవాటయ్యారు. మద్యమంటే నాకు తగని రోత; త్రాగుబోతును చూస్తే నాకు మండిపోయేది. అదేమి ఖర్మమో మిమ్మల్ని చూస్తే నాకు కోపం వచ్చేది కాదు. తాపం వచ్చేది" అని చంద్రముఖి దేవదాసు కాళ్ళమీద చేతులుపెట్టి బొట బొట కన్నీళ్ళు కారుస్తూ,—"నేను చాలా అధమురాలిని, నా తప్పులు లెఖ్ఖచేయకండి. నేనంటే మీరు దూరంగా ఉండేవారు. తిట్టేవారు, చీదరించుకునేవారు. కాని మీరు ఎంత చీదరించుకుంటే అంత దగ్గిరకు రావాలనుకునేదాన్ని. ఆఖరికి నిద్రపోయాక—పోనీయండి. ఆ సంగతి చెప్పితే మీకు కోపం వస్తుంది" అన్నది.

దేవదాసు ఏమీ మాట్లాడలేదు. ఈ కొత్తరకం మాటలు అతనికి వేదన కలిగిస్తున్నాయి చంద్రముఖి చాటుగా కళ్ళు తుడుచుకుని మరల చెప్పసాగింది!

"ఒక రోజున మీరన్నారు జ్ఞాపకమున్నదా- 'మీరు ఎంత అవమానమూ, అత్యాచారమూ, ఉపద్రవమూ, తిరస్కారమూ సహిస్తా' రని! అప్పటినుంచీ నాకు అభిమానం పుట్టుకొచ్చింది. ఈ వృత్తి అంటే అసహ్యం వేసింది."

దేవదాసు లేచి కూర్చుని-"మరి నీపొట్ట గడిచే దెలా?" అని అడిగాడు.

"ఆ సంగతి ఇందాకనే చెప్పాను."

"ఒకవేళ వాడు డబ్బు ఎగవేస్తే-"

చంద్రముఖి భయపడలేదు. చాలా శాంతంగానూ, సహజంగాను అంది—"అలా జరిగినా ఆశ్చర్యంలేదు. అలాంటి అవాంతరం వస్తే మిమ్మల్ని యాచిద్దామనుకున్నాను

దేవదాసు కొంచెం ఆలోచించి-"అలాగే తీసుకో. ఇక నువ్వెక్కడికన్నా వెళ్ళే ప్రయత్నాలు చెయ్యి" అన్నాడు.

"రేపే వెళ్తాను, గాజులు అమ్మి. ఒకమాటు షరాబును కలుసుకోవాలి."

దేవదాసు జేబులోనుంచి వందరూపాయల కాగితం తీసి దిండుక్రింద పెట్టి "గాజు-అమ్మబోకు, షరాబును మాత్రం కలుసుకో. అయితే ఎక్కడికి వెళ్తావు? ఏదన్నా తీర్థానికా?" అన్నాడు.

"ఊహూఁ! తీర్థాలమీద నాకు నమ్మకం లేదు! కలకత్తాకు ఎక్కువ దూరంగా పోను, దగ్గరలో ఏదన్నా పల్లెటూరులో ఉంటాను."

"ఎవరింట్లోనన్నా దాసీపని చేస్తావా?"

చంద్రముఖి కళ్ళల్లో నీరు తిరిగింది. కళ్ళు తుడుచుకుని-"నాకిష్టంలేదు. స్వతంత్రంగా ఉంటాను. అసలెందుకు శ్రమపడాలి? శరీరకష్టం నే నెప్పుడూ చేయలేదు ఇప్పుడూ చేయలేను. ఎక్కువ పీకులాడితే ఈ ఎముకలు కాస్త రాలిపోతవి." అన్నది

దేవదాసు విషణ్ణముఖంతో మందహాసం చేశాడు.

"పట్నానికి దగ్గరగా ఉంటే ప్రలోభాలు ఎక్కువవుతవిగా? మనస్సును నమ్మకూడదు అన్నాడు.

ఈ మాటకు చంద్రముఖి ముఖం వికసించింది. నవ్వుతూ-"అమాట నిజమే మనిషి మనస్సు విశ్వసించకూడదు. కాని నేనలాంటి ఎరలకు చిక్కేదాన్ని. స్త్రీ ప్రలోభాలు ఎక్కువని నేను ఒప్పుకుంటాను. కాని అవన్నీ నేను స్వేచ్ఛగా వదులుకున్నప్పుడు నా కింకా భయమేముంది? హఠాత్తుగా ఏదన్నా ఉద్రేకంలో వదులుకున్నట్లయితే, నేను జాగ్రత్తపడాల్సి ఉండేది. ఇన్నాళ్ళనుంచీ నేను ఒక్కనాడు కూడా పశ్చాత్తాప పడలేదు! సుఖంగా ఉన్నాను."

దేవదాసు నమ్మనట్టుగా తల తిప్పుతూ-"స్త్రీల మనస్సు చాలా చంచలం-నమ్మదగింది కాదు" అన్నాడు.

ఈ మాటు చంద్రముఖి బాగా దగ్గరికివచ్చి కూర్చుని, అతని చేతులు రెండూ పట్టు ొని-"దేవదాస్!" అన్నది.

దేవదాసు ఆమె ముఖంవంక చూశాడు. కాని ఈ మాటు-"నన్ను ముట్టుకోవ"ద్దని నలేక పోయాడు.

చంద్రముఖి స్నేహ విస్ఫారిత నేత్రాలతో అతనివంక చూస్తూ, చేతులు రెండూ గ్గరికి లాక్కుని, కంపితస్వరంతో అన్నది:

"ఇది ఆఖరిరోజు, ఇవ్వాళ నన్ను కోప్పడకండి! ఒక్కమాట మిమ్మల్ని అడగాలని కు చాలా కుతూహలంగా ఉన్నది"-అని ఒక్క క్షణం రెప్పవాల్చకుండా దేవదాసు ఖంవంక చూసి-"పార్వతి మిమ్మల్ని మోసం చేసిందా!" అన్నది.

"నీ కెందు కా సంగతి?" అని దేవదాసు కనుబొమ్మలు చిట్లించాడు.

చంద్రముఖి తొణకలేదు. శాంతదృఢ స్వరంతో అన్నది:

"నా కవసరం ఉన్నది. నేను నిజం చెప్పుతున్నాను-మీరు కష్టపడుతూ ఉంటే స ఎలానో ఉంటుంది. ఇంతేగాక, మీ సంగతులు నాకు చాలా తెలుసు ననుకుంటాను. పులో ఉండగా మీరు అనేక సంగతులు వెల్లడించేవారు. కాని వాటినిబట్టి చూస్తే

పార్వతి మిమ్మల్ని మోసగించినట్టు నాకేమీ నమ్మకం కలగలేదు. పైగా మిమ్మల్ని మీరే మోసపుచ్చుకున్నట్లు తోచేది. నేను మీకంటె పెద్దదాన్ని. బోలెడు ప్రపంచం చూసినదాన్ని. అప్పుడు నే నేమనుకునేదాన్నో ఎరుగుదురా? మీదే పొరపాటని అనుకునేదాన్ని. స్త్రీలు చంచల చిత్తలనీ, స్థిరత్వం లేనివారనీ ప్రఖ్యాతి. నిజానికి, వారంత అపకీర్తికి తగినవారు కారని నా ఉద్దేశం. కీర్తి తెచ్చినా అపకీర్తి తెచ్చినా మీరే-మీరు అనదలచిందేమిటో అనాయాసంగా అనేస్తారు. వారలా అనలేరు. తమ మనస్సులోని మాట వెల్లడించలేరు. అథవా వెల్లడించినా ఎవ్వరూ గ్రహించలేరు. ఎందుకంటే, అది చాలా అస్పష్టంగా ఉంటుంది. మీ నోళ్ళ ముందు అణగిపోతుంది. ఇక అపకీర్తి మాత్రమే లోకు లందరికీ వినిపిస్తుంది.

చంద్రముఖి కొంచెం ఆగి గొంతు సవరించుకుని చెప్పనారంభించింది:

“ఈ జీవితంలో నేను ప్రేమ వ్యాపారం చాలాకాలం చేశాను. కాని ఒక్కమాటు మాత్రమే ప్రేమించాను. ఆ ప్రేమకు చాలా విలువకూడా ఉన్నది! ఎరుగుదురా? ప్రేమ వేరు; రూపమోహం వేరు. వీటిల్లో చాలా తికమక ఉంది. ముఖ్యంగా పురుషులే చాలా తికమకపడుతూ ఉంటారు. రూప-మోహం మీకంటే మాకు చాలా తక్కువ; మనిషిని చూడగానే మేము ఉన్మత్తలం కాము. మాదగ్గిరికి వచ్చి మీరే ప్రేమను ఎన్నో రకాల హావభావాలతో వ్యక్తంచేస్తారు. మేమేమీ మాట్లాడము. మీ మనస్సును కష్టపెట్టడానికి మాకు సిగ్గూ, సంకోచమూ, దుఃఖమూ అడ్డువస్తూ ఉంటాయి. మీ ముఖం మాకు అసహ్యం వేస్తున్నా, మిమ్మల్ని మేము ప్రేమించటం లేదని చెప్పలేము; కారణం సిగ్గు అడ్డుపడుతూ ఉంటుంది. ఇక ప్రణయాభినయం ఆరంభమౌతుంది. తర్వాత కొన్నాళ్ళకైనా అసలుసంగతి బయట పడక మానదు. అప్పుడు మీరు కోపంతో అస్థిరులై-“విశ్వాస ఘాతకి!” అంటారు. అందరూ అదే వింటారు. నమ్ముతారు కూడా. మేము అప్పటికీ మౌనంగానే ఉంటాము. మా మనస్సు ఎంతో కష్టపడుతుంది. కాని అదెవరు చూస్తారు?”

దేవదాసు మాట్లాడలేదు. చంద్రముఖి కాసేపు మాట్లాడకుండా అతని ముఖం వంక చూస్తూ ఉన్నది; తర్వాత మరల చెప్ప నారంభించింది:

“ఆ సమయాన మా మనస్సులో కొంచెం మమత కలిగినా కలగవచ్చు, స్త్రీలు దాన్నే ప్రేమ అనుకుంటారు; వారు శాంతంగానూ స్థిరంగానూ ఇంటిపనులు చేసుకుంటూ ఱ కష్టాలకు ఆదుకొంటూ ఉంటే-ఓ, మీరు వాళ్ళని ఎంత పొగుడుతారు! ఎంత ఆదర్శంగా చెప్పుకుంటారు! కాని ఆ సమయంలో వాళ్ళకు బహుశా ప్రేమంటే ఏమిటో కూడా తెలియదు. తర్వాత వారి హృదయం తీరని వేదనతో తపించి, ఏదన్నా అశుభ ముహూ

ర్తాన ఇల్లు వదలిపెట్టితే అప్పుడు-" అని ఆమె దేవదాసు ముఖం పంక తీవ్రంగా చూసి-
"అప్పుడు మీరు "కళంకిని" అని చీర్కారం చేస్తారు! ఛీ,-"

దేవదాసు చప్పున చంద్రముఖి నోరు మూసి-"అదేమిటీ చంద్రముఖీ?" అన్నాడు.

చంద్రముఖి నెమ్మదిగా చేయి తీసివేసి-"భయపడకు దేవదాస్! నేను మీ పార్వతి సంగతి చెప్పటం లేదు" అని ఊరుకున్నది.

దేవదాసు కాసేపు మాట్లాడకుండా ఊరుకుని, అన్యమనస్కుని మాదిరిగా "కాని కర్తవ్యం అనేది ఒక టున్నదిగా! ధర్మాధర్మాలు ఉన్నైగా" అన్నాడు.

"ఎందుకు లేవు! అందుకనే, దేవదాస్ నిజంగా ప్రేమించినవారు అన్నీ సహించి ఉంటారు. అంతరంగంలో ప్రేమించినంత మాత్రంచేతనే ఎంత సుఖం ఎంత తృప్తి కలుగుతుందో గ్రహించినవాళ్ళు అనవసరంగా కుటుంబాల్లో కలవరం తీసుకురారు. ఆఁ. నేను ఏమి చెప్పుతున్నానూ?—పార్వతి మిమ్మల్ని ఎంతమాత్రం మోసపుచ్చలేదు. మిమ్మల్ని మీరే వంచించుకున్నారని నాకు గట్టి నమ్మకం. కాని ఈ సంగతి ఇప్పుడు మీరు గ్రహించలేరు. దాని సమయం వచ్చినప్పుడు మాత్రం నేను నిజం చెప్పానని తప్పక అనుకుంటారు."

దేవదాసు కళ్ళు నీటితో నిండిపోయినవి. ఇవ్వాళ అతనికి చంద్రముఖి మాటలే సత్యంగా తోచ నారంభించినవి. చంద్రముఖి కన్నీరు చూసింది. కాని తుడవ ప్రయత్నించ లేదు. మనస్సులో అనుకోసాగింది:

"నేను అనేకసార్లు అనేక విధాలుగా మిమ్మల్ని చూశాను. మీ మనస్సు నేను ఎరుగుదును. సామాన్య పురుషునివలె మీరు మీ ప్రేమను వెల్లడించరని కూడా నాకు తెలుసు; ఇక రూపం సంగతి! రూపాన్ని ఎవరు ప్రేమించరు? కాని, కేవలం రూపంకోసం మీరు మీ తేజాన్ని బలి యిస్తారని నాకు నమ్మకం కలగటంలేదు. పార్వతి అందకత్తె కావచ్చును. కాని మిమ్మల్ని ప్రేమించానని ఆమే ముందుగా మీకు తెలిపిందని నాకు తోస్తున్నది."

ఇలా అనుకొంటూ ఉండగా హఠాత్తుగా ఆమె నోటినుంచి—"నన్నుబట్టే గ్రహించుకున్నాను, ఆమె మిమ్మల్ని ఎంతగా ప్రేమించిందో!" అని అస్పష్టంగా వెలువడింది.

దేవదాసు చప్పున లేచి కూర్చుని—"ఏమన్నావు?" అని అరిచాడు.

"ఏమీలేదు. ఆమె మీ అందం చూచి భ్రమపడలేదంటున్నాను. మీకు అందం ఉన్నది కాని, దాన్ని చూసి ఎవరూ మోసపోరు. ఇక మీ తీవ్ర కటురూపం అందరికీ కనపడదు; కాని చూచినవారు మాత్రం దాని నుంచి దృష్టి మళ్లించుకోలేరు" అని చంద్రముఖి నిట్టూర్చి—"మీలో ఎంత ఆకర్షణ ఉన్నదో మిమ్మల్ని ప్రేమించిన వారికే తెలుస్తుంది. ఈ స్వర్గాన్ని తనకై తాను వదలుకునే స్త్రీ ప్రపంచంలో ఉన్నదా?" అన్నది.

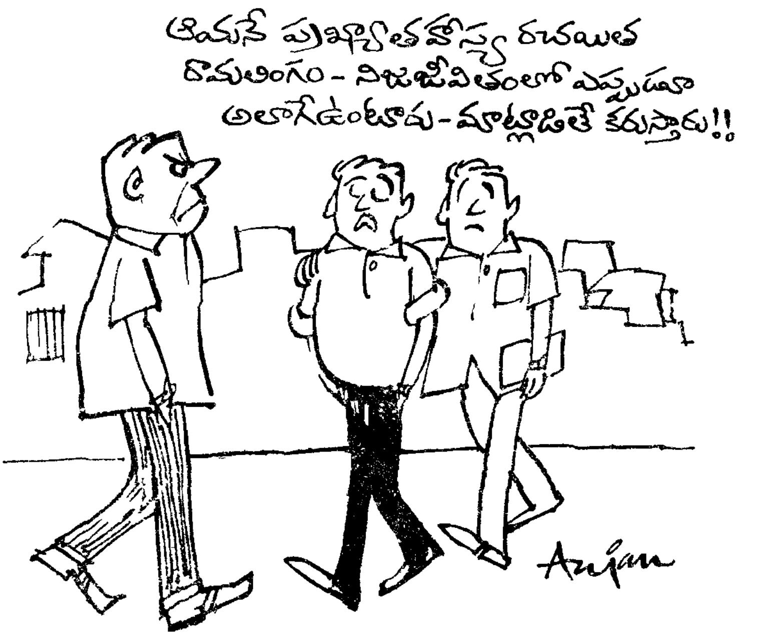

తర్వాత కొంతసేపు మౌనంగా అతని ముఖంవంక చూసి మళ్ల చెప్పసాగింది:

“ఈ రూపం కళ్ళకు కనపడదు! కాని, దీని ఛాయ మాత్రం హృదయం మీద పడుతుంది—”

దేవదాసు విహ్వల దృక్కులతో చంద్రముఖి వంక చూసి—“ఇవ్వాళ ఏమిటి నువ్విలా వాగుతున్నావు?” అని అడిగాడు.

చంద్రముఖి మందహాసం చేస్తూ—“దేవదాస్! తనని ప్రేమించనివాళ్ళకు బలవంతంగా తన ప్రేమను వెల్లడించ బోవటం కంటే తెలివితక్కువ పని ఈ ప్రపంచంలో మరొకటి ఉండదు! నేను నా కోసం మాట్లాడటం లేదు; పార్వతి తరపున వకాల్తా తీసుకున్నాను” అన్నది.

దేవదాసు లేవటానికి ఉపక్రమించి—“ఇక వెళ్తాను” అన్నాడు.

“ఇంకాసేపు కూర్చోండి. మిమ్మల్ని ఎప్పుడూ తెలివిలో ఉండగా నేను చూడలేదు. ఇలా ఎప్పుడూ చేతులు పట్టుకొని మాట్లాడలేదు. ఎంత తృప్తి!” అని కిలకిల నవ్వింది.

“నవ్వుతావెందుకూ?” అన్నాడు దేవదాసు ఆశ్చర్యంతో.

“ఊరకనే—వెనకటి సంగతులు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. పది సంవత్సరాల క్రిందట

నేనూ ఒకర్ని ప్రేమించే ఇల్లు వదలివచ్చాను. ఎంత ప్రేమించా ననుకున్నారు! అవసర మైతే ప్రాణాలు కూడా ఇవ్వగలను, అనుకునేదాన్ని. ఆఖరికి చిన్న నగకోసం మేమిద్దరం పోట్లాడుకున్నాము. అది మొదలు ఒకరి మొహం ఒకరు చూసుకోలేదు! అతను నన్ను ప్రేమించలేదు: ప్రేమిస్తే ఈ చిన్న నగ తెచ్చిపెట్టేవాడు కాదా అని మనస్సును తృప్తి పరుచుకొన్నాను!" చంద్రముఖి లోలోన నవ్వుకున్నది. తర్వాత కొంచెం గంభీర స్వరంతో చెప్ప నారంభించింది:

"నీ నగలు నాశనంకాను! మామూలు పలుకొప్పు నయం చేసినందుకే ఈ ప్రాణం "అస్, ఉస్" అనకుండా ఇవ్వవచ్చునని అప్పుడు నా కేమి తెలుసు! అప్పుడు సీతాదయ యంతుల వ్యథ నాకు తెలియదు. జగ్గాయీ మాధాయీ కథ నేను నమ్మేదాన్ని కాను. సరే కాని, దేవదాస్! ఈ ప్రపంచంలో అంతా సంభవమే కాదూ?"

దేవదాసు జవాబివ్వలేకపోయాడు. నివ్వెరపోయిన వానివలె ఆమెవంక చూసి—"ఇక పోతాను." అన్నాడు.

"భయమేమీలేదు, యింకొంచెంసేపు కూర్చోండి. నేనిక మిమ్మల్ని మభ్యపెట్ట దలచ లేదు—ఆ రోజులు గతించాయి. ఇప్పుడు, మీరు నన్నెంత అసహ్యించుకుంటున్నారో, నేను కూడా నన్నంత అసహ్యించుకుంటున్నాను. సరే, ఆ సంగతి పోనివ్వండి. మీరు పెళ్లెందుకు చేసుకోకూడదు?"

ఇంతసేపటికి దేవదాసుకు ఊపిరి సలిపింది. నవ్వుతూ—"చేసుకోవటం మంచిదే, కాని నాకు యిష్టంలేదు" అన్నాడు.

"ఇష్టంలేకపోయినా చేసుకోండి. పిల్లల మొహం చూస్తే కొంతవరకు శాంతి లభిస్తుంది. పైగా నాకు కూడా సేవ దొరుకుతుంది. ఇంట్లోనే దాసీగా ఉండి ఈ జీవిత శేషం సుఖంగా వెళ్ళబుచ్చుతాను."

"ఇంకేం, నిన్నప్పుడు తప్పక పిలుస్తాను!" అన్నాడు దేవదాసు నవ్వుతూ.

చంద్రముఖి అతని నవ్వును చూడనట్టుగా—"మిమ్మల్ని ఇంకోమాటకూడా అడగాలని ఉన్నది." అన్నది.

"ఏమిటి?"

"ఇవ్వాళ మీ రింతసేపు నాతో ఎందుకు మాట్లాడారు?"

"ఏం? తప్పా?"

"ఆ సంగతి చెప్పలేను! కాని కొత్త. వప్పురాగి పడిపోనిది, మీరెప్పుడూ నా ముఖం చూసేవారు కాదు."

దేవదాసు ఆ మాటకు జవాబివ్వకుండా—"మా తండ్రిగారు చనిపోయినప్పటినుంచి మద్యం మానేశాను," అన్నాడు విచారంగా

చంద్రముఖి చాలాసేపు కరుణార్ద్రదృక్కులతో అతనివంక చూసి—"ఇక త్రాగరా?" అని అడిగింది.

"చెప్పలేను."

చంద్రముఖి అతని చేతులు ఇంకా కొంచెం దగ్గరకు లాక్కుని అశ్రువ్యాకుల స్వరంతో—"వీలుంటే వదిలిపెట్టండి. బంగారంలాంటి శరీరాన్ని పాడుచేసుకోకండి" అన్నది

దేవదాసు చప్పునలేచి నిలబడి—"నేను వెళ్ళుతున్నాను. నువ్వు ఎక్కడ ఉన్నది నాకు కబురు చెయ్యి. నీ కెప్పుడన్నా, ఏదైనా అవసరమొస్తే నా దగ్గర సిగ్గు పడమాకు" అన్నాడు.

చంద్రముఖి నమస్కారంచేసి పాదధూళి తీసుకుని అన్నది—"నన్ను సుఖపడమని ఆశీర్వదించండి! ఇంకోయాచన—దేవుడు రాకుండాచేయాలి—ఎప్పుడన్నా దాసీ అవసర ముంటె నన్ను పిలిపించండి."

అలాగే" నని దేవదాసు వెళ్ళిపోయాడు.

చంద్రముఖి చేతులు జోడించి రోదన స్వరంతో—"ఇంకోమాటు వారు కనపడేటట్టు చేయి భగవంతుడా!" అని దేవుని ప్రార్థించింది.

* * *

దాదాపు రెండేండ్లు గడచినై. మహేంద్రుని వివాహంచేసి పార్వతి చాలావరకు నిశ్చింతు రాలైంది! జలదబాల బుద్ధిమతి. పనిపాటల్లో నిపుణ. పార్వతికి బదులు యింటి పనులు ఆమే చూస్తూ ఉండేది. పార్వతి ఇప్పుడు మనస్సును యింకోవైపుకు మరల్చింది. వివాహమై చాలాకాలమయినా ఇంకా ఆమె సంతాన సుఖం చూడలేదు. తనకు సంతు లేక పోవటంచేత ఎవరి పిల్లలన్నా ఆమె చాలా ఆపేక్ష చూపించేది. పేదసాదలమాటలా ఉండండి; కాస్త నోటికీ చేతికీ ఉన్నవారి సంతాన బాధ్యత కూడా తానే వహించేది. ఇంతే కాక దేవాలయంలో పూజలూ, సాధుసన్యాసులకు సేవలూ, కుంటి-గుడ్డివారికి పరిచర్యలూ చేస ఆమె కాలంగడుపుతూ ఉండేది. భర్తతో చెప్పి ఇంకో సత్రం కూడా కట్టించింది. అందులో అనాథలూ అసహాయులూ ఇష్టం వచ్చినంత కాలం ఉండవచ్చు. జమీందారు గారే వారి తిండీ తిప్పలూ చూస్తూ ఉంటారు. పార్వతి చాటుగా ఇంకో పనికూడా చేస్తూ ఉంటుంది; భర్తకు కూడా ఈ సంగతి తెలియనివ్వదు. బ్రతికి—చెడ్డవారికి గుప్తంగా ధనసహాయం చేయటం. ఈ డబ్బు ఆమె సొంతది. భర్త ప్రతినెలా తన ఖర్చుకు ఇచ్చేదంతా ఇలానే ఖర్చు పెట్టుతూ ఉంటుంది. ఎంత చాటుగా ఖర్చుపెట్టినా కచేరీ గుమస్తాలకూ, మేనేజరుకూ తెలియకుండా ఉండదు. ఇప్పుడు పూర్వంకన్న ఖర్చు

చాలా ఎక్కువైందని వాళ్ళల్లో వాళ్ళు తర్కించుకుంటూ ఉంటే దాసీల చెవిని పడేవి. ఇక వాళ్ళ దగ్గరనుంచి జలదబాల దగ్గరికి చేరటం ఎంతసేపు పట్టుతుంది?

ఒకనాటి రాత్రి జలదబాల—"ఈ యింటిలో నీకేమీ సంబంధం లేదా?" అని భర్తను అడిగింది.

'ఎందుకో చెప్పూ!"

'దాసదాసీలదాకా పోయినా మీకు కనపడటంలేదు. మామగారికి ఖర్చంటే చాలా తీపి—వారేమీ అనరు! మీరైనా చెప్పటం మంచిది."

మహేంద్రునికి ఏమీ అర్థం కాకపోయినా ఉత్సుకతతో "ఎవరి సంగతి?" అని అడిగాడు జలదబాల గంభీరంగా భర్తకు సలహా ఇవ్వ నారంభించింది:

'మీ పిన్నికి పిల్లాజల్లా లేరు. ఆమెకు సంసారంమీద ఎందుకు అపేక్ష ఉంటుంది? అందుకనే ఆస్తంతా పాడుచేస్తున్నది. మీరు చూట్టంలేదా?"

"ఏం చేస్తున్నదీ?" అన్నాడు మహేంద్రుడు కనుబొమలు చిట్లించి.

"కాస్త కళ్ళు తెరిస్తే మీకే కనపడేవి. ఇప్పుడు పూర్వంకంటే కుటుంబ ఖర్చు రెట్టం పవుతూ ఉంది. అతిథి అభ్యాగతులకూ, సద్వ్రతాలకూ, దానధర్మాలకూ తెంపు లేదు సరే, ఆమె పరం ఆమె చూసుకుంటూ ఉన్నది. ఇక మన ఇహం? మనకిక పిల్లలు పుట్టరా? అప్పుడు వాళ్ళేమి తింటారు?".

మహేంద్రుడు పక్కమీదనుంచి లేచి కూర్చున్నాడు.

"నువ్వెవరి సంగతి చెప్పేది? అమ్మ సంగతేనా?" అన్నాడు.

'నారాత ఇలా తగలడింది! అన్నీ విప్పి చెప్పాల్సిన ఖర్మం నాకు పట్టింది."

"నువ్వు అమ్మమీద ఫిర్యాదు చేస్తున్నావా?"

నేను ఫిర్యాదూ చేయటంలేదు, చాడీలూ చెప్పటంలేదు. ఆ అవసరంకూడా లేదు నాకు ఆఖరికి నామీద నెపం వేస్తారని జరుగుతున్న దేమిటో మీచెవిని వేశాను!" అన్నది జలద విసురుగా.

మహేంద్రుడు మాట్లాడకుండా కాసేపు ఆలోచించి "మీ కన్నవారింట్లో రోజూ వండ పొయ్యి ఎక్కదు. నీకు జమీందారుగారి ఇంటి ఖర్చు లేమి తెలుస్తవి?" అన్నాడు.

ఈ మాటకు జలద మండిపోయింది—"మీ అమ్మ కన్నవారు ఎన్ని సత్రాలు కట్టించారో చెప్పండి?" అని అడిగింది.

మహేంద్రు డిక తర్కించలేదు. ఉదయాన లేవగానే పార్వతిదగ్గరికి వెళ్ళి—"నాకు మంచి పెళ్ళే చేశావమ్మా? నే నిక దీనితో వేగలేను, కలకత్తా వెళ్ళుతున్నాను" అన్నాడు

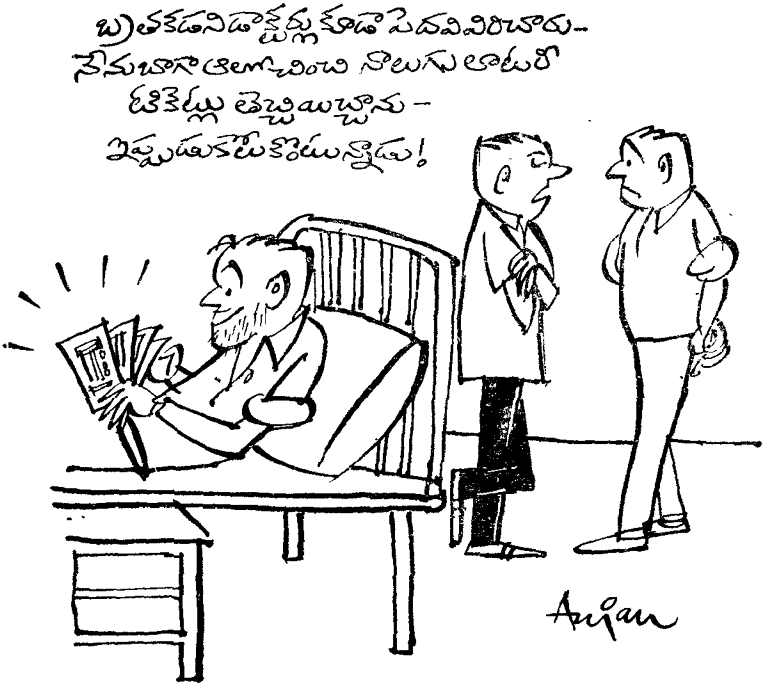

"ఎందుకు నాయనా?" అన్నది పార్వతి విస్తుపోయి.

"నిన్ను తూలనాడింది. నేను దాన్ని వదిలిపేశాను."

కొన్నాళ్ళనుంచి పార్వతి కోడలి ఆచరణ చూస్తూనే వస్తున్నది కాని తన కేమీ తెలియనట్టుగా, నవ్వుతూ—"కాదు, నాయనా! అమ్మాయి చాలా మంచిది" అని, తర్వాత జలదబాలను చాటుకు పిలిచి "మీరేమన్నా పోట్లాడుకున్నారా, అమ్మాయీ!" అని అడిగింది.

ఉదయానే భర్త కలకత్తా పోవటానికి ప్రయాణ సన్నాహాలు చేయటం చూసి జలదబాల భయపడింది; పశ్చాత్తాపం చెందింది. అత్త ప్రశ్న వినగానే ఏడుస్తూ—"తప్పు నాదే అత్తయ్యా! దాసీలమాటలు విని బుద్ధి గడ్డి తిన్నది!" అన్నది.

తర్వాత వివరాలు విని పార్వతి సిగ్గుపడింది. కోడలి కళ్ళు తుడుస్తూ—"నువ్వు చెప్పేదే నిజం అమ్మాయీ! నాకు సంసారం పొదుపుగా ఉండాలని తెలియదు. నేను అంత దూరం ఆలోచించలేదు కూడా" అన్నది.

పిమ్మట మహేంద్రుని పిలిచి—"తప్పులేనిది ఎవ్వరినీ శిక్షించకు నాయనా! నువ్వు

భర్తవు—నీమేలుకంటే భార్యకు కావలసింది ఏముంటుంది? అమ్మాయి నీలక్ష్మి!" అన్నది.

ఆరోజునుంచీ పార్వతి చెయ్యి వెనకాడింది. సత్రంలోనూ, దేవాలయంలోనూ వెను కటిమాదిరిగా సేవలు జరగటం లేదు. అనేకమంది వికలాంగులూ, అనాథులూ తిరిగి పోసాగారు. ఈ సంగతి భర్తకు తెలిసి పార్వతిని పిలిచి—"ఏమే అమ్మా! అన్నపూర్ణ భండారం కాళీ అయిందా ఏమిటి?" అని అడిగాడు.

"ఊరక ఇచ్చుకుంటూపోతే కాపురం ఎన్నాళ్ళు గడుస్తుంది—కొన్నాళ్ళు కూడ బెట్టాలగా. ఇప్పుడు ఖర్చెంత పెరిగిందో మీకు కనబడటం లేదా?" అన్నది పార్వతి నవ్వుతూ.

"నే నింకా ఎన్నాళ్ళు బ్రతుకుతాను? ఉన్న నాలుగురోజులూ సత్కార్యాలుచేసి పర లోకం వంక చూడటం మంచిది."

పార్వతి నవ్వుతూ—"ఇది చాలా స్వార్థపరుల మాటండీ! మీ సంగతే మీరు చూసు కుంటే ఇక పిల్ల లేమైపోతారు? కొంతకాలం ఊరుకోండి; తర్వాత మళ్ళీ మొదలు పెట్ట వచ్చును. మానవుల కార్యాలకు అంత మెప్పుడూ ఉండదు" అన్నది.

చౌదరిగారు ఇక విధిలేక ఊరుకున్నారు.

పార్వతికి ఇప్పుడు చేసే పనులేవీ లేవు. అందుకని ఆలోచనలు ఎక్కువైనాయి. ఈ ఆలోచనలలోకూడా రకాలున్నవి. ఆశలున్నవాళ్ళు ఒక రకంగా ఆలోచిస్తారు; ఆశయుడిగినవాళ్ళు ఇంకోరకంగా ఆలోచిస్తారు. మొదటిరకం ఆలోచనలో జీవం ఉరితుంది. సుఖం ఉంటుంది. దుఃఖం ఉంటుంది. తృప్తి ఉంటుంది. ఎక్కువ సేపు ఆలోచించలేరు. కాని ఆశాహీనులకు సుఖంలేదు. ఉత్కంఠత లేదు. కాని తృప్తి ఉంటుంది. కంటినుంచి నీళ్ళు కారుతవి. గంభీరత్వమూ ఉంటుంది. కాని సరికొత్త హృదయవేదన ఉండదు. ఆ ఆలోచన వెలిసుబ్బువలె ఎటుపడితే అటు కొట్టుకు పోతుంది. గాలి తగలనిచోట నిలబడుతుంది. తగిలినచోట నుంచి తప్పుకు పోతుంది. తన్మయావస్థలో ఉన్న మనస్సు ఉద్వేగములేని ఆలోచనలో ఒకవిధమైన సఫలత పొందు తుంది. ఇప్పుడు పార్వతి స్థితి సరిగ్గా ఇలానే ఉన్నది. పూజదగ్గర కూర్చున్నప్పుడు స్థిర త్వమూ. ఆశా, ఉద్దేశమూలేని ఆమె మనస్సు చప్పున "తాల్ సోనాపురం"లో ఉండే వెదురుగుమ్మెలూ, మామిడితోపూ, పాఠశాలా, నదిఒడ్డూ మొదలగుచోట్ల తిరిగివచ్చేది. ఒక్కొక్కప్పుడు వాటిలో ఎందులోనైనా చిక్కుబడేది. అప్పుడు పార్వతికూడా వెతికి బయటికి తీసుక రాగలిగేది కాదు. పూర్వం ఆమె పెదవి మీదకు నవ్వు వచ్చేది; ఇప్పుడు ఒక అశ్రుబిందువు చప్పున పంచపాత్ర నీటిలోపడి కలిసిపోతూఉంది. అయినా కాలం

గడిచిపోతూనే ఉన్నది. పనిపాటలు చేస్తూ, మంచి చెడ్డలు చూస్తూ, సేవా శుశ్రూషలు చేసినా గడిచింది. అన్నీ వదలి ధ్యానమగ్నయోగినివలె ఉన్నా గడుస్తున్నది. కొంత మంది లక్ష్మీ, అన్నపూర్ణ అనే వారు; మరికొందరు అన్యమనస్క, ఉదాసిని అనేవారు; కాని నిన్న ఉదయంనుంచి ఆమెలో ఇంకోమార్పు కనపడుతూ ఉంది. ఆమె కొంచెం తీవ్రంగానూ, కఠోరంగానూ కనపడుతూ ఉంది. నిండుగా, పాటుగా ఉండే గంగలో ఎక్కడ నుంచో పోటు వచ్చింది. దీనికి కారణం ఇంట్లోవాళ్ళ కెవ్వరికీ తెలియదు. నాకు మాత్రం తెలుసును; మనోరమ నిన్న వాళ్ళ ఊరినుంచి ఉత్తరం వ్రాసింది:—

"పార్వతీ! మనం చాలాకాలంనుంచీ ఒకరి కొకరం ఉత్తరం వ్రాసుకోలేదు. ఈ తప్పు ఉభయులమీదా ఉంది. ఇది పరిష్కారం చేసుకోవటం మంచిదని నా అభిప్రాయం. ఇద్దరమూ తప్పు ఒప్పుకొని అభిమానాన్ని చంపుకోవటం ఉత్తమం! పెద్దదాన్ని కాబట్టి ముందుగా నేనే క్షమాపణ కోరుతున్నాను. వెంటనే జవాబిస్తావని కూడా ఆశిస్తున్నాను.

"నేను ఇక్కడికి వచ్చి ఒక మాసం కావచ్చింది. మనం కాపురంచేసే స్త్రీలం కాబట్టి దేహారోగ్యాన్ని గురించి అంత శ్రద్ధ తీసుకోము. లక్ష్యపెట్టము. చచ్చిపోతే చెర విరగడ చేసుకున్నదంటాము; బ్రతికుంటే బాగానే ఉన్నామంటాము. ఇక నాగొడవ అయింది. పోతే లోకాభి రామాయణం. విశేషాలు ఎక్కువలేవు. అయినా ఒక సంగతి నీకు వ్రాయాలని నాకు చాలా కుతూహలంగా ఉన్నది. వ్రాద్దామా వద్దా అని నిన్నటి నుంచీ ఆలోచిస్తూన్నాను. వ్రాస్తే నీకు దుఃఖం కలుగుతుంది; వ్రాయకపోతే నాప్రాణం మీదికి వస్తుంది—మారీచుని మాదిరి అయింది నాస్థితి! దేవదాసు సంగతి వింటే నీకు తప్పక దుఃఖం కలుగుతుంది; ఇక నీ దుఃఖంచూసి నేను విలపించకుండా ఉండలేను. దేవుడు తప్పించాడు; లేకపోతే, అతని చేతిలో పడినట్లయితే నీవంటి అభిమానిని విష మైనా తినేది. లేక ఏ నుయ్యో, గొయ్యో ఐనా చూచుకునేది! ఇవ్వాళ కాకపోతే ఇంకా రెణ్ణాళ్ళకైనా అతని సంగతి నీకు తెలుస్తుంది. లోకాన్ని ఎలా మూయగలం?

"దేవదాసు ఇక్కడికి వచ్చి ఒక వారంరోజు లయినది. అతను కలకత్తాలో ఉంటున్నాడనీ, తల్లి కాశీలో ఉంటుందనీ, నీకు తెలుసునుగా! అన్నతో గిల్లి కజ్జా పెట్టుకుని డబ్బు గుంజుకు పోవటానికి మాత్రం మధ్య మధ్య ఇలా వస్తూఉంటాడని నాకు తెలిసింది. డబ్బు చిక్కిందాకా ఉండి చేతిలో పడగానే వెళ్ళిపోతాడట. అతని తండ్రి చనిపోయి రెండున్నర సంవత్సరాలుకూడా కాలేదు. నీకు వింటే ఆశ్చర్యం కలగవచ్చు. ఈమధ్య అతను సగం ఆస్తికిపైగా ఖర్చుపెట్టాడట. ద్విజదాసు చాలా లెఖ్ఖగాడు. పెద్దలు సంపాదించిన ఆస్తిని చెయ్యి దాటనివ్వలేదు లేకపోతే లోకులు ఎప్పుడో కాజేసి కూర్చునే వారు తాగుడులకీ, వేశ్యలకీ తగలేసేవాణ్ణి ఎవరు కాపాడగలరు?—ఒక్క యముడు

తప్పు! బహుశా అదికూడా దగ్గరకువచ్చిం దనుకుంటాను. గుడ్డిలో మెల్ల ఏమంటే అతను పెళ్ళిచేసుకోక పోవటమే!

"అయ్యో! అతన్ని చూస్తే ఏడుపొస్తుంది! పచ్చటి శరీరం నల్లబడింది. ఆ చక్కదనం పోయింది; సిరి పోయింది—గుర్తు పట్టలేరు. జుట్టు ఎన్నడూ దువ్వినట్టు ఉండదు. గాలికి ఎగురుతూ ఉంటుంది. కళ్ళు పీక్కుపోయినవి. ముక్కు కోటేరు మాదిరిగా లేచింది. ఇంత రోతగా ఉన్నాడని ఏమి చెప్పేది. చూస్తే అసహ్యం పుట్టుతుంది, భయంకూడా కలుగుతుంది! పగలంతా నది ఒడ్డునే తుపాకి తీసుకుని పిట్టలు కొడుతూ ఉంటాడు. మరీ ఎండకు ఆగలేకపోతే, ఆ వంతెన దగ్గరగఉన్న రేగుచెట్టు క్రింద తల వంచుకుని కూర్చుంటాడు. సాయంకాలం ఇంటికి వచ్చి మద్యం త్రాగుతాడు ఇక రాత్రి నిద్రపోతాడో గస్తీ తిరుగుతాడో దేవుడికే తెలియాలి.

"ఆవాళ సాయంకాలం నేను నీళ్ళు తేవటానికి నదికి పోయాను. దేవదాసు తుపాకి చేత పట్టుకొని నది ఒడ్డునే నడచివస్తున్నాడు. నన్ను చూసి గుర్తించి నా దగ్గిరకివచ్చి నిలబడ్డాడు. నేను భయంతో వణికిపోయాను. రేవు దగ్గర ఒక్క పురుగుకూడా లేదు నా పైప్రాణాలు పైనే పోయినవి. దేవుడు కాపాడాడు, తాగుబోతు చేష్టలేవీ చేయలేదు చాల పెద్దమనిషి తరహాగా "మనో! బాగా ఉన్నావా, చెల్లీ!" అన్నాడు శాంతంగా.

"నే నేమి చేస్తాను? భయంతో—"ఊఁ" అన్నాను తల తిప్పి. అప్పుడతను నిట్టూర్చి—"సుఖంగా ఉండు చెల్లీ! మిమ్మల్ని చూస్తే నాకు చాలా ఆనందంగా ఉంటుంది." అని నెమ్మదిగా వెళ్ళిపోయాడు. నేను పడుతూ లేస్తూ ఇంటికి పరిగెత్తాను. అమ్మయ్యో! నా అదృష్టం బాగా ఉండింది—చెయ్యీ గియ్యీ పట్టుకొని లాగ లేదు! సరే. పోనీయి ఆ సంగతి ఆ భ్రష్టుని సంగతులు వ్రాయాలంటే ఒక గ్రంథం అవుతుంది.

"పార్వూ, నిన్ను చాలా కష్టపెట్టాను కాదూ? నీవు ఇప్పటికైనా అతణ్ణి మరచిపోలేక పోతే, నీకు దుఃఖం ఎలానూ తప్పదు. దీనికి మరో ఉపాయ మేముంది? ఈ విషయంలో నావల్ల ఏదైనా జరిగి ఉంటే నీ ప్రేమకోరే మనోదీదీని క్షమించు. నీబోటి గుణవంతురాలి కిది ఒక గొప్ప కాదు."

నిన్ననే ఈ ఉత్తరం వచ్చింది. ఇవ్వాళ మహేంద్రుని పిలిచి— "రెండు పల్లకీలూ, ముప్పయి ఇద్దరు బోయీలు కావాలి. నేనిప్పుడే తాల్‌సోనాపురం పోతాను" అన్నది.

మహేంద్రునికి ఆశ్చర్యం వేసింది. "అలాగే సిద్ధం చేయిస్తాను. కాని రెండు పల్లకీలు ఎందుకమ్మా" అని అడిగాడు.

"నీవు కూడా వెంట రావాలి నాయనా, దోవలో నేను చనిపోతే తల కొరివి పెట్టటానికి కొడుకు ఉండాలిగా."

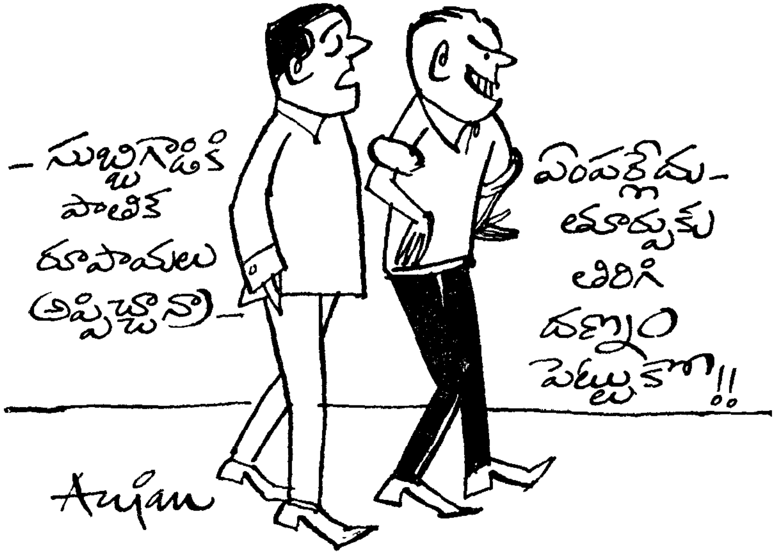

మహేంద్రుడిక మాట్లాడలేదు. పల్లకీలు రాగానే ఇద్దరూ బయలుదేరారు.

చౌదరిగారికి ఈ సంగతి తెలియగానే వ్యాకులపడి దాస దాసీలను పిలిచి అడిగాడు. కాని వాళ్ళెవరూ కారణం చెప్పలేకపోయారు. అప్పు డాయన బుద్ధినంతా వినియోగించి ఇంకా కొంతమంది సిపాయీలనూ దాసీలనూ పంపించాడు.

"దోవలో కనపడితే పల్లకీలు తిప్పించుకు రమ్మంటారా బాబూ!" అని ఒక సిపాయి అడిగాడు.

వారు కొంచెం ఆలోచించి—"అఖర్లేదు. మీరు కూడా వెంటనే పోయి ప్రమాదాలేవీ రాకుండా చూడండి" అన్నారు.

ఆనాడు పొద్దుకుంకేవరకు పల్లకీలు రెండూ తాల్‌సోనాపురం చేరినవి. కాని దేవదాసు ఊళ్ళోలేడు. మధ్యాహ్నమే కలకత్తా వెళ్ళిపోయాడట.

పార్వతి తల బాదుకుని—"నా దురదృష్టం" అనుకున్నది. తర్వాత మనోరమను కలుసుకున్నది.

"ఏం పారూ! దేవదాసుని చూడటానికి వచ్చావా?" అన్నది మనోరమ.

"కాదు. వెంట తీసుకుపోవటానికి వచ్చాను. ఇక్కడ అతనికి 'నా' అనే వాళ్ళెవరూ లేరు."

మనోరమ దిగ్భ్రమ చెందింది.

"ఏమిటే నువ్వు వాగేది? సిగ్గన్నా వేయటంలేదూ?"

"సిగ్గెందుకు? ఎవరి వస్తువు వాళ్ళు తీసుకువెళ్ళటానికి కూడా సిగ్గేనా?"

"ఛీ, ఛీ, అలా అనకు! కాస్త చుట్టరికం అన్నా లేదు, అలాంటి మాటలు నోట రానీయకు."

పార్వతి మ్లానంగా నవ్వి-"మనోదీదీ! నాకు జ్ఞానం తెలిసినప్పటినుంచీ మనస్సులో నాటుకుపోయిన సంగతి, ఎప్పుడన్నా బయటపడుతూ ఉంటుంది. నువ్వు నా అక్కవు అందుకనే ఈ మాట వినగలిగావు."

మర్నాటి ఉదయం పార్వతి తల్లిదండ్రులకు నమస్కారంచేసి, మళ్ళీ పల్లకి ఎక్కింది

* * *

చంద్రముఖి అశ్వద్ధపురం వచ్చి రెండు సంవత్సరాలైనది. వాగు ఒడ్డున కాస్త మెరకగా ఉన్న చోటుచూసి రెండు నిట్టాళ్ళ పూరికొంప వేసుకున్నది. దాన్ని రెండు గదులుచేసి, ఒకదానిని వంటా, సామానువేసుకోటానికీ, రెండవదానిని పండుకోటానికీ కూర్చోటానికీ ఉపయోగించుకుంటూ ఉన్నది. ఇంటికి కొంచెం దూరంగా చోపరా. దాంట్లో నల్లావు ఉంటున్నది. ఇంటి ముంగిలి ఎప్పుడూ శుభ్రంగా ఉంటుంది. రోజూ పోలికూతురు వచ్చి పాచి ఊడ్చి కల్లాపి చల్లిపోతూ ఉంటుంది. ఇంటిచుట్టూ ఆముదాల కంచె. మెల్లలో రేగుచెట్టు. ఇంటి వెనక తులసికోట! నీళ్ళరేవు ఎదురుగానే ఉంది—కూలి వాళ్ళను పెట్టి ఖర్జూరపుచెట్టు మెట్టుగా వేయించింది. ఈ రేవు ఈమె తప్ప ఇక నెవ్వరూ వాడరు. వానా కాలంలో మరికి వర్షాలు కురిస్తే నీళ్ళు చంద్రముఖి ఇంటిలోకి ఎక్కుతై. గ్రామస్తులు చాలా ఆదుర్దాతో పలుగులూ పారలూ తీసుకువచ్చి నీరు ఇంటికి ఎక్కకుండా కట్టవేసి పోతారు. ఈ గ్రామంలో అగ్రవర్ణాలవారు ఎవరూ లేరు. గొల్లలు, బెస్తలు, గవళ్ళూ, ఊరిబైట రెండు మాదిగ కొంపలు కూడా ఉన్నవి.

చంద్రముఖి ఈ గ్రామం వచ్చినాక్ష దేవదాసుకు ఉత్తరం వ్రాసింది. జవాబుగా ఇంకా కొన్ని రూపాయలు పంపాడు. చంద్రముఖి ఈ డబ్బు ఊళ్ళోవాళ్ళకు అప్పుపెట్టుతూ ఉంటుంది. ఇబ్బంది వచ్చినప్పుడు వాళ్ళు ఈమె దగ్గరకే పరుగెత్తుకొస్తూ ఉంటారు, డబ్బు తీసుకెళ్ళుతూ ఉంటారు. చంద్రముఖి వడ్డీ తీసుకోదు. దానికి బదులుగా వారు కూరా నారా పండూ ఫలమూ ఇచ్చిపోతూ ఉంటారు. వడ్డీ అలా ఉంచి, అసలుకోసం కూడా ఆమె అంతగా పీడించదు. ఇవ్వలేనివారు అదీ ఇవ్వరు. చంద్రముఖి నవ్వుతూ— "ఇక నీ కెప్పుడూ ఇవ్వను!" అనేది తీర్చని వారితో.

"ఈ తఫా బాగా పండేటట్టు దీవించు తల్లీ!" అని వారు బ్రతిమాలేవారు.

చంద్రముఖి దీవించేది. మళ్ళీ పంటలు సరిగా పండేవి కావు. శిస్తుకు జమీందారు

ర త్తిపిపెడితే మళ్ళీ ఆమె దగ్గఱకు వచ్చి ఏడుస్తూ నిలబడేవారు. చంద్రముఖి లోలోన నవ్వుకొని—"వారుండగా నాకేమి తరుగు" అని అనుకునేది.

కాని అతను ఏడి? దాదాపు ఆరుమాసాలైంది. అతని దగ్గరనుంచి ఉత్తరమే లేదు రిజిస్టరు ఉత్తరం రాస్తే తిరిగి వచ్చింది. చంద్రముఖి ఒక గొల్లకుటుంబాన్ని తన యింటి దగ్గర అట్టిపెట్టుకుంది. భైరవుని కొడుకుపెళ్ళికి పదిరూపాలన్నర ఓలి యిచ్చింది; నాగలి ఒకటి కొనిపెట్టింది. భైరవుడే ఈ కుటుంబానికి పెద్ద. ఈ కుటుంబం ఈమెను ఆశ్రయించుకు బతికేదే; ఈమె చెప్పినట్లు నడుచుకునేదే.

ఒకనాడు ఉదయం చంద్రముఖి భైరవుని పిలిచి—"ఇక్కడికి తాల్‌సోనాపురం ఎంత దూరముంటుందో ఎరుగుదువా?" అని అడిగింది.

భైరవుడు కాస్త ఆలోచించి "ఎంతమ్మా! రెండు పరుగులేస్తే కచ్చేరి వచ్చి కూర్చుంటుంది" అన్నాడు.

"అక్కడ జమీందారు ఉంటాడు కదూ?"

"ఆఁ ఉన్నారు. ఈ గ్రామం కూడా వారిదే. మూడు సంవత్సరాలైంది, పెద్దాయన చనిపోయి. వారి శ్రాద్ధానికి కొన్నిరోజులపాటు తిన్నాము. వారికి ఇద్దరు కొడుకులున్నారు వారికేమమ్మా మహారాజులు!"

"నన్నక్కడికి తీసుకుపోగలవా, భైరవ్?"

"ఎందుకు తీసుకు వెళ్ళలేను తల్లీ! మీ ఇష్టం వచ్చిన రోజున బైలుదేరండి."

"ఐతే ఇవ్వాళే పోదాము, భైరవ్!" అన్నది చంద్రముఖి ఉత్సుకతతో.

భైరవుడు విస్మితుడై—"ఇవ్వాళనేనా!" అని చంద్రముఖి ముఖం వంక పరీక్షగా చూసి—"అయితే త్వరగా వంట చేసుకో తల్లీ! నేను చద్ది కట్టుకు వస్తాను" అన్నాడు.

"ఇప్పుడు కాదులే భైరవ్! నువ్వు చద్ది కట్టుకురా" అన్నది చంద్రముఖి.

భైరవుడు ఇంటికిపోయి చద్ది కట్టించుకుని, కర్ర చేత పట్టుకుని, ఒక్కక్షణంలో తిరిగి వచ్చి—"ఇక బైలుదేరండి. కాని, మీరుకూడా కాస్త ఎంగిలి పడకూడదా అమ్మగారూ?" అన్నాడు.

"వద్దు భైరవ్! నే నింకా పూజచేసుకోలేదు. వీలుంటే అక్కడికి పోయినాక చూసుకొంటాను."

భైరవుడు ముందు దోవచూపిస్తూ నడిచాడు. చంద్రముఖి వెనక పిప్పిగడ్డల్లో మహా ప్రయాసపడుతూ నడుస్తున్నది. నడక అలవాటు లేకపోవటంచేత ఆమె పాదాలు బొబ్బలెక్కినై. ముఖం కందిపోయింది ఎండకు. ఇంకా భోంచేయలేదు. ఐనా చంద్రముఖి ఒక్కొక్క చేనుదాటి పోతూనే వున్నది. చేలల్లో పనిచేసుకొంటున్న రైతులు ఆమె ముఖం వంక ఆశ్చర్యంతో చూస్తూ ఉండిపోయారు.

చంద్రముఖి ఎర్రంచుల చీర కట్టుకున్నది. చేతిని రెండు గాజులున్నవి. తల మీద ముసుగు. ఒంటి చుట్టూ దుప్పటి. ఝాము పొద్దు వుండగా ఊళ్ళోకి చేరారు.

"నీ రెండు పరుగులూ ఇప్పటికి పూర్తి అయినాయా!" అన్నది చంద్రముఖి నవ్వుతూ

భైరవుడు పరిహాసం గ్రహించలేక— "వచ్చేశాంగా తల్లీ! మీది సుఖపడ్డ శరీరం మళ్ళీ ఇవ్వాళే తిరిగి రాగలరా?" అన్నాడు.

'ఇవ్వాళేమిటి, రేపు కూడా బహుశా నడిచిరాలేను' అని చంద్రముఖి మనస్సులో అనుకుని—"ఇక్కడ బండి దొరకదా?" అని అడిగింది.

"ఎందుకు దొరకదు తల్లీ, ఎడ్లబండిని పిలుస్తాను."

బండి కుదుర్చమని చెప్పి చంద్రముఖి జమీందారుగారి మేడలో ప్రవేశించింది భైరవుడు బండి మాట్లాడటానికి వెళ్ళిపోయాడు.

మేడ రెండో అంతస్తులో పెద్దావిడ—ఇప్పటి జమీందారుగారి భార్య కూర్చుని ఉన్నది. ఒక దాసీది చంద్రముఖిని వెంటపెట్టుకుని అక్కడికి తీసుకు వెళ్ళింది. ఇద్దరూ ఒకరినొకరు బాగా చూచుకున్నారు. చంద్రముఖి నమస్కరించింది.

జమీందారుగారి భార్య ఒంటి మీద నగలు పట్టకుండా ఉన్నవి. కళ్ళల్లోనుంచి అహంకారం పైకి తన్నుతూ ఉన్నది. పెదవులూ పళ్ళూ, తాంబూలమూ కాసూ వేసుకోవటం

మూలాన నలుపుకు తిరిగినవి ఒక బొగ్గ ఎత్తుగా ఉన్నది బహుశా తాంబూలపు తమ్మ లోపల ఉండవచ్చు జుట్టు ఎగదువ్వి నడినెత్తిన చుట్ట చుట్టింది బూటుల మాదిరిగా రెండు చెవులకూ సందులేకుండ పోగులున్నవి ఒక ముక్కున చంద్రవంక, రెండో ముక్కున పెద్ద బెజ్జం బహుశా అత్తగారి అమలులో ముక్కెర పెట్టుకుని ఉంటుంది దొండు శరీరం, ఎల్లగా నిగనిగలాడుతూ ఉంది పెద్ద కళ్లు, గుండ్రని ముఖం, నల్లని చీరె కట్టి, సిల్కు జాకెట్టు తొడుక్కున్నది ఈమెను చూసేసరికి చంద్రముఖికి అసహ్యం కలిగింది

చంద్రముఖి కొంచెం వయస్సు మిగిలిందైనా చాలా చక్కనిది బహుశా వీరిద్దరికి ప్రాయం ఒకటే కావచ్చును. కాని పెద్దావిడ దీనికి ఒప్పుకోదు! ఈ గ్రామంలో పార్వతి తప్ప ఇంత చక్కనివాన్ని ఆమె ఎప్పుడూ చూడలేదు. ఆమె ఆశ్చర్యంతో "ఎవరు మీరు?" అని అడిగింది.

చంద్రముఖి "తమ ప్రజనేనండీ, కొంచెం శిస్తు బాకీ ఉండి చెల్లించడానికి వచ్చాను" అన్నది.

పెద్దావిడ లోలోపల సంతోషించి——"అయితే ఇక్కడికి ఎందుకు? కచ్చేరికి పోరాదా!" అన్నది.

చంద్రముఖి మందహాసం చేసి—— "నేను బీదరాల్ని తల్లీ! పన్నంతా చెల్లించలేను. మహా దయగలవారని విని తమ దగ్గరికి వచ్చాను. అనుగ్రహించి కొంత మాఫీ చేయిస్తే, చెల్లించిపోతాను." అన్నది.

ఈ మాట పెద్దావిడ తన జీవితంలో యిదే మొదటిసారి వినటం; ఆమెకు దయ ఉన్న దట! శిస్తు మాఫీ చేయించగలదట! ఇంకేం ఆమెకు చంద్రముఖి మీద ఎన్నడూ లేని దయ కలిగింది.

"అదే, అమ్మాయీ! రోజూ నన్ను ఎందరో వచ్చి వేధిస్తూ ఉంటారు. ఎంతో డబ్బు వదిలిపెడుతూ ఉంటాను! లేదనలేను. అందుకనే మావారు నన్నెప్పుడూ కోప్పడుతూ ఉంటారు! సరే కాని, నీ బాకీ ఎంత?"

"ఎక్కువలేదు తల్లీ. రెండు రూపాయలే. కాని మాకు అవే గగనం. ఇవ్వాళ పగలల్లా పడుతూ లేస్తూ ఇంతదూరం నడచి వచ్చాను."

"అయ్యో మీబోటి దీనులమీద దయ చూపించవలసిందే. బిందూ, ఈమెను తీసుకు వెళ్ళి మేనేజరుగారితో నేను చెప్పానని చెప్పి రెండు రూపాయలూ తీసివేయించు. ఆఁ, నీ ఇల్లు ఎక్కడ అమ్మాయి?"

"అశ్వద్ధపురం అనే గ్రామం. మీ ఇలాకాలోదే. సరే కాని, అమ్మగారూ! ఇప్పుడు జమీందారులు యిద్దరు కాదండీ?"

"ఇద్దరేంటి పాడు! ఇంకా రెండురోజులుంటే అంతా మాదే అవుతుంది."

"ఎలా తల్లీ! చినబాబుకు చాలా అప్పున్నదా!" అన్నది చంద్రముఖి ఉద్విగ్నతతో.

పెద్దావిడ మందహాసం చేసి"ఆస్తంతా మాకు తాకట్టు పెట్టాడు. మా మరిది ఇక దివాళే. తప్ప తాగుతూ ముండను పెట్టుకొని కలకత్తాలో ఉంటున్నాడు. ఎంత డబ్బు తగలేశాడో లెఖ్ఖ ఉన్నదా" అన్నది.

చంద్రముఖి ముఖం వాడిపోయింది. కాసేపు ఊరుకుని- "చినబాబుగారు ఎప్పుడూ ఇంటికి రారా, అమ్మగారూ?" అని అడిగింది.

"ఎందుకు రాడు? డబ్బు అవసరమైనప్పుడు వస్తాడు. తాకట్టుపెట్టి తీసుకుపోతాడు. రెండు మాసాల కిందట ఒకమాటు వచ్చి పన్నెండువేల రూపాయలు తీసుకు వెళ్ళాడు. బతికే లక్షణాలు కూడా లేవు. ఒంటి నిండా చెడురోగాలు. ఛీ, ఛీ—"

చంద్రముఖి కంపించింది. "వారు కలకత్తాలో ఎక్కడ ఉంటారు?" అని మలిన ముఖంతో అడిగింది.

పెద్దావిడ నొసలు చాదుకొని—"పాడురాత! అది ఎవ్వరికి తెలుస్తుంది? ఏ హోటల్లోనో తిని, ఎవతె కొంపలోనో పడి ఉంటాడు—అది అతనికి తెలియాలి; అతని సారా బుడ్డికి తెలియాలి!" అన్నది నవ్వుతో.

"ఇక నేను వెళ్తాను." అన్నది చంద్రముఖి చప్పున లేచి నిలబడి.

పెద్దావిడ ఆశ్చర్యంతో-"వెళ్తావా?" అని బిందును కేక వేసింది.

"అక్ఖర్లేదు తల్లీ! నే నొక్కదాన్ని కచ్చేరీకి పోగలను" అని నెమ్మదిగా బయలుదేరింది. బయటకు వచ్చేవరకు ఆమెకోసం భైరవుడు కనిపెట్టుకుని ఉన్నాడు. ఎద్దుబండి సిద్ధంగా ఉన్నది. ఆ రాత్రే చంద్రముఖి ఇంటికి తిరిగివచ్చింది.

ఉదయాన మళ్ళీ భైరవుని పిలిచి- "నేను కలకత్తా పోవాలి, భైరవ్! నువ్వు ఎలానూ రాలేవు. నీ కొడుకును తీసుకుపోతాను. ఏమంటావు?" అని అడిగింది.

"మీ యిష్టం తల్లీ. కాని కలకత్తా ఎందుకు, ఏమన్నా అవసరమైన పని ఉందా?"

"అవును భైరవ్! అవసరమైన పనే ఉంది."

"మళ్ళీ ఎప్పుడొస్తారు అమ్మగారూ?"

"ఆ సంగతి చెప్పలేను భైరవ్! వస్తే వెంటనే రావచ్చు. లేకపోతే కొంత ఆలస్యం కావచ్చు. ఒకవేళ అసలు రావటమే పడకపోతే నా ఆస్తంతా నువ్వు తీసుకో."

భైరవుడు మొదట నిశ్చేష్టుడయ్యాడు. తర్వాత అతని కళ్ళల్లో నీరు తిరిగింది. 'అవేమి మాటలు తల్లీ! మీరు లేకపోతే ఈ గ్రామంలో ఒక్కరు కూడా బతకరు!" అన్నాడు.

చంద్రముఖి కళ్ళల్లో కూడా నీరు తిరిగింది. "అదేమిటి భైరవ్! నేను ఇక్కడికి వచ్చి రెండు సంవత్సరాలేగా అయింది; అంతకు పూర్వం మీరు బ్రతకలేదా?"

దీనికి జవాబు మూర్ఖభైరవుడు ఇవ్వలేకపోయాడు. కాని చంద్రముఖి అంతరంగంలో అంతా గ్రహించింది.

భైరవుని కొడుకు రాముడు వెంటరావటం స్థిరపడింది. చంద్రముఖి బండిలో అవసరమైన సామానుపెట్టి బండి ఎక్కబోతూ ఉండగా, ఆమెను చూడటానికి వచ్చిన గ్రామస్థు లందరూ ఏడవ నారంభించారు. చంద్రముఖి కళ్ళలో కూడా నీరు తిరిగింది.

'పాడు కలకత్తా! దేవదాసు కోసం వెళ్తున్నాను కాని, లేకపోతే నన్ను కలకత్తాకు రాణీని చేస్తానన్నా మీ ప్రేమను నిరసించి వెళ్ళేదాన్ని కాను' అని మనస్సులో అనుకున్నది.

చంద్రముఖి మర్నాడు క్షేత్రమణి యింటికి వచ్చి దిగింది. పూర్వం ఆమె ఉన్న ఇంట్లో ఎవరో కొత్తవాళ్ళు ఉంటున్నారు. చంద్రముఖిని చూడగానే క్షేత్రమణి విస్తుపోయి—"నువ్వా చెల్లీ! ఇన్నాళ్ళనుంచీ ఎక్కడ ఉంటున్నావు!" అన్నది.

"అలహాబాదులో" అన్నది చంద్రముఖి నిజం దాచి.

క్షేత్రమణి ఆమెను ఎగాదిగా చూసి—"నీ నగలన్నీ ఏమయినై?" అన్నది.

"అన్నీ వున్నవి." అన్నది చంద్రముఖి నవ్వుతూ.

చంద్రముఖి ఆనాడే దయాళ్ దగ్గిరికి పోయి—"నాకింకా ఎంత రావలసి ఉంటుంది, దయాళ్?" అని అడిగింది.

దయాళ్ చిక్కులో పడ్డాడు:—"అదే, ఇంకా అరవయ్యో డెబ్బయ్యో రావలసి ఉంటవి. నాలుగైదు రోజుల్లో సర్దుతాను అమ్మాయి!" అన్నాడు.

"ఇప్పుడు డబ్బుతో నాకేమీ అవసరంలేదు. నాకు కొన్ని పనులున్నై. చేసిపెట్టు."

"ఏం పనులు?"

"నువ్వు రెండు రోజులు పని చెడవలసి ఉంటుంది. మా పేటలో ఒక యిల్లు అద్దెకు కుదర్చాలి—తెలిసిందా?"

"తెలిసిందమ్మాయి!" అన్నాడు దయాళ్ నవ్వుతూ.

"మంచి ఇల్లు మాట్లాడాలి. చక్కని మంచం, పరుపూ, దిళ్ళూ, దీపాలూ, టేబిలూ - తెలిసిందా?" దయాళ్ తల ఆడించాడు.

"అద్దం, దువ్వెనా, రెండు అద్దకం చీరెలూ, ఒక సిల్కు జాకెట్టూ, మంచి గిల్టు నగలు ఎక్కడ దొరుకుతాయో చెప్పగలవా?"

దయాళ్ చోటు చెప్పాడు.

"అయితే ఒక సెట్టు మంచివిగా చూసి కొనాలి—నేను గూడా వెంట వస్తాను." అని నవ్వుతూ—"మాకు ఇంకా ఏమేమి కావాలో నీకు తెలుసుగా; ఒక దాసీని కూడా కుదర్చాలి" అన్నది.

"ఎప్పటిలోగా అమ్మాయీ?"

"ఎంత త్వరలో అయితే అంత మంచిది. రెండు మూడురోజులు ఆలస్యమైనా ఫరవా లేదు." అని అతని చేతికి వందరూపాయల కాగితం ఒకటి యిచ్చి—"చౌక చూడబోకు. నాణ్యమైన సరుకు కొను." అన్నది.

మూడోనాడు చంద్రముఖి కొత్త ఇంట్లోకి వెళ్ళింది. ఆ పగలంతా రాముని తోడ్పాటుతో తన యిచ్ఛవచ్చినట్లు అలంకరణ ప్రారంభించింది. ముఖం సబ్బుతో కడిగి పౌడరు అద్దుకుంది. కాళ్ళకు పారాణీ పెట్టుకొని, తాంబూలం వేసుకుంది. తర్వాత నగలు పెట్టుకుని, జుబ్బా తొడిగి, అద్దకం చీరె కట్టుకున్నది. ఎన్నాళ్ళనించో సంస్కారం ఎరగని జుట్టును మరల దువ్వి, నెత్తిన కొండీచుట్టు చుట్టింది. అద్దంలో ముఖం చూచుకుని లోలోన నవ్వుకొని—'యింకా ఏమేమి రాసిపెట్టి ఉందో ఈపాడు నొష్టని,' అనుకొన్నది.

పల్లెటూరి రాముడు ఈ కొత్త అలంకారాలూ, దుస్తులూ చూసి గాభరాపడి "ఇదేమిటి అక్కయ్యా?" అని అడిగాడు

చంద్రముఖి నవ్వుతూ—"ఇవ్వాళ నా భర్త వస్తాడు రామూ!" అన్నది.

రాముడు విస్మయంతో చూస్తూ ఉండిపోయాడు.

సాయంత్రం అయినాక క్షేత్రమణి ఊసుపోకకు వచ్చి—"మళ్ళీ ఇదేమిటి?" అని అడిగింది.

"మళ్ళీ యివన్నీ కావలసిందేగా!" అన్నది చంద్రముఖి మందహాసంచేస్తూ.

క్షేత్రమణి కాసేపు అలాగే చూసి—"చెల్లెలికి ఏళ్ళతోపాటు రూపం కూడా పెరుగుతూ ఉంది!" అన్నది.

క్షేత్రమణి వెళ్ళిపోయిన తర్వాత చంద్రముఖి మళ్ళీ వెనకటి మాదిరిగానే కిటికీ వద్ద కూర్చుని రెప్ప వాల్చకుండా రోడ్డువంక చూడ నారంభించింది. ఆమె పని ఇదే; దీనికోసమే ఆమె వచ్చింది—ఇక్కడ ఉన్నన్నాళ్ళు ఈ పనే చేస్తుంది.

ఎప్పుడన్నా కదాచితుగా కొత్తవాళ్ళు వచ్చి తలుపు తట్టుతూ ఉండేవారు. ఇంట్లో కూర్చున్న రాముడు వల్లించిన పాఠంలా—"ఇక్కడలేరు" అని వప్పగిస్తూ ఉండేవాడు వెనుకటి పరిచయాన్నిబట్టి ఎవరన్నా లోపలికి వస్తే చంద్రముఖి వారిని కూర్చోపెట్టి నవ్వుతూ మాట్లాడేది. మాటల సందర్భంలో దేవదాసు సంగతి అడిగేది. వారికి తెలిసేది కాదు—వారు ఊరకనే పోవలసివచ్చేది. రాత్రి చాలా ప్రొద్దుపోయిన తర్వాత చంద్రముఖి స్వయంగా బయలుదేరి ప్రతి గల్లీ, ప్రతి ద్వారమూ వెదుగుతూ తిరిగేది! ఎవరన్నా ఇంట్లో మాట్లాడుకుంటున్నట్లు తెలిస్తే చంద్రముఖి చెవి ఆనించి వినటానికి ప్రయత్నించేది—ఏమేమో మాట్లాడుకుంటూ ఉండేవారు. కాని ఆమెకు కావలసిన మాటలు వినపడేవి కావు అప్పుడప్పుడు ఎవరన్నా తాగుబోతులు ఈమెను పట్టుకోడానికి వెంటపడేవారు! చంద్రముఖి ప్రాణాలు తప్పించుకు పరుగెత్తుతూ ఉండేది. ఇక మధ్యాహ్నం ఈమె ఎరిగిన ఇళ్ళకల్లా వెళ్ళుతుండేది. మాటల సందర్భంలో "మీలో ఎవరన్నా దేవదాసును ఎరుగుదురా?" అని అడిగేది.

"ఏ దేవదాసు?" అని వారడిగేవారు.

చంద్రముఖి కుతూహలంతో దేవదాసును వర్ణించేది:

"పచ్చని ఒళ్ళు, గొగ్గుల గొగ్గుల క్రాపు. తలమీద కుడివైపున తెగిన మచ్చ. చాలా ధనవంతుడు, డబ్బు దుబారాగా ఖర్చుచేస్తూ ఉంటాడు—ఎరుగుదురా ఎవరన్నా?" అని అడిగేది.

ఎవ్వరూ జాడ చెప్పేవారు కాదు. చంద్రముఖి హతాశురాలై, చిన్నపోయిన ముఖంతో ఇంటికి వచ్చేది. చాలా పొద్దుపోయేవరకు మేల్కొని రోడ్డువంకనే చూస్తూ ఉండేది. నిద్ర వస్తే విసుక్కునేది. 'ఇది నీకు నిద్రపోయే సమయమా?' అని మనస్సును హెచ్చరించుకునేది

ఇలా ఒకమాసం గడిచింది. రాముడు విసుగెత్తిపోయాడు. దేవదాసు ఇక్కడ లేడేమో నని కూడా చంద్రముఖికి సందేహం కలగ నారంభించింది. ఐనా ఆశను మాత్రం వదులుకో లేదు. దేవతల్ని ప్రార్థిస్తూ దినాలు గడుపుతూ ఉన్నది.

నెలా పదిహేను రోజులు గడిచినవి. ఆవాళ రాత్రి చంద్రముఖికోర్కె ఫలించింది. రాత్రి పదకొండు గంటలకు, వెదకి వెదకి వేసారి హతాశురాలై ఇంటికి తిరిగివస్తూ ఉండగా రోడ్డు పక్కను ఎవరో పండుకొని తనలో తాను వాక్రుంటూ ఉండటం చూసింది. చంద్రముఖి గుండె దడదడ కొట్టుకున్నది. ఈ గొంతుక ఈమె ఎరిగిందే! కోటిమందిలో ఉన్నా గుర్తించగలదు. ఆ వ్యక్తి పడివున్నచోట కొంచెం చీకటిగా ఉన్నది. పైగా అతను కప్పతాగి బోర్లా పండుకుని ఉన్నాడు. చంద్రముఖి దగ్గరికిపోయి అతని వంటిమీద చెయ్యి వేసి—“మీ రెవరండి? యిలా పండుకున్నా రెందుకు?” అని అడిగింది.

“విను సఖీ! నాదు మనవి, శ్యామసుందరు తోడి తేవే—” అన్నాడతను కూని రాగంతో.

చంద్రముఖి సందేహం తీరింది—“దేవదాస్!” అని పిలిచింది.

దేవదాసు ఆ విధంగానే—“ఉఁ, తోడితేవే!” అన్నాడు.

“ఇక్కడ పడుకున్నా వెందుకు? ఇంటికి వస్తావా?”

“రాను. నా కిక్కడే బాగుంది ”

"ఇంకాస్త సారా తాగుతావా?"

"తాగుతాను" అని చంద్రముఖి మెడ వాటువేసుకుని "ఎవరు బాబూ నువ్వు, నాకింత ప్రాణమిత్రుడవి?" అన్నాడు.

చంద్రముఖి కళ్ళవెంట నీరు కార నారంభించింది. దేవదాసు ఆమె మెడ పట్టుకుని తూలుతూ ఎలాగో చాలా ప్రయాసమీద లేచి నిలబడి చంద్రముఖి ముఖంవంక చూచి—"వహ్వా! ఖరే నాణ్యమైన సరుకోయ్ దేవదాస్" అన్నాడు. చంద్రముఖికి ఏడుపులో కూడా నవ్వు వచ్చింది.

"ఆఁ, బలే నాణ్యమైన సరుకు! సరే, నాభుజంమీద చెయ్యివేసి యింకాస్తదూరం నడువు. బండికావాలి కాదూ?" అన్నది.

"ఎందుకు కావద్దూ!" అని దేవదాసు దోవను నడుస్తూ—"నువ్వు నన్ను ఎరుగుదువా, సుందరీ?" అని పట్టుకుపోయిన గొంతుతో అడిగాడు.

"ఎరుగుదును" అన్నది చంద్రముఖి.

"అంతా నన్ను మరిచిపోయిరీ, యిక నువ్వే మిగిలావ్" అన్నాడు దేవదాసు పాడుతూ.

తర్వాత చంద్రముఖి ఆధారంతో బండి ఎక్కి ఇంటికి చేరాడు. వాకిటి దగ్గర నిలబడి జేబులో చెయ్యి పెట్టి—"సుందరీ! దోవలో ఉన్నవాణ్ణి పట్టుకొచ్చావు కాని జేబులో దమ్మిడీ కూడా లేదు." అన్నాడు. చంద్రముఖి మాట్లాడకుండా లోపలికి లాక్కొచ్చి మంచంమీద పండుకోబెట్టి నిద్రపొమ్మని చెప్పింది.

దేవదాసు పట్టుకుపోయిన గొంతుతో—"ఇంకా వేరే ఆశ లేమైనా ఉన్నాయా ఏమిటి? నేను ముందుగానే చెప్పాను—జేబు ఖాళీ. లాభంలేదని—తెలిసిందా, సుందరీ?" అన్నాడు.

సుందరి తెలుసుకుని—"రేపు ఇద్దురుగానిలే!" అన్నది.

"అంత నమ్మకం మంచిది కాదు. ఏమి కావాలో స్పష్టంగా చెప్పు."

"రేపు విందురు గాని," అని చంద్రముఖి పక్క గదిలోకి వెళ్ళిపోయింది.

దేవదాసుకు నిద్ర తెలిసేవరకు చాలా ప్రొద్దు యెక్కింది. గదిలో ఎవ్వరూలేరు—చంద్రముఖి స్నానం చేసి వంట చేస్తూ ఉన్నది. దేవదాసు ఒకమాటు గది అంతా పరికించాడు. ఒక్క వస్తువును కూడా అతను గుర్తించలేకపోయాడు. క్రిందటి రాత్రి సంగతులు కూడా అతని కేమీ జ్ఞాపకం లేవు; ఎవరో మనసారా చేసిన పరిచర్య మాత్రం జ్ఞాపకం వున్నది—యెవరో అతన్ని మహా ప్రేమతో తీసుకువచ్చి నిద్రపుచ్చటం లీలగా తోస్తున్నది.

ఇంతలో చంద్రముఖి గదిలోకి వచ్చింది. అలంకరణలో రాత్రికీ యిప్పటికీ ఆమెలో చాలా మార్పు కనిపించింది. నగ లేమీ తీసివేయలేదు; కాని తల దువ్వ లేదు. అద్దకం చీరె కట్టలేదు. తాంబూలం వేయలేదు. మామూలు సాదా చీరె కట్టు కున్నది.

దేవదాసు ఆమె ముఖంవంక చూసి నవ్వి—"నిన్న నువ్వు నన్ను ఎక్కడనుంచి దోచుకొచ్చావు?" అని అడిగాడు.

"దోచుకు రాలేదు. దోవలో పడివుంటే ఎత్తుకువచ్చాను."

దేవదాసు గంభీరంగా—"సరే ఎలాగైతేనేం తెచ్చావు. కాని, ఏమిటి మళ్ళీ ఈ వేషం? ఒంటిమీద నగలు పట్టటంలేదు. ఎవరిచ్చారు?" అన్నాడు.

చంద్రముఖి దేవదాసు వంక తీక్షణంగా చూసి—"మళ్ళీ?" అన్నది.

దేవదాసు నవ్వుతూ—"ఉహుం—అదికాదు. కాస్త సరసం ఆడితే తప్పా! ఎప్పు డొచ్చావు?" అన్నాడు.

"నెలా పదిహేను రోజులైంది."

దేవదాసు మనసులో లెఖ్ఖ వేసుకొని—"మా ఇంటిదగ్గరనుంచి ఇటే వచ్చావా?" అన్నాడు.

చంద్రముఖికి ఆశ్చర్యం కలిగింది.

"మీ ఇంటికి వెళ్ళానని ఎలా తెలుసుకున్నారు?"

"నువ్వెళ్ళిన రెండురోజులకు నేను ఇంటికి వెళ్ళాను. నిన్ను మా వదినె దగ్గరికి తీసుకు వెళ్ళిన దాసీ, మొన్న అశ్వద్ధపురం నుంచి చక్కని స్త్రీ ఒకతె వచ్చిందని చెప్పింది. ఇక తెలుసుకోవడం ఏమి కష్టం? సరే కాని ఇన్ని నగలు ఎందుకు చేయించావు?"

"చేయించలేదు. ఇవన్నీ గిల్టువి, కలకత్తా వచ్చి కొన్నాను. చూడండి, మళ్ళీ మీమూలాన ఎంత ఖర్చు పెట్టవలసి వచ్చిందో? ఇంతకూ మీరు నన్ను గుర్తించనే లేకపోయారు!"

దేవదాసు పకపక నవ్వి—"ఉహుం. బొత్తిగా! కాని నీ పరిచర్య మాత్రం గుర్తిం చాను. చంద్రముఖి తప్ప నాకింత పరిచర్య ఎవరు చేస్తారని చాలాసార్లు అను కున్నాను."

చంద్రముఖి ఆనందం పట్టలేక ఏడవా లనుకున్నది. కొంచెంసేపు మౌనంగా ఉండి—"మీరు నన్ను పూర్వంమాదిరిగా అసహ్యించుకోవటంలేదు కదూ?" అని అడిగింది.

"లేదు, పైగా ప్రేమిస్తున్నాను."

మధ్యాహ్నం దేవదాసు స్నానం చేసేటప్పుడు, అతని పొట్టమీద ప్లానలుగుడ్డ కట్టి ఉండటంచూసి, చంద్రముఖి భయపడుతూ— "అదేమిటి! ప్లానలు కట్టారెందుకు?" అని అడిగింది.

"నీ కింత ఆదుర్దా ఎందుకు? కడుపులో కొంచెం నొప్పిగా ఉన్నది."

చంద్రముఖి తల బాదుకుని—"కొంపముంచి లివరు జబ్బు కాదుగదా?" అన్నది.

"అలాగే కనపడుతున్నది; చంద్రముఖీ!" అన్నాడు దేవదాసు.

ఆ రోజుననే డాక్టరు వచ్చి చాలాసేపు పరీక్షించి ఈ సందేహమే వెలిబుచ్చాడు. మందిచ్చి చాలా జాగ్రత్తగా ఉండకపోతే ప్రమాదం చేయవచ్చని హెచ్చరించాడు. దీని అర్థం ఇద్దరూ గ్రహించారు; దేవదాసు బసకు కబురుచేసి ధర్మదాసును పిలిపించాడు! చికిత్సకోసం డబ్బు కూడా తెప్పించాడు. రెండురోజు లిలా గడిచినవి. మూడో నాడు దేవదాసుకు జ్వరం తగిలింది. చంద్రముఖిని పిలిచి—"మంచి అదనులో వచ్చావు. లేకపోతే నిన్ను చూసేవాణ్ణి కాను" అన్నాడు.

చంద్రముఖి కళ్ళు తుడుచుకుని ప్రాణాలు ఒడ్డి సేవచేయ నారంభించింది. 'వారి అవసరానికి అక్కరకు వస్తానని అనుకోలేదు—దేవదాసుకు ఆరోగ్యం కలిగించు!' అని భగవంతుని ఉద్దేశించి ప్రార్థించింది. దేవదాసు ఒక మాసంకంటే ఎక్కువే మంచంలో

ఉన్నాడు. తర్వాత నెమ్మదిగా అతని జబ్బు తిరుగుముఖం పెట్టింది—ప్రమాదస్థితికి రాలేదు.

ఒకనాడు దేవదాసు చంద్రముఖితో—"చంద్రముఖీ! నీ పేరు చాలా పెద్దది. ఎప్పుడూ పిలవాలంటే చాలా ఇబ్బందిగా ఉన్నది—కొంచెం చిన్నది చేయాలనుకుంటున్నాను" అన్నాడు.

"మంచిదేగా" అన్నది చంద్రముఖి.

"అయితే, ఇవ్వాళనుంచి నేను నిన్ను అమ్మీ అని పిలుస్తాను."

చంద్రముఖి నవ్వి —"అలాగే పిలవండి, కాని పిలుపుకి అర్థముండాలిగా!" అన్నది.

"అన్ని మాటలకూ అర్థముంటుందా? అది నా అభిలాష."

"అంత అభిలాషగా ఉంటే పిలవండి. కాని ఆ అభిలాష ఎందుకో చెప్పుతారా?"

"ఉహుఁ, అది నువ్వెప్పుడూ అడగకూడదు."

"అలాగే; అడగనులెండి." అని చంద్రముఖి ముఖం చాటుచేసుకున్నది.

దేవదాసు చాలాసేపు మాట్లాడకుండా ఉండి అకస్మాత్తుగా—"సరే! అమ్మీ, నువ్వు నా కెవ్వరని ఇంత ప్రాణపదంగా సేవ చేస్తున్నావు?" అని గంభీరంగా అడిగాడు.

చంద్రముఖి కొత్త పెళ్ళికూతురూ కాదు, వాక్పటుత్వం లేని బాలికా కాదు. దేవదాసు ముఖంవంక రెప్పవాల్చకుండా, శాంతంగా చూస్తూ—"మీరే నా సర్వస్వం—ఇంతవరకు మీరు తెలుసుకోనేలేదా" అన్నది, గద్గదస్వరంతో.

దేవదాసు గోడవంక దృష్టి మరల్చి మెల్లగా—"తెలుసుకున్నాను. కాని నా కిది ఏమీ ఆనందం కలిగించటం లేదు. పార్వతిని నేనెంత ప్రేమించేవాడిని. ఆమె నన్నెంత ప్రేమించేది. అయినా ఎన్ని చిక్కులు? అనేక కష్టాలు అనుభవించినమీదట ఇక ఈ ఉచ్చుల్లో కాలు పెట్టకూడదని స్థిరపరచుకొన్నాను: నా యిష్టంతో పెట్టనూలేదు. కాని నువ్విలా ఎందుకు చేశావు? బలవంతాన నన్నెందుకు బంధించావు?" అని కాసేపు ఊరుకుని—'అమ్మీ? నన్ను ప్రేమిస్తే నువ్వు కూడా పార్వతి మాదిరిగా కష్టాల పాలవుతావు!" అన్నాడు.

చంద్రముఖి చెరుగుతో ముఖం కప్పుకుని మంచానికి ఒక్క పక్కన కూచున్నది దేవదాసు మరల మెల్లగా చెప్ప నారంభించాడు:

"మీ ఇద్దరిలో ఎంత భేదమున్నది; ఎంత సామ్యమున్నది. ఒకరిలో ఎంత ఉద్ధృతం, ఎంత అభిమానం; రెండవవారిలో ఎంతశాంతం, ఎంత నిగ్రహం. ఆమెలో ఎంతమాత్రం సహనంలేదు; ఇక నీలో ఎంత సహనశక్తి. ఆమెకు ఎంత కీర్తి; నీ కెంత కళంకం ఆమెను అందరూ ప్రేమించేవారే; ఇక నిన్ను అందరూ అసహ్యించుకునేవారే! అయినా

నేను నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాను; ఎందుకు ప్రేమించను?" అని దేవదాసు నిట్టూర్చి మళ్ళీ చెప్ప నారంభించాడు: "పాప పుణ్యాలను విచారించే భగవంతుడు నీకేమి శిక్ష విధిస్తాడో నాకు తెలియదు. కాని చనిపోయిన తర్వాత మళ్ళీ మనమిద్దరం కలుసుకోవటం సంభవిస్తే, నిన్ను విడిచిపెట్టి ఉండను."

చంద్రముఖి లోలోపల హృదయం కరిగిపోయేటట్టు యేడ్చింది—'ఏ జన్మలోనైనా, ఎప్పటికైనా ఈ పాపిష్ఠురాలి పాపం పరిహారమైతే నాకీ వరమే అనుగ్రహించు భగవంతుడా!' అని దేవుని ఉద్దేశించి మనస్సులో ప్రార్థించింది.

* * *

రెండు మాసాలు గడిచినవి. దేవదాసుకు ఆరోగ్యం కలిగింది; కాని ఇంకా వంట్లో పూరి రాలేదు. గాలి మార్పు అవసరమని డాక్టరు చెప్పాడు. రేపు ధర్మదాసును వెంట బెట్టుకుని అలహాబాదు వెళ్లుతాడు.

"మీకు ఎలానూ ఒక దాసీ కావాలి; నన్ను వెంట రానివ్వండి" అని చంద్రముఖి పట్టుపట్టింది.

దేవదాసు ఒప్పుకోలేదు—"ఛీ—నేనంత సిగ్గు విడవలేను" అన్నాడు. చంద్రముఖి ఇక మాట్లాడలేదు. ఇమె తెలివితక్కువది కాదు. ఈ మాటలోని అర్థం సహజంగానే గ్రహించింది. ఆమెకు ఈ ప్రపంచంలో మిగతావి ఎన్నిఉన్నా గౌరవంమాత్రం లేదు ఆమె వెంట ఉంటే—దేవదాసు సుఖపడతాడు కాని సన్మానం పొందలేడు. చంద్రముఖి కాసేపు మౌనంగా ఉండి, కళ్ళు తుడుచుకుని—"మళ్ళీ మిమ్మల్ని ఎప్పుడు చూడగలను?" అని అడిగింది.

"చెప్పలేను, కాని నిన్ను నేను మాత్రం బ్రతికుండగా మరిచిపోను. నిన్ను చూడాలనే దాహం నా కెప్పుడూ చల్లారదు."

చంద్రముఖి అతనికి నమస్కరించి ఎడంగా పోయి—'నా కిదే పదివేలు. ఇంతకంటే ఎక్కువ ఆశించను' అని మెల్లగా అనుకున్నది.

వెళ్ళేటప్పుడు దేవదాసు ఇంక రెండువేల రూపాయలు చంద్రముఖి చేతిలో పెట్టి—"దాచుకో, మానవ శరీరాన్ని నమ్మకూడదు. చివరకు నువ్వు యెటూ కాకుండా పోతావేమో!" అన్నాడు. చంద్రముఖి ఇదికూడా గ్రహించి డబ్బు తీసుకున్నది తర్వాత కళ్ళు తుడుచుకుని—"మీరు నా ఒక్క ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పిపోతారా?" అని అడిగింది.

"ఏమిటి?" అన్నాడు దేవదాసు చంద్రముఖి వంక చూస్తూ.

"మీ ఒంట్లో చెడు జబ్బులు ప్రవేశించాయని మీ వదినె చెప్పింది; నిజమేనా?"

ప్రశ్న విని దేవదాసు చాలా వ్యధపడ్డాడు—"వదినె ఏదైనా చెప్పుతుంది; కాని ఉంటే నీకు తెలియవా? ఒక్కవిషయంలో మాత్రం నువ్వు పార్వతి కంటే మిగులు."

"బ్రతికాను," అని చంద్రముఖి ఇంకోమారు కళ్లు తుడుచుకుని—"ఐనా మీరు కొంచెం జాగ్రత్తగా ఉండండి. అసలే మీ వంట్లో బాగాలేదు. ఎప్పుడన్నా పొరపడతారేమో!" అన్నది.

దేవదాసు జవాబుగా నవ్వాడు. మాట్లాడలేదు.

"ఇంకో భిక్ష—ఒంట్లో ఏమాత్రం బాగా ఉండకపోయినా నాకు కబురు చేస్తానని మాట ఇవ్వండి."

దేవదాసు చంద్రముఖి వంక చూస్తూ, తల తిప్పి—"ఎందుకు చేయను అమ్మీ" అన్నాడు. చంద్రముఖి ఇంకోమాటు నమస్కరించి ఏడుస్తూ ఇంట్లోకి వెళ్ళింది

* * *

కలకత్తా వదిలిన తర్వాత దేవదాసు కొన్నాళ్ళు అలహాబాదులో ఉన్నాడు అక్కడ వుంటూవుండగా ఒకనాడు చంద్రముఖకి ఇలా ఉత్తరం వ్రాశాడు:

"అమ్మీ ఇక ఎప్పుడూ ఎవ్వరినీ ప్రేమించకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను ప్రేమించి ఉత్తచేతులతో తిరిగి రావటం ఎవరికైనా చాలా బాధిస్తుంది. ఆ పైన నాదేనని ప్రేమించబోవటంకంటే గొప్ప వంచన ఈ ప్రపంచంలో మరొకటి లేదు."

చంద్రముఖి దీనికి ఏమి జవాబు రాసిందో మనకు అనవసరం. కాని చంద్రముఖిని ఇక్కడకు పిలిస్తే బాగుంటుందని దేవదాసు అప్పుడప్పుడు అనుకుంటూ ఉండేవాడు మళ్ళీ పార్వతికి తెలుస్తుందేమో; అని భయపడుతూ ఉండేవాడు.

ఇలా ఒకమాటు చంద్రముఖీ, మరోమాటు పార్వతీ అతని హృదయ రాజ్యంలో నివసిస్తూ ఉండేవారు. ఎప్పుడన్నా వారిద్దరి ముఖాలూ-వారికి ఎంతో స్నేహమున్నట్టుగా అతని హృదయ పటంమీద దగ్గర దగ్గరగా అంకిత మయ్యేవి; కలుసుకు పోయేవి ఒక్కొక్కప్పుడు దేవదాసుకు వారిద్దరూ నిద్రపోతున్నారా, అనిపించేది. ఆ సమయంలో అతని హృదయం శూన్యంగా ఉండేది; నీరసంగా ఉండేది. ఏదో ఒక జీవంలేని అస్పష్ట మిథ్యాప్రతిధ్వనివలె అతని మనస్సులో తిరుగుతూ ఉండేది.

దేవదాసు అక్కడినుంచి లాహోరు బయలుదేరాడు; చున్నీలాలు అక్కడనే ఉద్యోగం చేస్తున్నాడు. అతను ఉండేచోటు తెలుసుకుని ఇంటికి వెళ్ళాడు. చాలాకాలమైనాక మిత్రులు ఒకరినొకరు చూచుకొని సిగ్గుపడ్డారు; సంతోషపడ్డారు. మళ్ళీ దేవదాసు సురా దేవిని ఆరాధించాడు.

దేవదాసుకు చంద్రముఖి మద్యం అంటుకోవద్దని హెచ్చరించిన సంగతి జ్ఞాపకం వచ్చేది. 'ఆమె ఎంత తెలివి కలది. ఎంత ధైర్యం కలది!' అని అతను అనుకునేవాడు పార్వతి ఇప్పుడు నిద్రపోతున్నది; ఆరిపోయేముందు దీపం మాదిరిగా ఎప్పుడన్నా భగ్గున వెలిగేది.

మధ్య మధ్య దేవదాసుకు జబ్బు చేస్తున్నది; పొట్టలో నొప్పిగా ఉన్నట్టు ఉండేది ఒకనాడు ధర్మదాసు ఏడుస్తూ—"మీకు మళ్ళీ జబ్బు చేస్తుంది; ఎక్కడికన్నా వెళ్ళదాము పదండి బాబుగారు!" అన్నాడు.

దేవదాసు అన్యమనస్కంగా—"అలాగే వెళ్దాము" అన్నాడు.

దేవదాసు బసలో ఉండగా మద్యం తాగేవాడుకాడు. ఎప్పుడయినా చున్నీలాలు వస్తే

తాగేవాడు; లేకపోతే బయటకు వెళ్ళిపోయేవాడు. తెల్లవారుతూ ఉండగా బసకు వచ్చే వాడు; ఒకోరోజున వచ్చేవాడు కాదు. ఇవ్వాళకు రెండు రోజులనుంచి ఇంటికి రాలేదు. ధర్మదాసు ఈ రెండు రోజులు అన్నం నీరూ ఎరగడు; ఏడుస్తూనే ఉన్నాడు. మూడో నాడు దేవదాసు పుట్టెడు జ్వరంతో వచ్చాడు. ఆ పడక పడక కొన్నాళ్ళపాటు లేవలేదు ముగ్గురు నలుగురు డాక్టర్లు వచ్చి చికిత్సచేయ నారంభించారు.

"అమ్మగారికి కబురు చేయనా, బాబూ!" అని ధర్మదాసు అడిగాడు.

తల్లి కాశీలో ఉంటున్నది.

"వద్దు ధర్మా! నేను ఈ స్థితిలో తల్లికి ముఖం ఎలా చూపించగలను!"

"రోగాలూ, కష్టాలూ అందరికీ వస్తాయి. ఇలాంటి ఆపదలో కూడా తల్లికి తెలుప కుండా ఉండటమా? మీరు బిడియపడకండి బాబుగారూ, కాశీ వెళ్దాము."

దేవదాసు ముఖం తిప్పుకుని— "ఇప్పుడు కాదులే ధర్మా, నయమయినాక చూసు కుందాం" అన్నాడు.

ధర్మదాసు ఒకమాటు చంద్రముఖిని జ్ఞాపకం చేద్దామా అనుకున్నాడు. కాని అతనికి చంద్రముఖి అంటే అసహ్యం. అంచేత ఆ పేరు ఎత్తలేదు.

దేవదాసుకూడా ఈ సంగతి చాలాసార్లు అనుకున్నాడు. కాని బయట పెట్టటానికి ఇష్టంలేదు. అందుకని ఈ ఊసు ఎవ్వరూ తేలేదు. తర్వాత దేవదాసుకు నెమ్మదిగా ఆరోగ్యం కలిగింది. ఒకనాడు ధర్మదాసుతో "ధర్మా, ఎక్కడికన్నా మళ్ళీ వెళ్దామా?" అన్నాడు.

"ఎక్కడకు వెళ్ళినా లాభంలేదు బాబూ; ఇంటికన్నా, తల్లిగారి దగ్గరకన్నా వెళ్దాము పదండి" అన్నాడు ధర్మదాసు.

సామానంతా కట్టి చున్నీలాలు దగ్గర సెలవు తీసుకుని దేవదాసు మళ్ళీ అలహాబాదు వచ్చాడు. ఒంట్లో బాగా ఆరోగ్యంగానే ఉన్నది. ఇక్కడ కొన్నాళ్ళు గడపినాక— "ధర్మా, ఏదన్నా కొత్తచోటుకు పోకూడదా? బొంబాయి నేనెప్పుడూ చూడలేదు వెళ్దామా?" అన్నాడు ధర్మదాసుతో.

తనకు ఇష్టం లేకపోయినా, దేవదాసు పట్టుదల చూసి, ధర్మదాసు ఒప్పుకున్నాడు. అది జ్యేష్ఠమాసం. బొంబాయిలో ఎండలు అంత విశేషంగా లేవు. దేవదాసు ఇక్కడకు వచ్చి నాక బాగుపడ్డాడు. కొన్నాళ్ళు గడిచినాక ధర్మదాసు—"ఇక యింటికి వెళ్ళకూడదా బాబూ?" అని దేవదాసును అడిగాడు.

"ఇప్పుడు వద్దు. నా కిక్కడే బాగుంది. కొన్నాళ్ళపాటు ఉంటాను" అన్నాడు దేవదాసు.

*　　　*　　　*

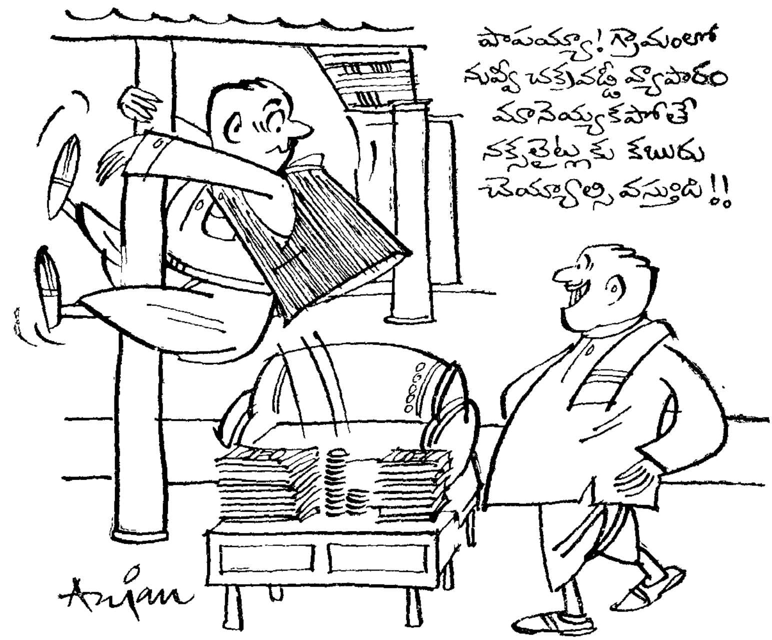

ఒక సంవత్సరం గడిచింది. భాద్రపదమాసంలో ఒకనాటి ఉదయాన దేవదాసు ధర్మదాసు భుజంమీద భారంవేసి బొంబాయిలోని ఒక ఆసుపత్రి నుంచి బసకు తిరిగి వచ్చాడు.

"ఇప్పుడైనా అమ్మగారి దగ్గరికి పోవటం మంచిదనుకుంటా, బాబూ!" అన్నాడు ధర్మదాసు.

దేవదాసు కళ్ళల్లో నీరు తిరిగింది. కొన్నాళ్ళనుంచి అతనికి ఎప్పుడూ తల్లి జ్ఞాపకం వస్తున్నది. ఆస్పత్రిలో పండుకుని అత నెప్పుడూ—'ఈ ప్రపంచంలో నాకు అందరూ ఉండి కూడా ఎవ్వరూ లేరు! తల్లి ఉన్నది, అన్న ఉన్నాడు, సోదరికంటే కూడా ముఖ్యమైన పార్వతి ఉన్నది—చంద్రముఖి ఉన్నది, అందరూ ఉన్నారు. కాని, నేనే ఎవరికీ కాను!' అని అనుకుంటూ ఉండేవాడు.

"అయితే తల్లిదగ్గరకే పోవటం స్థిరపరిచారా, బాబూ?" అన్నాడు ధర్మదాసు ఏడుస్తూ. దేవదాసు ముఖం చాటుచేసుకుని కళ్ళు తుడుచుకున్నాడు.

"లేదు ధర్మా! తల్లికి ముఖం చూపించాలని లేదు. బహుశా ఆ ఘడియ ఇంకా రాలేదనుకుంటాను."

వృద్ధ ధర్మదాసు వెక్కి-వెక్కి ఏడుస్తూ—"ఇంతా తల్లి బ్రతికే ఉందిగా బాబూ!" అన్నాడు.

ఈ మాటలో ఉన్న ధ్వని ఇద్దరూ పూర్తిగా గ్రహించారు.

దేవదాసు స్థితి నానాటికి తీసికట్టుగా ఉన్నది. ప్లీహమూ కాలేయమూ పొట్టనంతా కమ్మివేసినవి; ఆపైన దగ్గూ, జ్వరమూ. శరీరం నల్లబడింది. ఎముకలు లెఖ్ఖపెట్టవచ్చును. కళ్ళు పీక్కుపోయినవి—కాని అస్వాభావికమైన తెలుపుతో తళతళ మెరిసిపోతున్నవి. తలవెంట్రుకలు పీచుమాదిరిగా లేచినవి—ప్రయత్నిస్తే లెఖ్ఖకూడా పెట్టవచ్చు. చేతి వేళ్ళవంక చూస్తే అసహ్యం కూడా వేస్తున్నది- అసలే ఎండుకుపోయినవి; పైన పొడలు.

స్టేషను దగ్గరికి వచ్చినాక-"టిక్కెట్టు ఎక్కడికి తీసుకోమంటారు, బాబూ!" అని ధర్మదాసు అడిగాడు.

దేవదాసు కొంచెం ఆలోచించి-"ముందు ఇంటికి పోదాము పద, తర్వాత ఆలోచించు కోవచ్చు" అన్నాడు.

హుగ్లీకి టిక్కెట్లు తీసుకుని బండిరాగానే ఎక్కారు. ధర్మదాసు, దేవదాసు దగ్గరే ఉన్నాడు. సాయంకాలానికి కళ్ళ మంటలతోపాటు దేవదాసుకు మళ్ళీ జ్వరం వచ్చింది.

"ఇక యింటికి చేరేదాకా కూడా నమ్మకంలేదు, ధర్మా!" అన్నాడు దేవదాసు.

"అలా అంటారేం బాబూ!" అన్నాడు ధర్మదాసు భయపడుతూ.

దేవదాసు నవ్వు తెచ్చుకోవాలని వృథా ప్రయాసపడి—"మళ్ళీ జ్వరం వచ్చింది. ధర్మా" అన్నాడు.

రైలు కాశీ దాటి ఇంతా కొంతదూరం పోయేవరకూ, దేవదాసు వళ్ళు తెలియకుండానే పడివున్నాడు.

పాట్నా సమీపంలో అతనికి తెలివి వచ్చింది.

"అనుకున్నంతా ఐంది ధర్మా. అమ్మను చూడటం నిజంగానే పడలేదు!" అన్నాడు దేవదాసు.

"ముందు పాట్నాలో దిగండి బాబూ, ఎవరన్నా డాక్టరికి చూపిద్దాం."

"ఇక్కడ వద్దు ధర్మా, ముందు యింటికి పోదాం పద."

బండి 'పాండువా' స్టేషనుకు వచ్చేవరకు తెల్లవారింది. రాత్రంతా వర్షం కురిసి అప్పుడే వెలిసిన లక్షణాలు కనపడుతున్నవి. దేవదాసు లేచి నిలబడ్డాడు. ధర్మదాసు ఇంకా నిద్ర పోతూ ఉన్నాడు. దేవదాసు నెమ్మదిగా అతని ముఖాన చెయ్యి పెట్టాడు. కాని అతన్ని లేపటానికి బిడియపడి మెల్లగా తలుపు తెరచి బండి దిగాడు. నిద్రిస్తూ ఉన్న ధర్మదాసుతో సహా బండి ముందుకు సాగింది.

వణుకుతూ వణుకుతూ దేవదాసు స్టేషనుదాటి, ఒక గుర్రపు బండివాణ్ణి పిలిచి—హాతీ పోతాకు బండి కడతావా?" అని అడిగాడు.

వా డొకమాటు దేవదాసు ముఖంవంక చూసి, కాసేపు, దిక్కులు పరికించి—"రాస్తా మంచిదికాదు బాబూ, వర్షాకాలంలో గుర్రపుబండి అక్కడికి పోలేదు." అన్నాడు.

దేవదాసు ఉద్విగ్నుడై ...."పల్లకీ దొరుకుతుందా?" అని అడిగాడు.

"దొరకదు బాబూ!"

అయితే యిక పోవటం పడదా? అనే సందేహంతో దేవదాసు కూర్చొబడినాడు. అతని ముఖంమీద, మృత్యుచిహ్నాలు అచ్చు గుద్దినట్టుగా కనబడుతున్నవి—గుడ్డివాడు కూడా చదవగలడు.

బండివానికి జాలివేసింది.

"ఎడ్లబండి మాట్లాడి పెట్టమంటారా, బాబూ?" అని అడిగాడు.

"ఎప్పటికి చేరుతుంది?"

"దోవ సరిగాలేదు బాబూ, రెండు రోజులు పట్టుతుం దనుకుంటాను."

ఇంకా రెండురోజులదాకా నేను బ్రతికి ఉంటానా? అని దేవదాసు మనస్సులో గుణించుకున్నాడు; కాని అతను పార్వతి దగ్గరికి పోక తప్పదు. చిన్నతనంనుంచీ అతను ఆమెతో ఆడిన అబద్ధాలన్నీ జ్ఞాపకం వచ్చినవి. కాని ఆఖరుదఫా అతను ఆమెకు యిచ్చినమాట నెరవేర్చవలసిందే; ఎలాగైనాసరే. ఆమెను కడసారి చూపు చూడవలసిందే. కాని జీవితావధి సమీపించింది; ఇదే భయపడవలసిన విషయం!

దేవదాసు ఎడ్లబండి ఎక్కాడు. తల్లి జ్ఞాపకంవచ్చి అతని కళ్ళ వెంట నీరు ధారగా కారింది. ఇంకో ముఖం కూడా ఈ అంతిమ దశలో అతనికి మహాపవిత్రంగా కనిపించింది-అది చంద్రముఖిది. పాపిష్ఠురాలని అతను ఎవరినైతే మొదటినుంచీ ఏవగిస్తూ వచ్చాడో, ఆమె ఈనాడు తల్లితోపాటు తలపుకు రావటం చూసి అతని కళ్ళవెంట అశ్రువులు రాలినవి. ఇక ఈ జీవితంలో ఆమె కనపడదు. బహుశా చాలాకాలంవరకు ఆమె ఈ సంగతే తెలుసుకోలేదు. అయినా అతను పార్వతి దగ్గరికే వెళ్ళాలి! ఇంకోమాటు కనపడతానని అతను మాట యిచ్చాడు! ఈమాట తప్ప కూడదు; నెరవేర్చవలసిందే!

దొంక బాగా లేదు. వర్షపు నీరు అక్కడక్కడ గుంటల్లో నిల్చి ఉన్నది. ఎక్కడన్నా గళ్ళు కూడా పడినవి. దోవంతా బురద; బండి పూటీల వరకూ దిగబడుతూ ఉన్నవి. అప్పుడప్పుడూ బండివాడు దిగి చక్రం ఎత్తివేయవలసి వస్తున్నది; ఎడ్ల తోకలు మెలివేసి నిర్దయగా కొట్టవలసి వస్తున్నది. ఎన్ని తంటాలు పడ్డైనా సరే; ఈ పదహారు కోసులూ దాటాలి!

రంయ్ మని చలిగాలి వీస్తూ ఉన్నది. ఇవ్వాళ సాయంత్రం కూడా దేవదాసుకు బాగా జ్వరం వచ్చింది. అతను భయపడుతూ—"అబ్బీ యింకా ఎంతదూరం ఉంది?" అని అడిగాడు.

"ఇంకా పది కోసు లుంది బాబూ!"

"త్వరగా తీసుకెళ్ళు నాయనా! ఎంత డబ్బయినా యిస్తాను" అని జేబులోనుంచి వంద రూపాయల కాగితం ఒకటి తీసి—"వంద రూపాయలిస్తాను దబ్బున చేర్చు" అన్నాడు.

తర్వాత దేవదాసుకు ఆ రాత్రి ఏ విధంగా గడిచిందో తెలియలేదు. ఒళ్ళు తెలియకుండా పడిపోయినాడు.

మర్నాడు ఉదయం తెలివి రాగానే—"అబ్బీ, ఇంకా ఎంత దూరముంది?" అని అడిగాడు.

"ఇంకా ఆరు కోసులు బాబూ!"

దేవదాసు నిట్టూర్చి—"కాస్త త్వరగా తీసుకెళ్ళు నాయనా, నాకిక వ్యవధి లేదు. గడువు సమీపించింది" అన్నాడు.

బండివానికి ఏమీ అర్థం కాకపోయినా, నూతనోత్సాహంతో ఎడ్లను బూతులు తిడుతూ అదలింప నారంభించాడు. ఎడ్లు శక్తి కొలదీ నడుస్తున్నవి! లోపల దేవదాసు మహా

వ్యాకుల పడుతున్నాడు. అతనికి ఒకటే ఆలోచన—చూడటానికి పడుతుందా? చేరగలనా? అని.

మధ్యాహ్నం బండివాడు బండిని ఆపి ఎడ్లను విప్పి మేత వేశాడు. చద్దిమూట విప్పి తాను భోంచేయటానికి కూర్చుని "బాబుగారూ, మీరేమీ తినరా?" అని దేవదాసును అడిగాడు.

"తినను అబ్బీ, కాని చాలా దాహం వేస్తున్నది. కాసిని మంచినీళ్ళు తెచ్చి పెట్ట గలవా?"

బండివాడు డొంక పక్కన ఉన్న చెరువుకుపోయి నీళ్ళు తెచ్చి యిచ్చాడు.

ఇవ్వాళ సాయంత్రం జ్వరంతోపాటు దేవదాసు ముక్కులోనుంచి ఒక్కొక్క బొట్టు నెత్తురు కూడా పడనారంభించింది. అతను ప్రాణాలన్నీ ఒడ్డి ముక్కు బిగించి పట్టుకున్నాడు. తర్వాత పళ్ళ చిగుళ్ళలోనుంచి రక్తం రావటానికి ప్రయత్నిస్తున్నట్టుగా అతనికి తోచింది. కొంచెం ఎగశ్వాస కూడా పుట్టింది.

దేవదాసు ఆయాసంతో—"ఇంకా ఎంతదూరముంది?" అని బండివాణ్ణి అడిగాడు.

"ఇంకా రెండు కోసులు, రాత్రి పది గంటలకు చేరుతాము."

దేవదాసు చాలా కష్టంతో తల ఎత్తి దోవవంక చూసి—"భగవంతుడా!" అన్నాడు.

"ఎందుకలా అంటారు బాబూగారూ?" అన్నాడు బండివాడు.

దేవదాసు ఈ ప్రశ్నకు జవాబివ్వలేక పోయినాడు. బండి సాగుపోతూనే ఉన్నది. కాని అతను చెప్పినట్టు పది గంటలకు కాకుండా రాత్రి పన్నెండు గంటలకు హాతీపోతా జమీం దారుగారి దేవిడీ ముందున్న రావిచెట్టుక్రింద బండి ఆగింది.

"దిగండి బాబుగారూ!" అని బండివాడు దేవదాసును పిలిచాడు.

జవాబులేదు. మళ్ళీ పిలిచినా జవాబు లేదు. అప్పుడు వాడు భయపడి దేవదాసు ముఖం దగ్గరికి దీపం తీసుకువచ్చి—"నిద్ర పోతున్నారా బాబుగారూ!" అన్నాడు.

దేవదాసు చూస్తూనే ఉన్నాడు. పెదవులు కూడా కదిలించాడు. కాని మాటమాత్రం బయటికి రాలేదు.

"ఓ బాబుగారూ!" అన్నాడు మళ్ళా బండివాడు.

దేవదాసు చెయ్యి ఎత్తాలనుకున్నాడు; కాని లేవలేదు. అతని కనుకొలకుల వెంట రెండు అశ్రుబిందువులు జారినవి. బండివాడు అప్పుడు తన బుద్ధినంతా వినియోగించి రావిచెట్టు చుట్టూ కట్టిన దిమ్మమీద గడ్డితో పక్క పరిచాడు. తర్వాత చాలా ప్రయాసతో దేవదాసును ఎత్తి దానిమీద పండుకో బెట్టాడు.

బయట ఒక పురుగుకూడా లేదు. జమీందారుగారి ఇల్లు, నిశ్శబ్దంగా నిద్రిస్తూ ఉంది. దేవదాసు మహాకష్టంతో జేబులోనుంచి వందరూపాయల కాగితం తీసి బండివానికి ఇచ్చాడు. దేవదాసు తన వంకనే చూస్తూ ఉండటం, ఆ లాంతరు వెలుతురులో బండివాడు చూశాడు. కాని అతనేమీ చెప్పలేకుండా ఉన్నాడు. అతని స్థితి గ్రహించి బండివాడు నోటు బొడ్డున కట్టుకున్నాడు; శాలువా దేవదాసు రొమ్మువరకూ కప్పినాడు. లాంతరు, ఎదుటనే వెలుగుతూ వుంది. కొత్త మిత్రుడు దేవదాసు కాళ్ళదగ్గర కూర్చుని ఆలోచిస్తున్నాడు.

తెల్లవారింది. జమీందారు ఇంట్లోనుంచి మనుష్యులు బయటకు వచ్చి ఈ దృశ్యం చూసి విస్తుపోయినారు:—చెట్టుక్రింద ఎవరో మనిషి చనిపోతున్నాడు, ధనవంతుడు! ఒంటిమీద విలువగల శాలువా, కాళ్ళను తళ తళ మెరిసే బూట్లు! ఒక్కొక్కరే చాలా మంది పోగయారు. క్రమంగా ఈ సంగతి భువనబాబు చెవిదాకా పోయింది. ఆయన డాక్టరుకు కబురుచేసి అక్కడకు వచ్చాడు.

దేవదాసు ఒక్కమాటు అందరివంకా చూశాడు. కాని అతనికి మాటలు పడిపోయినవి. ఏమీ చెప్పలేక పోయినాడు. కళ్ళ వెంట మాత్రం నీరు కారుస్తున్నాడు. బండివాడు తనకు తెలిసినంతవరకు చెప్పాడు కాని అందువల్ల యేమీ ఆచూకీ చిక్కలేదు.

ఇంతలో డాక్టరువచ్చి—"ఎగశ్వాస పుట్టింది. ఇక లాభంలేదు" అని తేల్చాడు.

"అయ్యో, పాపం!" అన్నారు అక్కడ ఉన్నవారంతా.

మేడపైన కూర్చున్న పార్వతి కూడా ఈ సంగతి విని—"అయ్యో పాపం!" అన్నది.

ఎవరో పుణ్యాత్ముడు దయదలచి దేవదాసు నోట్లో ఒక నీటిబొట్టు వేశాడు. దేవదాసు అతని వంక కరుణా దృక్కులతో చూశాడు. అంతే. ఆ తర్వాత కళ్ళు మూయటం. ఇక తెరవనే లేదు.

ఇక ఎవరు దహనం చెయ్యాలి అనే ప్రశ్న కలిగింది. ఎవరు అంటుకుంటారు? ఏ జాతి అనే సమస్య మీద కాసేపు చర్చ జరిగింది. భువనబాబు దగ్గర ఉన్న పోలీసు స్టేషనుకు కబురు చేశాడు. ఇన్‌స్పెక్టర్ వచ్చి రిపోర్టు రాసుకో నారంభించాడు.

ప్లీహం, కాలేయం పెరగటంవల్ల మృత్యువు; ముక్కూ నోటా నెత్తురు కారుట; జేబులో రెండు ఉత్తరాలూ దొరికినవి. ఒకటి తాల్‌సోనాపురంలో ఉన్న ద్విజదాసు ముఖర్జీ బొంబాయిలో ఉన్న దేవదాసు ముఖర్జీకి రాశాడు—"ఇక డబ్బు పంపటం

అసంభవం" అని. రెండవది కాశీలో ఉన్న హరిమతీదేవి దేవదాసు ముఖర్జీకి, "ఎలా ఉన్నావు?" అని రాసింది. కుడిచేతిని అలని పేరు యింగ్లీషు పొడి అక్షరాల్లో పచ్చ పొడిచి ఉన్నది. ఇన్‌స్పెక్టర్ ఇవన్నీ పరీక్షించి, అతను తప్పక దేవదాసే నని తేల్చాడు.

వ్రేలిని ఒక సీలం రాపిన ఉంగరం—ధర షుమారు 150 రూపాయలు, శాలువాలు రెండు—ధర రెండువందల రూపాయలు, ఇంకా చొక్కా, ధోవతీ—ఇన్‌స్పెక్టర్ ఇవన్నీ లెక్క రాసుకున్నాడు.

భువనబాబూ, మహేంద్రుడూ అక్కడనే ఉన్నారు. తాల్‌సోనాపురం మాట విని మహేంద్రుడు—"పిన్నిది ఆ ఊరే, ఆమె చూస్తే—" అన్నాడు.

"ఇక్కడ శవాన్ని గుర్తించటానికి వస్తుందా ఏమిటి మీ పిన్ని?" అని భువనబాబు మహేంద్రుని గద్దించాడు.

"దావస్తుడంటే ఇలాంటివాడే!" అన్నాడు ఇన్‌స్పెక్టర్ నవ్వుతూ.

బ్రాహ్మణుని శవమైనా ఆ పల్లెటూళ్ళో అగ్రజాతుల వారెవరూ దహనం చేయటానికి ఇష్టపడలేదు. వెట్టి వాళ్ళు వచ్చి కట్టుకుపోయారు. వాళ్ళు ఆ శవం సరిగ్గా తగలబడక ముందే వదలిపెట్టి వెళ్ళిపోయారు. కాకులూ, గద్దలూ వచ్చి శవం మీద వాలినవి.

కుక్కలూ, నక్కలూ శవం కోసం కీచులాడినవి. అప్పుడు కూడా విన్న వాళ్ళంతా "అయ్యో పాపం!" అన్నారు.

దివాణంలో ఉన్న దాసీలందరూ ఈ సంగతే చెప్పుకో నారంభించారు:

"అయ్యో పాపం, కులీనుడు, ధనవంతుడు, రెండువందల రూపాయల శాలువాలూ, నూటయాభై రూపాయల ఉంగరం, అన్నీ ఇన్‌స్పెక్టర్‌గారి దగ్గరే ఉన్నాయి. ఉత్తరాలు రెండూ కూడా వారే తీసుకు వెళ్ళారు."

ఈ సంగతి పార్వతికి ఉదయమే తెలిసింది. కాని ఇప్పు డామె ఏ విషయంలోనూ అంతగా కుతూహలం చూపటం లేదు; అందువల్ల వివరాలు తెలుసుకోలేదు. కాని ప్రతి వాళ్ళ నోటా ఈమాట వింటూ ఉండటంచేత పార్వతి సాయంత్రం ఒక దాసీని పిలిచి— "ఏమిటి సంగతి? చచ్చింది ఎవరు?" అని అడిగింది.

"అయ్యో! ఎవరికి తెలుసు తల్లీ, పూర్వజన్మలో ఈ గడ్డను కొని ఉంటాడేమో, అందుకనే ఇక్కడకు మట్టి కావడానికి వచ్చాడు. చలిలో మంచులో రాత్రంతా ఇక్కడే పడి ఉన్నాడు, ఇవ్వాళ తొమ్మిది గంటలకు చచ్చిపోయాడు."

పార్వతి నిట్టూర్చి—"అయ్యో పాపం! ఇంతకూ అతనెవరో తెలియలేదా?" అని అడిగింది.

"చిన్నబాబుగారికి అంతా తెలుసు. నాకు బాగా తెలియదమ్మా."

మహేంద్రునికి కబురు చేస్తే అతను వచ్చి—"మీ ఊరువాడే, దేవదాసుముఖర్జీ" అని చెప్పాడు.

పార్వతి మహేంద్రుని దగ్గరకు వచ్చి అతనివంక తీవ్రంగా చూస్తూ—"ఎవరూ? దేవదాసా? ఎలా తెలుసుకున్నావ్?" అన్నది.

"జేబులో రెండు ఉత్తరాలు దొరికాయి, ఒకటి ద్విజదాసు ముఖర్జీ రాశాడు—"

"ఆఁ. అతను అన్న" అన్నది పార్వతి మధ్యనే అడ్డి.

"ఇంకో ఉత్తరం కాశీనుంచి హరిమతీదేవి రాసింది—"

"ఆఁ. ఆమె తల్లి."

"చేతిమీద పేరు పచ్చ—"

"ఆఁ. మొట్టమొదట కలకత్తా వెళ్ళినప్పుడు పొడిపించుకున్నాడు."

"వేలిని ఒక నీలం ఉంగరం—"

"ఆఁ. వడుగునాడు పెదబాబు ఇచ్చాడు. ఇక నేను వెళ్తాను" అంటూ పార్వతి చకచక పైనుంచి దిగింది. మహేంద్రునికి ఏమీ పాలుపోలేదు.

"పిన్నీ యెక్కడకు వెళ్ళుతున్నావు?" అని అడిగాడు.

"దేవదాసు దగ్గరకు."

"అతను లేడు. ఎప్పుడో వెట్టివాళ్ళు తీసుకువెళ్ళారు."

"అమ్మో, నాయనో!" అని అరుస్తూ పార్వతి పరుగెత్త నారంభించింది. మహేంద్రుడు అడ్డి—"నీ కేమన్నా పిచ్చా, అమ్మా! ఎక్కడికి వెళ్తావు?" అన్నాడు.

పార్వతి మహేంద్రుని వంక తీక్ష్ణంగా చూసి—"మహేన్! నేను పిచ్చిదాన్ని అను కొంటున్నావా? దోవ వదులు" అని గద్దించింది.

ఆమె కళ్ళు చూసి మహేంద్రుడు దోవ వదిలి ఆమె వెనువెంటనే పో నారంభించాడు. పార్వతి బయటకు వచ్చేసింది. ఇప్పుడు కచ్చేరీలో గుమాస్తాలూ ముసద్దీలూ, ఇంకా పని చేస్తూనే వున్నారు. వాళ్ళంతా ఈమెను చూశారు. చౌదరిగారు కూడా కళ్ళజోడు పైనుంచి చూసి-"ఎవరా వెళ్ళేది?" అని అడిగాడు.

"పిన్ని" అన్నాడు మహేంద్రుడు.

"అదేమిటి! ఎక్కడికి పోతున్నది?"

"దేవదాసును చూడటానికి."

"మీ అందరికీ పిచ్చి ఎక్కిందా ఏమిటి? పట్టుకోండి, పట్టుకోండి. పిచ్చి ఎక్కింది! ఓ మహేన్!" అని భువన చౌదరి చీత్కారం చేశాడు.

తర్వాత దాసదాసీలందరూ కలిసి పార్వతి మూర్ఛిత దేహాన్ని ఇంట్లోకి తీసుకు పోయారు. పార్వతికి మర్నాడు స్మృతి వచ్చింది, కాని యెక్కువ మాట్లాడలేదు. ఒక దాసీని పిలిచి—"రాత్రి రాలేదా? రాత్రంతా!" అని మాత్రం అడిగింది.

అంతే. పార్వతి యిక మాట్లాడలేదు.

* * *

ఇప్పుడు, ఇంతకాలమైనాక పార్వతి ఏమయిందో యెలా ఉన్నదో నాకు తెలియదు. తెలుసుకోవాలనే కోరికకూడా లేదు. దేవదాసును గురించే నాకు చాలా దుఃఖంగా ఉంటుంది. ఈ కథ చదివితే బహుశా మీకు కూడా నా మాదిరిగానే దుఃఖం కలగవచ్చు. అయినా దేవదాసువంటి దౌర్భాగ్యులతో, నిగ్రహంలేనివారితో, పాపిష్టులతో యెప్పుడైనా మీకు పరిచయం కలిగితే, వాళ్ళకోసం మీరు కొంచెం ప్రార్థించండి. కనీసం అతని వంటి చావుమాత్రం యెవ్వరికీ రాకూడదని కోరండి! మరణంవల్ల పెద్ద నష్టమేమీ లేదు. కాని, ఆ సమయంలో ప్రేమపూరితమైన కరస్పర్శ లలాటానికి సోకాలి; ఆఖరికి ఒకనైనా కరుణాపూరిత ముఖాన్ని చూస్తూ ఈ జీవితం అంతం కావాలి; చివరికి ఒక్కరి కంటినుంచైనా కన్నీటిబిందువు రాలటం చూసి ప్రాణాలు వదలాలి. చాలు, ఇంతకంటే పెద్దకోరికలు అనవసరం!